

Kai Arne Armann, et bidrag til en bærekraftig utvikling

Festskrift i anledning Kai Arne Armanns
60-årsdag 25. oktober 2010

© Stiftelsen Idébanken 2010

ISBN: 978-82-91686-25-7

Akersgata 34

N-0180 Oslo

Tlf +47-23 31 09 60

www.idebanken.no

De ansatte i Stiftelsen Idébanken vil med dette festskriftet om bærekraftig utvikling gratulere vår kjære daglige leder med 60-årsdagen. Kai er en av landets fremste voktere av en bærekraftig utvikling. 18 personer Kai har samarbeidet med opp gjennom årene, har med entusiasme levert hvert sitt bidrag til dette festskriftet – artikler som belyser begrepet bærekraftig utvikling fra litt ulike ståsteder. Vi takker bidragsyterne hjerteligst for gaven til Kai!

Redaktør: Mads B. Nakkerud

Grafisk formgivning: Ellen Fosslø, Kirell Design, Oslo – ellen@kirell.no

Trykk: Merkur-Trykk AS, Oslo

Papir: Cocoon Offset, 200g og 120g

Det oppfordres til å gjenbruke tekstene i denne publikasjonen med kildehenvisning.

INNHold

- 4 En hilsen fra kollegene
- 5 Bærekraftpila

OM JUBILANTEN

- 6 Mannen uten egenskaper? *av Olav Kasin*
- 8 Om bærekraftig bygging *av Frederica Miller*
- 10 Hoppbakker og bærekraftig praksis *av Trond Wormstrand*

FRAMTIDA ER SEKTOROVERGRIPENDE

- 12 Forbruk og livsstil i Økopia. Noen refleksjoner rundt et nullvekstscenario *av Pål Strandbakken*
- 16 Det e ikkje berre berre å bere ei bere kraftig utvikling! *av Carlo Aall*
- 19 Om det nødvendige og det mulige *av Kjell Dahle*

NATUREN SETTER GRENSENE

- 22 Jorda er vår gullreserve *av Kari Gåsvatn*
- 26 I hagen veks det håp *av John Hille*
- 32 Mat til 9 milliardar? *av Olav Randen*

MENNESKENE SKAL OGSÅ TRIVES

- 36 Møter som bygger mennesker *av Ragnhild Olaussen*
- 40 Bærekraft i Kinksland *av Arve Tunstad*

ØKONOMI ER Å HUSHOLDE MED RESSURSENE

- 46 Sentrale trekk ved en bærekraftig ny økonomi *av Jacob Bomann-Larsen*
- 52 Bærekraftige tanker og bærekraftig næringsutvikling *av Sverre Kværner*

FOLK FORANDRER

- 56 Kommunenes rolle i arbeidet for en bærekraftig utvikling *av Tone Tellevik Dahl*
- 58 En beretning om hvordan etablerte institusjoner skaper uvitende og egoistiske konsumenter av godtfolk *av Anne Bregnballe*
- 62 Utdanning for bærekraftig utvikling *av Carl Lindberg*
- 66 Ildsjæle *av Jeppe Læssøe*
- 68 Om ledelse og dugnad – i frivillige organisasjoner *av Jørn Bue Olsen*

En hilsen fra kollegene

Kai ble en gang kalt ”bærekraftterapeut” av en samarbeidspartner. Når mange av oss andre merker en viss resignasjon over den manglende innsatsen for bærekraft, kommer det til syne en egenskap ved Kai. Han lukter, ser, hører, fornemmer til enhver tid nye muligheter. Og han evner å skape entusiasme for lyssprekker i murene. Han holder motet oppe. Han jobber best i motvind.

Slik fortjener han en varm hilsen fra Robert Jungk – framtidsverkstedets far og en av pionerene i freds- og miljøbevegelsen. Jungk kjempet iherdig mot ”resignasjonens spøkelse”, blant annet i sin bok ”Motets prinsipp”. Vi er overbeviste om at han ville ha sluttet seg til koret av glade gratulasjoner til en som løfter fram ”håpets signaler” på den måten Kai gjør. Det var et stort øyeblikk da Kai på vegne av Idébanken for noen år siden mottok en æresbevisning fra Robert Jungk-biblioteket i Salzburg.

Kai er en strateg. Han vet hvem han skal snakke med, når det bør skje, om hva og på hvilken måte. Morgenstunden i badekaret gir strategiene hans oppdrift og flyt. Hans klokskap demonstreres for eksempel når han søker legitimitet for sin bærekraftinnsats ved å utnytte hver trevl av nasjonale og internasjonale politiske prosesser og konsensus – selv om han klart innser begrensningene i materialet. På bakgrunn av FN-prosessene som ledet til begrepet ”bærekraftig utvikling” har Kai utviklet det pedagogiske verktøyet ”bærekraftpila”, som dels forteller den politiske historien om framveksten av begrepet, og dels gir en strategisk oppskrift for veier framover. Artiklene i denne 60-års-gaven er lojalt sortert etter elementene i Kais bærekraftpil, som presenteres kort på neste side.

Kai er prototypen på ”homo ludens” – det lekende menneske. Han er også en ”gadget freak”, som har god greie på de nyeste dupperingser og analytisk kan plassere dem i trendbildet.

Kai bidrar til trivsel og et uformelt arbeidsmiljø. Han gir mye av seg selv og vi får stadig innblikk i opplevelser fra Kinks-konsert i London og innovativ permakultur på småbruket på Krøderen. Kai er ofte i godt humør, særlig etter å ha snakket seg varm. Han kan holde 33 tanker i hodet samtidig, så det er ingen grunn til å være flau om en faller av. Kai er ofte festlig å være sammen med – og han er raus. Han føler ansvar for at folk innenfor hans krets har det godt, uten at han behandler dem med silkehansker av den grunn.

Kai veksler som leder godt mellom å si at vi som institusjon og samling av individer er unikt gode og at vi kan alt for lite. Kai gjør som andre intellektuelle sies å gjøre: han gjør det vanskelige enkelt og det enkle vanskelig. Dette kan sette manges tålmodighet på prøve. Særlig om han i tillegg til å gjøre en intellektuell øvelse, faller for fristelsen til å erte. At djevlene sitter i detaljene, det er Kai et godt bevis på, iblant er delegering et fremmedord.

Kai er for universell utforming. Han mener folk i u-landene bør omfattes av goder som for eksempel borgerlønn, om det eventuelt innføres i Norge og andre land. Det finnes ikke mye Kai ikke mener noe om. Han analyserer nyhetsbildet løpende, i tillegg til å vedlikeholde en klassisk dannelse med viten fra de fleste fagtradisjoner. Den mest bærekraftige personen i landet vet vi ikke navnet på, men kanskje er Kai den som vet mest om fagdidaktikken rundt begrepet bærekraftig utvikling, og om en politisk tilnærming til begrepet?

Kjære Kai - gratulerer med de første 60 år!

Mariann Wiese Wettre Kirsten Paaby Mari E. Sager

Siri Arentz Chris Butters Ola Vaagan Slåtten Mads B. Nakkerud

Bærekraftpila

– et verktøy for innføring i bærekraftig utvikling

Begrepet ”bærekraftig utvikling” ble introdusert av FNs verdenskommisjon for miljø og utvikling i 1987. Få har greid å holde fast i hovedinnholdet i begrepet. Det er blitt både utvannet og misforstått. Kai Arne Armann har derfor utviklet en pedagogisk modell for innføring i begrepet – ”bærekraftpila”. Her presenteres en definisjon av bærekraftig utvikling, gjennom kort å skissere den globale politiske prosessen som fødte begrepet.

Utgangspunktet for at bærekraftig utvikling ble satt på dagsorden, var den enkle observasjonen at det er en fysisk umulighet at veksten i forbruk av natur og ressurser kan være uendelig. Kloden er begrenset, og før eller siden må vår tids form for vekst i produksjon og forbruk møte sine grenser. I 1960- og 70-årene økte omfanget av denne debatten, og bekymringene nådde ledere over hele kloden.

1. GENERASJONSPERSPEKTIVET

FN ba derfor i 1983 en global kommisjon om å drøfte langsiktige konsekvenser av utviklingen, og skissere nye muligheter. Dette generasjonsperspektivet er det grunnleggende utgangspunktet for begrepet bærekraftig utvikling: vi må overlate jorda til våre barn i minst like god stand som vi arvet den fra våre foreldre.

2. ØKOLOGISKE HENSYN

Etter fire års arbeid med bred innsamling av synspunkter fra forskere, politikere, næringsliv og sivilsamfunn la FN-kommisjonen fram boka ”Vår felles framtid”. Den løftet fram de globale miljøtruslene, og konkluderte med at hensynet til generasjonsperspektivet krever at vi supplerer de kortsiktige økonomiske hensyn med økologiske hensyn.

3. SOSIALE HENSYN

”Vår felles framtid” la også vekt på sammenhengene mellom miljø- og fattigdomsutfordringene, og konkluderte med at hensynet til både generasjonsperspektivet og miljøet krever at også sosiale hensyn må integreres i våre beslutninger.

Generasjonsperspektivet og balansen mellom sosiale, økologiske og økonomiske hensyn oppsummerte kommisjonen ved å lansere begrepet ”bærekraftig utvikling”: ”en utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov”

4. BRED DELTAKELSE

Verdenssamfunnet oppfattet budskapet i ”Vår felles framtid” som så påtrengende at FN samlet verdens statsledere til toppmøte i Rio i 1992. Her fikk konklusjonene fra rapporten bred tilslutning. Statslederne understreket betydningen av at alle nivåer og aktører må engasjere seg i arbeidet for en bærekraftig utvikling. Alle avgjørelser fra det globale til det individuelle plan må gjennomføres av hensynet til en langsiktig bærekraftig utvikling. Rapporten fra toppmøtet ble kalt Agenda 21 – dagsorden for en bærekraftig utvikling i det 21. århundre.

Mannen uten egenskaper?

Av Olav Kasin

Ulrich, hovedpersonen i romanen "Mannen uten egenskaper" av Robert Musil, er en mann hvis liv er uten egentlige hendelser, meninger eller egenskaper. Ulrich bare flyter omkring i en hendelsesløs verden hvor han deltar i snakkespill sammen med grever, generaler, industriherrer og departementsråder. Snakkespillene er uten gjenstander eller innhold.

Jeg siterer fra Trond Berg Eriksens omtale i boka "Nietzsche og det moderne":

"Ulrich lever i en dunst av innbilninger, drømmer og likeverdige alternativer. Musil antar at det også en gang var Skaperens stemning. Gud har frembrakt denne verden. Men den kunne like gjerne ha vært annerledes. Heller ikke Gud var eller er bundet av sitt verk (...) Ulrich er åpen, fri og tom, for å kunne være alt på en gang. Han er en frittsvevende intelligens som har valgt utopismen og essayismen som tanke og livsform. Han er selv et eksperiment i en verden av utallige, kryssende forsøk. (...) Like blasfemisk som det ville være å betrakte den eksisterende verden som Guds eneste mulige skapning, like tåpelig ville det være å kreve at mennesket skulle behandle det faktiske med større respekt enn alle mulige alternativer. (...) Den institusjonaliserte handlingslammelsen har funnet en organisator som ikke kunne være bedre skikket til oppgaven. Ulrich er på sitt vis genial. Men mens vanlig genialitet går ut på å dyrke en eller annen elefantsyk egenskap, består Ulrichs genialitet i at han ikke har noen definerbare attributter. Han har overskredet den fastsatte verden med dens ferdige orden. Han står utenfor både tungens og fornemmelsens etablerte språk. Han har kommet til den konklusjon at det å ha egenskaper ville være til hinder for hans livsform."

Her skulle en kanskje tro at motstykket til Kai Arne Armann er beskrevet? Kai er jo engasjert, handlingsvillig og fylt – av hva det nå måtte være: gode smaker, sosiale eksperimenter eller Ray Davis sin siste konsert. Jeg mener allikevel Musils hovedperson Ulrich gir oss en nøkkel inn i Kai sitt univers: Kai er antakelig den eneste nietzscheaneren i norsk miljøbevegelse! Han vil naturligvis innvende at han ikke er del av noen miljøbevegelse. Mulig han også vil innvende at det strengt tatt ikke finnes noe slikt som en norsk miljøbevegelse. Men la oss allikevel anta at den

finnes i en eller annen form, og at han i hvert fall har hatt en del med den å gjøre. At han er nietzscheaner, vet han naturligvis heller ikke, hvilket er et viktig kriterium. Ved å skrive dette, samt at det faktisk blir publisert, står jeg følgelig i fare for å underminere den eneste nietzscheaneren i norsk miljøbevegelse, dersom noe slik finnes. Jeg skal forsøke med på en utdyping.

Kai er prestesønn, noe han naturligvis er klar over selv, samt vet å bemerke i ulike sammenhenger.¹ Og som med alle prestesønner, rår det en betydelig grad av forvirring som enten må kompenseres eller dyrkes. Kai gjør tilsynelatende begge deler. Man skulle tro at Kai har funnet et religions-substitutt gjennom sitt engasjement for framtid og bærekraft. Eller at han dyrker forvirringen gjennom oppløsning av en hel rekke vedtatte sannheter. Sannheten, om da noe slikt finnes, er at Kai har beveget seg hinsides forvirringen, altså at den ikke er heftet som en egenskap ved ham selv.

Bevegelsen hinsides innebærer for Kai 1) kritikk av fornuften, noe som ikke må forveksles med oppgivelse av den, 2) en konstant revurdering av orden, enten den er moralsk, politisk eller økonomisk, og 3) en oppvurdering av den glade nihilisme.

Når det gjelder kritikk av fornuften, arter den seg på forskjellig vis. Vitenskap i mange former trigger interessen hos Kai, men har aldri fått noe førsteplass i hans verdensbilde. Når det gjelder skepsisen til – og kritikken av vitenskapen, arter ikke denne seg som en total bortvendning med en påfølgende henfallenhet til mystisisme eller en slags lemменmarsj mot gud. Kai har innsett at fornuftens fremste oppgave må være å trekke grenser for sin egen virksomhet. Og når fornuften har fått grenser og begrensede virkeområder, gjelder det i sin tur å gå utover disse grensene. I første omgang nøyer Kai seg med å kombinere innsikter fra ulike vitenskaper, prøve rasjonalitetsformer mot hverandre osv. Kai har rett og slett funnet ut at tverrfaglighet, eller i det minste tverrfaglig samarbeid, er mer radikalt enn å vende seg bort fra vitenskapen. Det tverrfaglige og tverrsektorielle blir derfor ikke snille kompromisser, slapphet eller viljesløshet, men derimot en radikal

kritikk og en radikalt annerledes måte å tenke på – ennå stort sett uprøvd om vi skal tro Kai. Sett fra utsiden fortøner dette seg muligens som viljesløs vandring mellom likeverdige alternativer.

Når det gjelder kritikk av orden av alle slag, skyldes dette at Kai dels har blikket rettet mot en ubestemt framtid samtidig som han har utviklet en stor aksept for den evige gjenkomst. "Intet nytt under solen" innebærer ikke en resignasjon, men en evne til å dvele ved små og store ting slik de er, og utmerket godt kan fortsette å være i en evig sirkulasjon. Denne aksepten kan arte seg som en tørr konstatering av at klimaendringer synes å være noe som går igjen på kloden vår, eller at en hoppbakke i bunn og grunn ikke kan ferdigstilles, den kan alltid justeres, kanskje så mye at man til slutt er tilbake ved utgangspunktet. Det å rette blikket mot framtiden slik Kai gjør, innebærer at man kan oppdage alle tings gjenkomst. Dette synes ikke å være noen katastrofal innsikt for Kai. Det virker snarere som det beroliger ham.

Hinsides godt og ondt og den glade nihilisme er ikke mer mystisk enn at han blant annet unngår å se på klima, CO₂-regnskap eller økosystemer som former for moralsystem. Å tilskrive klima tilnærmet moralske egenskaper eller å vurdere klimapolitikk som en kamp mellom godt og ondt, ender i bunn og grunn opp i den samme tilstand som Nietzsche kritiserer – en platonsk kristelig nedvurdering av det dennesidige som fører til at alle store verdier blir skjøvet over i det usynlige og hinsidige. Ved å unngå å se på klimapolitikk som kampen mellom det gode og det onde, bidrar han til å skape rom for bitte små sosiale og økologiske eksperimenter, rariteter og underfundigheter. Kais blikk for livets mange små og store dennesidige gleder fungerer dermed som et bolverk mot å gjøre klima og bærekraft til et totaliserende verdensbilde.

Olav Kasin er venn og tidligere kollega i Stiftelsen Idébanken.

Som nietzscheaner har Kai gjennom en årrekke drevet et slags sisyfosarbeid² for å holde liv i Stiftelsen Idébanken. Årlig har han tålmodig, nærmest i harmoni med årstidsvekslingene, skrevet brev, snakket i telefon, gått i møter, skrevet ferdige tilsagnsbrev, gått i nye møter, ventet på svar, gitt opp, gått i nye møter, tatt flere telefoner – og på den måten holdt liv i stiftelsen. Ingen vil strengt tatt ha den, men Kai fortsetter i en evig runddans mellom at alt er mulig og ingenting nytter, ingen vil ha Idébanken og ingen kan klare seg uten. Kai tror ikke på den evige gjenkomst, Kai ER den evige gjenkomst. Hva mer kan man forlange av en nietzscheaner!?

Kai - sender deg gode ønsker i bøtter og spann i forbindelse med at du nå runder 60 år. En bra start på en god fortsettelse på en ny gjentakelse!

¹ Det i seg selv gjør ham ikke til nietzscheaner. Vi snakker ikke om noe parallelt livsløpet med Nietzsche, som også var prestesønn. Vi snakker heller om den livsorientering som Nietzsche beskrev, altså det som kommer til uttrykk gjennom hans tekster, i mindre grad gjennom hans liv.

² Sisyfos er en konge fra gresk mytologi som fikk i evig straff å rulle stein opp på et fjell.

Frederica Miller er arkitekt i Gaia-Oslo as. Sammen med resten av Gaiaarkitektene har hun vært en av pionerene for økologisk forsvarlig bygging og planlegging i Norge, og er også permakulturdesigner. Hun var med å starte den norske Perma-kulturföreningen og Norske Arkitekter for en Bærekraftig Utvikling (NABU), nå ECOBOX. Våren 2010 fikk hun Oslos Miljøpris for langvarig arbeid for økologisk forsvarlig bygging. Hun har vært «agent» for Idébanken, og er nå styreleder.

Om bærekraftig bygging....

Av Frederica Miller

Det som kjennetegner det økologisk forsvarlige og bærekraftige byggverk, er at det ofte glir umerkbart inn i landskapet. Gjennom en tilpasning til naturgrunnlaget vil byggverket for det utrenede øyet være nesten usynlig. For å hjelpe de som mangler trening i å kjenne igjen bærekraftige byggverk, følger videre en gjennomgang av viktige kjennetegn ved slik byggekunst:

Det mest iøynefallende ved et bærekraftig byggverk er taket. Taket rager langt inn i fremtiden og kan sees av mange generasjoner. Taket sikrer resten av bygget fra potensielle farer som fukt, råte, muggsopp og manglende visjoner. Med et tak som er tilpasset flere generasjoners behov, sikres byggverket fra ekstremvær som følge av klimaendringer. Taket beskytter beboerne fra konsekvensene av kraftig nedbør, store tunge snøfall og kortsiktig tenkning.

Veggene i bygget består av konstruksjoner som er tilpasset naturens økologiske kretsløp. Kretsløpshuset er et annet navn for bærekraftige byggverk. Byggverket må tilpasses lokale forhold som klima, landskap og topografi. Gjennom utforming skal bygget tåle kalde nordavinder, lineær tenkning, overdrevent profitthensyn og mange andre farer forbundet med manglende forståelse for økologi. Veggkonstruksjonen utnytter lokale fornybare energikilder og lokale materialer i enkle – men robuste – tekniske løsninger som går mye lengre enn det kortsiktige økonomiske hensyn skulle tilsi.

Integrert i veggene ligger også sosiale hensyn, hvor vilkårene for byggets beboere og de som

bygger byggverket er tatt hensyn til. Det er helt vesentlig at et bærekraftig byggverk er et "sunt" hus med et godt inneklima, som regel ordnet gjennom økologisk forsvarlige materialer og naturlig ventilasjon tilpasset de menneskelige behovene. Bruk av mekanisk ventilasjon er bannlyst da det utelukker mennesket som grunnleggende forutsetning for byggverket. Ressursbruken i mekaniske systemer stjeler energi og ressurser fra de fattige og bidrar til økende forskjellsbehandling globalt sett. Bærekraftige byggverk fremelsker naturlige systemer som øker brukernes selvstendighet og frihet og bidrar til økt kompetanse hos den enkelte.

Ingen byggverk kan stå uten et solid fundament. Fundamentet i det bærekraftige byggverket er bred folkelig deltagelse. Uten et slikt fundament kan byggverket stå i fare for å få setningsskader og manglende stabilitet, som kan føre til alvorlig sammenbrudd av konstruksjoner. Gjennom en forankring i et fjell av bred folkelig deltagelse er byggverket solid forankret i lokalmiljøet. Utformingen av fundamentet er basert på sterkt engasjement og stor entusiasme fra lokale aktører, og bidrar til å øke lokal tilhørighet og en stolthet over egne forutsetninger, som er selve grunnpillarene i et bærekraftig samfunn. Men ingen byggverk blir til av seg selv. Uten praktisk handling – erfaringsbaserte byggeferdigheter – vil bygget aldri reise seg. Håndverksmessig prosessarbeid, som til slutt er nesten usynlig i det ferdige byggverket, gir varige solide byggverk.

Gjennom praktisk handling økes kunnskapsnivået hos de lokale aktørene, slik at solid kunnskap om økologiske kretsløp, lokalmiljøet og dets utfordringer er et naturlig resultat av byggeprosessen.

Designarbeid innebærer å ta viktige verdivalg. Gjennom en grundig diskusjon om planer, snitt, fasader gjøres slike verdivalg – slik at byggverket fremstår som en vakker og fremtidsrettet konstruksjon, med sterk appell til alle involverte.

Av alle bærekraftige entreprenører jeg kjenner til, er Stiftelsen Idébanken av de mest fascinerende. Gjennom lengre tids arbeid som styreleder har jeg vært under opplæring i å skape bærekraftig byggekunst. Idébanken består av mange fremragende håndverkere, kjennetegnet ved deres dedikasjon til å oppnå målet om et bærekraftig samfunnsbyggverk tuftet på en helhetlig tilnærming til design. Det er mange gode eksempler på deres fremragende arbeid.

En av de fremste håndverkerne i Idébanken har i lang tid fungert som daglig leder for virksomheten. Håndverket hans kjennetegnes ved at komplekse, vanskelige situasjoner fremstår som rene, enkle former, som tilsynelatende er blitt til av seg selv. Men alle som vet hvor vanskelig det er å bli en dyktig håndverker, ser at det skal årevis av trening, visdom og kunnskap til for å oppnå slike resultater.

En bærekraftens mester kjennetegnes ved at hans høyeste ønske er å bli helt overflødig! Slik at han kan trekke seg tilbake til nuet og viktigere

sysler som grønnsaksdyrking, musikkklidenskap og andre livsnødvendige virksomheter. Imidlertid innser han at hans tid som coach for mindre begavede håndverkere ennå ikke er helt forbi. Klimaendringer i form av sterkt skiftende og upålitelige politiske vinder, stekende het debatt i offentlige fora om hva som er riktige klimatilstand, oversvømmelser av uventede, ignorante meninger som drukner lokale naturgitte selvølgeligheter, og sykkloner med kortsiktige profittjagende interesser – vil med all sannsynlighet gjøre at han neppe blir arbeidsledig med det første.

Jeg ser med stigende uro hvordan kortsiktige teknofix-løsninger, basert på industrialiserte prosesser, plast og forurensende kunststoffer stadig erstatter solid praktisk håndverk med lokale materialer. Konsekvensene kjenner vi alle godt til – vakleворne dårlige byggverk som neppe varer mer enn maksimum én generasjon. Nei, det er ingen som helst tvil om at de solide håndverkskunnskapene som kjennetegner Idébankens daglige leder er den eneste måten å sikre en bærekraftig samfunnsutvikling til glede for mange fremtidige generasjoner!

Gratulerer med dagen Kai!

La det bli en dag hvor den sosiale dimensjonen får sin velfortjente gjenoppreisning!

En hilsen fra lærer Miller, styreleder i Idébanken og under opplæring i formingen av bærekraftig byggekunst

Hoppbakker og bærekraftig praksis

Av Trond Wormstrand

Å bygge skibakker og idébanker går ut på det samme – å gi brukerne et løft, en flyt, en bærekraft.

1936: På ettermiddagen 15. mars fløy østerrikeren Sepp Bradl 101,5 meter i Planica i Slovenia. Første skihopp over 100 meter. Bakken var konstruert av Stanko Bloudek, som også var flykonstruktør. Norske hoppere satt på sletta og spiste pølser. Beskjed fra Skiforbundet: "Dere får delta hvis hopplengden ikke overstiger 80 meter".

Bedre bærekraft var ikke noe for Norge.
Hva er flyt? En bevinget, berusende følelse.

En psykologisk tilstand der du føler deg motivert og lykkelig. Flyt kan oppstå med ski på beina og under utvikling av ideer.

1950: 14 år etter Sepp Bradl fikk nordmenn prøve seg på lange sjev. Thorleif Schjelderup fra osloklubben Heming fløy 15. mars 106 meter i Planica. Det historiske hoppet kom i tredje omgang.

25. oktober ble Kai Arne Armann født, et lekende menneske kom til verden, en ny skibakkebygger, en ny Stanko Bloudek. Bloudek og Armann, konstruktørene, hjelper oss til å praktisere fuglenes idé – sjevet. "Hvorfor har dog ethvert Menneske i det mindste til visse Tider en saa ubeskrivelig Længsel efter at være en fugl?", sier Kierkegaard.

1967: Oberstdorf, Bayern, 11. februar. "Å bare fly av gårde er den mest perfekte følelsen du kan ha", sier Lars Grini, førstemann i verden over 150 meter. På ni hopp fløy hadelendingen 1,13 kilometer.

Ski i fart gir frihetsfølelse. Skiløperen overviner menneskets treghet. En frydefull iling går gjennom kroppen når det suser rundt ørene, en iling som brått opphører når bakkens snøkrystaller kolliderer med ansiktet og blir til væske.

1985: Svenske Jan Boklöv kommer i flyt. En ny idé, en ny stil øker bærekraften drabelig: V-stilen. Nye ideer blir gjerne født utenfor konforme miljøer. Boklöv kommer fra Koskullskulle i Lappland. Norge lo av svensken, motarbeidet ham. Et skihopp skal utføres med jevne, parallelle ski med hendene tett inntil kroppen. "Det er farlig å sprike med skiene".

1987: Brundtlandkommisjonen leverer rapporten *Vår felles framtid* og lanserer begrepet *bærekraftig utvikling*. Kommer Norge til å følge anbefalingene?

I en tilstand som nok kan kalles flyt, tar Kai Arne Armann initiativet til idébanken *I praksis*.

1989: Jan Boklöv blir Sveriges første verdenscupvinner i skihopping. Hans ideer og forsøk har skapt den største revolusjonen i hoppsportens 200-årige historie – et paradigmeskifte. Hopperne flyr bortimot 20 prosent lenger. De ligner fra nå av en landende gigantfugl. Skihopp med parallelle ski havner på skimuseene – også i Norge.

1991: Kai Arne Armann, stadig svevende, er med på å starte *Stiftelsen Idébanken*. Bankens formål: Å gi det norske samfunnet bærekraft.

En idé har vinger.

1994: Finnen Toni Nieminen svever 17. mars 203 meter i Planica. Førstemann i verden over to hundre. Nieminen ble møtt av en "vanvittig oppdrift" etter å ha rundet kulen.

1996: Vår mann, Armann, starter et nytt livs-prosjekt. Han konstruerer og bygger skibakker for sine sønner Gjermund og Trygve – ved Krøderen. Hvis jeg gjetter på at Armanns bakker har en sjelden oppdrift – er jeg da helt på jorden?

1997: Ti år etter Brundtlandkommisjonen. Framtiden i våre hender utgir en rapport om Norges oppfølging. Konklusjon: På bare fire av 19 områder går Norge i den bærekraftige retning kommisjonen anbefalte. Vi sitter på sletta og spiser pølser.

2005: "Det eneste jeg tenkte på var å få opp venstretuppen og fly nedover". Bjørn Einar Romøren setter 19. mars gjeldende verdensrekord på 239 meter i Planica. Han svever som en albatross, langt fra havet. Skihopperne nærmer seg fuglen – sitt eget forbilde.

2010: Hva med Norge og bærekraften? Vi flyr ikke. Vi venter på miljøpolitikken V-stil. Kommer den? Kanskje fra et småbruk vest for Krøderen?

Trond Wormstrand er cand. mag fra Universitetet i Oslo. Han har vært ansatt i Framtiden i våre hender siden 1975. Arbeidsfeltet er informasjon med særlig vekt på tekstskriving. Ellers: hobbyornitolog og skiløper.

*Du fugl i meg
– jeg kjenner vingen din.
Jeg kjenner nebbet hakke – hakke
mot sprinklene i brystet mitt. Jeg vet
du er en fange her.
Men vent
en liten stund.
Bare en liten stund,
så er du fri,
du fugl i meg.*

Kilde: Arne Thoresen: *Lengst gjennom lufta. Et 200 år langt sjev gjennom hopphistorien.*
Dikt: "Du fugl –" av Rolf Jacobsen.

Forbruk og livsstil i Økotopia.

Noen refleksjoner rundt et nullvekstscenario

Av Pål Strandbakken

Da Erik Dammann i 1972 utga boken *Fremtiden i våre hender* hadde han som utgangspunkt at Norge var rikt. Rikt nok. Å øke forbruket ville ikke føre til mer lykke, men det ville øke forskjellene mellom nord og sør og det ville sannsynligvis bidra til å øke bruttonasjonalforurensningen. Derfor burde vi utvikle nye livsstiler i det rike vesten; forbruke mindre, leve enklere, ta vare på naturen og overføre kapital og kunnskap til den tredje verden, hvor økonomisk vekst hadde mening. I de etterfølgende snart førti årene har vi sett en rikdomsøkning i vesten, og særlig i Norge, som fullstendig sprenger rammene for hva det den gangen var mulig å tenke seg. Denne velstandsøkningen, som ikke nødvendigvis er det samme som en velferdsøkning, har vært så formidabel at jeg ikke bryr meg om å dokumentere den med tilgjengelig statistikk.

I 1975 hadde USA gitt tapt krigen mot Vietnam, omtrent samtidig lå fire-fem oljetankere i opplag i Mossesundet på grunn av den økonomiske krisa. Vinteren 76-77 ble krise, fattigdom og arbeidsledighet brukt som sosiologisk "forklaring" på punk-rockrevolusjonen i Storbritannia. Vesten var moralsk, økonomisk og politisk bankerott og fremtiden tilhørte nye sosiale bevegelser i Europa og USA, fortrinnsvis i samarbeid med den alliansefrie gruppen av FN-land bak India, Jugoslavia og Egypt. Miljø- og ressurskrisen stilte den rike verden overfor utfordringer den åpenbart ikke ville kunne møte. Vekstens grenser var definert. I store trekk var fremtiden kjent. Aldri har vi vært sikrere på hvor det bar. Aldri har vi tatt mer feil.

Jeg skal ikke fortape meg i oppvekstminner, bare slå fast at uansett årsaker så undervurderte vi, eller man, systemet, eller kapitalismen, moderniteten eller den tekniske utviklingen eller hva det var. "Systemet" vakler muligens fra krise til krise, men selv børs kollapsen i 87 kom ikke til å stanse den økonomiske veksten. Dommedagsprofeter tar med andre ord alltid feil. Noah sitter i all evighet som en skjeggete hippietulling i arken av tjærebredd sypresstre, sammen med en mengde illeluktende dyr, og lurar på hvor det ble av regnet.

Og tenåringsbarna hans vil uansett heller til St. Anton enn til Ararat.

Fremtidsstudienes umulighet og nødvendighet

Vissheten om at vi alltid kommer til å ta grundig feil kan aldri bli noe argument *imot* fremtidsstudier. De er i en eller annen forstand alltid med oss. Vi kan ikke en gang kjøpe en treroms leilighet uten å gjøre oss noen forutsetninger om fremtiden, gjette på prisutviklingen og på den egne lønnsutviklingen, på egen fremtidig yrkeskarriere og liknende. Vi er dømt til alltid å måtte gjette på og bekymre oss for hvordan det kommer til å gå. Det er derfor alvorlige menn i dårlige dresser, akrylslips og stygge brune mokasiner stiller viktige spørsmål om fremtiden, som "hva skal vi leve av når det ikke er mer design igjen?".

Utfordringen på et samfunnsmessig nivå er på den ene siden å forsøke å *gjette bedre*, ved å inkludere flere faktorer og det mulige samspillet mellom dem, og å analysere hvorfor vi tok feil. Mye viktigere enn det er det imidlertid å insistere på at *fremtiden er et åpent felt*, at våre handlinger i dag er med på å bestemme eller prege det som kommer til å skje. Byråkrater, politikere og næringslivsfolk kan ha en tendens til å selge inn "utviklingen", som noe vi bare må forholde oss til, som en slags kjensgjerning som vi stort sett må ta til etterretning. David Gaunt har kalt dette for en "avfuturisering" av fremtiden (Gaunt 1988:17). Teknologien og økonomien følger en eller annen form for logikk, som vi må akseptere, hvis ikke havner vi på historiens skraphaug sammen med telefaks, DDR, vinylplater og framhaldsskolen.

Alternativet til dette synet på utviklingen som uavvendelig kaller Gaunt for "futurisering". "Futurisering" ger öppenhet för förändring, "avfuturisering" begränsar synen" (s. 17). Han knytter tilsynelatende dette skillet til en forskjell mellom

teknokratiske og demokratiske fremtidsstudier. En bred folkelig debatt om fremtiden og om utviklingsalternativer og verdier, av den typen som sprang ut av Erik Dammanns bok, kan stå som et eksempel på et vellykket bidrag til en samfunnsmessig futurisering på syttitallet, selv om historien og utviklingen kom til å gå uventede og, i Dammanns perspektiv, uønskede veier.

Da ser vi også at moderne folkelige fremtidsstudier har en tendens til å være lite futuristiske, i science fiction-forstand. Nåtid og historie er på mange måter vel så viktig som fremtiden, når man går inn i slike debatter; kan man bruke historisk materiale til å vise hva som ble følgene av bestemte politiske eller økonomiske valg på bestemte tidspunkt, eller man kan trekke frem verdier og forhold som man mener er tapt på grunn av den berømte utviklingen. Det er gjerne når man antyder at et aspekt ved et eller annet var bedre før, at man blir brennmerket som avdanket, nostalgisk, reaksjonær eller parkert. Men stilt overfor den *utviklingen* som de som eier oss og de som styrer oss og de som tenker for oss mener er uavvendelig, er det mulig at fremtidsstudienes funksjon først og fremst er å åpne små råker i isen hvor andre typer resonnementer kan utvikle seg. Bruke andre begreper og andre eksempler. Si noe annet. Se noe fra en annen side.

Det kan for eksempel være å hevde at ett aspekt ved kostholdet på femtitallet, de verdensberømte to kjøttkakene med fem poteter, mot dagens fem kjøttkaker med to poteter, ernæringsmessig og økologisk, kan ha hatt noen fordeler. Uten at det betyr at man savner slipstvang og fattigdom. Eller man kan trekke frem gamle debatter og gamle begreper for å undersøke om de kan gi noe annet enn det de ga for femten år siden. Hva med det utskjelte syttitallsbegrepet "nullvekst"? Er ikke det omtrent like irrelevant som "dyrtid"?

Pål Strandbakken er Mag. art i sosiologi fra Universitetet i Oslo (1987) på en avhandling om Haugevekkelsen, og Dr. Polit i sosiologi ved Universitetet i Tromsø (2007) på en avhandling om produktlevetid. Han arbeidet i Prosjekt Alternativ Framtid fra 1988 til 1992. Siden 1992 har han vært forsker ved Statens institutt for forbruksforskning (SIFO), med fokus på bærekraftig forbruk, produktlevetid, materiell kultur og vitenskap/teknologi. Han sitter i styret for *Framtiden i våre henders* forskningsinstitutt og har sesongkort på ståtribunen på Melløs Stadion.

Nullvekst og bærekraftige livsstiler

Når enigheten er total om at begrepet nullvekst er forfeilet, og trekker på misforståelser om forholdet mellom økonomi og samfunn, da kan det faktisk være interessant å se på det en gang til. Hva slags resonnementer må eller kan vi gjøre om vi skal forsøke å tenke med nullvekstbegrepet i dag?

Jeg har en mistanke om, uten at jeg vet det sikkert, at forestillingen om at nullvekst i fremtiden ville være *nødvendig*, hadde mye å gjøre med Romaklubbens rapport om vekstens grenser fra 1972. Da kan man også tenke seg at begrepet ble gradvis mindre relevant ettersom det ble klart at nevnte rapport hadde betydelige svakheter; svakheter som særlig skyldtes at forfatterne undervurderte materialteknologiens evne til å erstatte nær sagt alle råvarer som vestlig industri trenger (i rettferdighetens navn bør det da nevnes at mer eller mindre alle andre gjorde det samme, altså overvurderte vestens råareavhengighet).

Ikke desto mindre fortsetter vi med rette å oppfatte forbruksvekst som problematisk. Et begrep som *bærekraftig forbruk*, selvfølgelig utviklet parallelt med bærekraftig utvikling etter Brundtlandrapporten fra 1987, er derfor viktig i den internasjonale miljødebatten. Det innebærer at vi fremdeles nærmer oss spørsmål om livsstil og forbruk med et perspektiv om å redusere og begrense.

Det aspektet ved moderne livsstiler som det er miljømessig viktig å redusere, er det som vi med en ufattelig dårlig oversettelse av begrepet environmental impact kaller for *negative miljøeffekter*. Dette er jo et kjent, men ikke nødvendigvis kjært stoff, som omfatter karbondioksidutslipp, miljøgifter, mer generell forurensning, artstap, areal- og landskapsødeleggelse, monokulturer, fattigdom og til dels sult i sør. Alt det der som vi vet, men sliter med å trekke konsekvenser av. Vestlige livsstiler forblir altså problematiske, selv om det ikke nødvendigvis er et problem at det er en begrenset mengde bly, kobber og molybden i verden.

Med hensyn til det som vi legger under forbruksbegrepet: Det er ikke noe negativt ved forbruk i og for seg. Det er faktisk forbruk som er hensikten med produksjon. Derfor skal vi ikke falle for tåpelige forestillinger om at produksjon er virkelig og mandig og dypt, mens forbruk er uvirkelig flimmer, kvinnelig og overflatisk. Og en ting til: Vi bør neppe skryte av at vi har redusert nasjonal forurensning fra vareproduksjon når (nesten) alt vi har gjort er å flytte fabrikkene til Øst-Asia. Kinesiske karbondioksidutslipp er

moralsk sett et godt stykke på vei *våre* utslipp når det er vi som kjøper og bruker produktene.

Men la oss da si at vi fikk til en slags samfunnsmessig og politisk enighet om at vi – som Dammann i sin tid påsto – er rike nok. At vi herfra og inn i en dyp fremtid ikke skal vokse mer. Er det mulig å si noe, som et slags tankeeksperiment, om hvordan et nullvekstscenario ville se ut på nivået forbruk/livsstil?

Biosfæren bryr seg ikke om penger

Mange miljøvernere vil (muligens med en viss rett) hevde at dagens vestlige eller norske forbruksnivå er altfor høyt allerede, men det ser vi bort fra her. Vi nøyer oss med å hevde at det er høyt *nok*. Dersom vi bestemmer oss for at dagens forbruksnivå er et økologisk rom eller en nisje som vi skal holde oss innenfor, må vi bl.a. bestemme hva det er vi snakker om. Og det vi snakker om er nevnte begrep om environmental impact. Hva er miljøeffekten av det jeg gjør, det jeg forbruker? Det betyr at pengeverdien er irrelevant. Hvor mye forurensning, hvor store karbondioksidutslipp, hvilke artstap osv. forårsaker mine reiser, min diett, min måte å bo på? Om leiligheten din på Tveita har en ”markedsverdi” på 600 000 kroner eller 2 millioner spiller i første omgang ingen rolle for den norske geirfuglbestanden.

Det som ikke skal vokse i nullvekstscenariet er den aggregerte negative miljøeffekten av privatforbruket til menneskene i Norge; det vi kan kalle for forbrukssiden ved en mu-

lig fremtidig grønn økonomi. Men ambisjonen er at denne økonomien ikke skal bety slutten på historien, at nettopp ikke alt skal bevares som det er i dag. I et nullvekstscenario er det altså en mengde ting som kan eller skal vokse, og andre fenomener som skal minske. Det bør, for ikke å si må, være en dynamisk utopi, og ikke en statisk skildring av en idealtilstand.

Hverdag og fritid

Mye av fokus i forskningen på miljøaspekter ved forbruk har i de siste ti år blitt flyttet over på ulike sider ved fritiden (Bjerck, Klepp og Vittersø 2009). Dette i erkjennelsen av at det langt på vei har vist seg mulig å takle mange av miljøutfordringene knyttet til hverdagslivet og rutinene. Arbeidsreiser og innkjøpsreiser, stasjonær energi, kosthold og forbruk av klær og sko og vaskemidler har blitt analysert og til dels endret til det bedre i miljømessig forstand. Ulike virkemidler har bidratt til dette; tekniske endringer, kulturelle endringer, byggforskrifter og normendringer. Men det moderne forbrukersamfunnet er ikke minst et fritids-samfunn. Ikke bare fordi det reises mye og langt i feriene, men også fordi svært mye av det vi driver med av hobbyvirksomhet og lignende er utstyrskrevende. Det er veldig lenge siden hytta først og fremst var et en lavteknologisk arena for asketisk forbruk.

Dersom tendensen er at vi tar oss fri fra verdensproblemer og miljøkrise når vi har fri, så er det nesten ingen grense for hvor mye fritidsforbruket kan øke; golf på Grønland, Kinkskonsert i Kuala Lumpur, juleshopping i New York, luftefisk i Berlin.

Kan symbolverdien kodes om?

Dersom vi godtar at mennesker ”alltid” vil søke å demonstrere sin status vis a vis andre, så er det mulig at vi må se på statussystemet en gang til. Hva er det man signaliserer status og rikdom med i vårt samfunn? Fremdeles er det vel slik at prangende bolig og ditto bil er et slags level 1 i statuskonkurransen?

Ikke desto mindre kan det vise seg ufruktbart å analysere forbruksvekst, og driverne for denne, kun ut fra en mer eller mindre endimensjonal teori om statussymboler og vertikal statuskonkurranse. Vi finner sannsynligvis mer interessante drivere dersom vi anvender en idé om ulike *praksiser*, som fører med seg eller oppmuntrer til et bestemt forbruk og som gir bestemte utstyrsbehov; jakt og fiske, båtliv, slalåm. Utstyrsbehovet knyttet til praksiser gjelder da selvfølgelig ikke bare det fordummende masseforbruket og kjøpefesten til VG (når vanlige lønsmottakere begynner å tenke på å skaffe seg noe av det som journalistene har tatt som en selvfølge i 15 år, defineres tilstanden som *kjøpefest*), men også prestisjefylte virksomheter som fjellklatring, cellospilling og avansert matlaging. Den eventuelle omkodingen av symbolverdi handler da om hvilken prestisje de ulike praksisene har og bør ha, satt opp imot hvor miljøbelastende de er.

Spørsmålet i mellomtittelen bør kunne besvares med et ”ja”. Symbolverdi *kan* kodes om, uten at det betyr *at* den kommer til å bli kodet om, og uten at vi kan kontrollere i

hvilken retning omkodingen går. Vi aner for eksempel at i et samfunn preget av sult, vil overvekt kunne gi prestisje. Det har også blitt påstått at overvekt i noen sammenhenger har kunnet fungere som indikasjon på at man ikke er HIV-smittet. Også vet vi at en praksis som sigarettøkning ganske raskt har gått fra å konnotere suksess, sex appeal og økonomisk status til i dag å konnotere kols, dårlig ånde, tvilsom odør og generell taperstatus. Hvilket i alle fall skulle kunne bevise at symbolverdi ikke nødvendigvis er statisk, at den er historisk og sosialt konstruert og dermed i prinsippet foranderlig.

Det er ikke dermed sagt at vi bare kan bestemme oss for at offshore boat racing er Harry og at spaserturer langs Akerselva er det korrekte å drive med. For det første fordi alternativet til en kostbar elitepraksis nok bør være en annen kostbar elitepraksis, som å samle på kunst, gamle våpen og originalmanuskripter. For det andre fordi det vi et jeg forsøker å argumentere på vegne av, det som tror seg å være opptatt av miljø og fornuft, ikke nødvendigvis har makt til å definere hva som er og hva som ikke er. Men det som ligger som en underforstått premiss, er vel at det å beherske kulturen burde gi mer prestisje enn å flashe uanstendig mye penger. Samt at det er ønskelig at man utvikler måter å flashe penger på som belaster miljøet så lite som mulig.

Sånn sett kan dette være en av flere mulige tapte saker det er verdt å kjempe for.

Litteratur

Bjerck, Mari, Klepp, Ingun Grimstad og Vittersø, Gunnar (2009): *Fritidsforbruk, frihet og miljøansvar*, i Asdal og Jacobsen (red.): ”Forbrukernes ansvar”, Oslo: Cappelen Damm

Dammann, Erik (1972): *Fremtiden i våre hender*, Oslo: Gyldendal

Gaunt, David (1988): *Sverige söker sin väg*, slutrapport fra ”Vardagen och världen”; FRN-Framtidsstudier, Stockholm: Institutet för framtidsstudier

Meadows, Donatella H, Meadows, Dennis L., Randers, Jørgen, og Behrens III, William W. (1972): *Hvor går grensen? Rapport nr. 1 til Roma-klubben*, Oslo: Cappelen

Verdenskommisjonen for miljø og utvikling (1987): *Vår felles framtid*, Oslo: Tiden Norsk Forlag

Det e ikkje berre berre å bere ei bere kraftig utvikling!

Av Carlo Aall

Mykje godt kjem frå Nord-Noreg. Utan om meg sjølv – som halvt Tromsø-væring – laga folka bak landets første Regional Agenda 21 i Nordland i 1998 ordspelet "Berekraftig utvikling eller berre kraftig utvikling?". Hadde dei hatt med seg Halfdan Sivertsen kunne det sikkert blitt meir moro ut av dette! Under skal eg prøve på (nesten) det same – altså få meir ut av ordspelet (men dessverre ikkje like morosamt som det Halfdan ville klart).

Truleg er det slik med den norsk miljøørsla som med norsk vinteridrett: ein er grunnleggjande skeptisk til alt nytt. Norsk vinteridrett stritta imot plastski, nye skøytetyper, V-stilen i hoppbakken og skøyteteknikk i langrennssporet. Tilsvarande har den norske miljøørsla vore kritisk kvar gong nye miljøomgrep har blitt lansert; då "miljøvern" utfordra det tradisjonelle "naturvernet" på 1970-talet; då "naturforvaltning" utfordra det etter kvart etablerte omgrepet "natur- og miljøvern" på 1980-talet; og då "berekraftig utvikling" blei lansert på slutten av 1980-talet. Eg var då i ferd med å avslutte mine studie på lina for nettopp naturforvaltning ved tidlegare Norges landbrukshøgskole på Ås (nå Universitetet for Miljø- og Biovitenskap), og husker dei mange kritiske kommentarane frå "hard core" miljøvernarar som meinte berekraftomgrepet bare var ein måte å snike inn ei positiv haldning til økonomisk vekst i miljødebatten.

Ei annen likskap mellom idretts- og miljø-Noreg er at når ein ny teknikk eller eit nytt omgrep først har blitt akseptert, så sloss ein med alle tilgjengelege midlar for å halde den nye teknikken og det nye omgrepet som reint og ubesudla. "Man kødder ikke med kongen"; ei heller med berekraftomgrepet!

Ein av dei som kritiserte berekraftomgrepet då det blei lansert, var Karl Georg Høyer (og som student kjøpte eg den kritikken). Seinare, tre år etter avslutta studie, fekk eg jobb ved Vestlandsforskning, der Karl Georg då var direktør, og har sidan då (i 1990) arbeida nærast full tid saman med Karl Georg i forking om, på og for realisering av målet om ei berekraftig utvikling. Etter kvart innleia vi også samarbeid med den gang Noregs offisielle "Wadaorgan" for overvaking av berekraftomgrepet: ProSus og professor William Lafferty. Eitt av dei områda der vi har vore særleg aktiv, og

framleis er aktiv, er på reiselivsområdet.

Det er viktig å ha klart for seg at berekraftomgrepet ikkje er – eller bør vere – statisk, og at det difor er og må vere ein stadig debatt om både innhaldet i omgrepet og kva for konsekvensar omgrepet bør ha i praktisk politikk. Samstundes er det då også ein fare for at omgrepet kan bli så endra at det får eit innhald som skil seg totalt frå det opphavlege. Før eller seinare bør ein då seie "stopp", eller peike på at Keisaren ikkje lenger har på seg klede!

Ei sentral kjelde innan norsk politikk for korleis ein kan forstå berekraftomgrepet og praktisk politiske konsekvensar av å leggje berekraftmålet til grunn for samfunnsutviklinga, er Stortingsmelding 58 (1996 - 97): "Miljøvernpolitikk for ein berekraftig utvikling". Sjølv om det har kome fleire "meldingar" etter den tid, gjev Stortingsmelding 58 etter mi vurdering den så langt mest utdjupande (og avslørande!) offisielle diskusjonen av omgrepet. Her går det klart fram at berekraftmålet har sitt utspring i to debattar: miljødebatten og utviklingsdebatten (altså debatten om ei meir rettvis fordeling av godar mellom den rike og fattige delen av verda). Meir konkret presenterer meldinga tre perspektiv på berekraftomgrepet:

- **Det økologiske perspektivet:**
Ta vare på det biologiske mangfaldet på jorda.
- **Velferdsperspektivet:**
Sikre at alle i dag har lik rett til å få tilfredsstilt sine grunnleggjande behov.
- **Generasjonsperspektivet:**
Sikre at alle i framtida har lik rett til å få tilfredsstilt sine grunnleggjande behov.

Det første perspektivet tilhøyrer miljødebatten og det andre tilhøyrer utviklingsdebatten, medan det tredje tilhøyrer både miljø- og utviklingsdebatten. Det midtarste perspektivet – velferdsperspektivet – er det som oftast vert utelata i definisjonar og konkretiseringar av berekraftig utvikling; noko som er forståeleg i og med at velferdsperspektivet omfattar den mest kontroversielle delen av berekraftmålet – det som inneber å omfordele ressursar mellom den fattige og rike del av verda. Dei to siste perspektiva – velferds- og generasjonsperspektivet – blir ofte slått saman

til eit omgrep: den *sosiale* berekrafta (tilsvarande "utviklingsdelen" i omgrepet berekraftig utvikling); og då som ein motsats til den *økologiske* berekrafta (tilsvarande "berekraftdelen" i omgrepet berekraftig utvikling).

Over har eg vist til avleia berekraftomgrep som "økologisk berekraft" og "sosial berekraft" som vart omtalt alt i Brundtlandrapporten og Stortingsmelding 58, men det har dukka opp mange nye avleia berekraftomgrep, som "kulturell", "økonomisk", "etisk" osv berekraft. I Soria Moria II erklæringa frå Arbeidarparti, Sp og SV regjeringa hausten 2009 vart t.d. "berekraft" nytta i sju ulike ordkombinasjonar: berekraftige velferdsordningar, berekraftig pensjonssystem, berekraftig vekst, berekraftige arbeidsplassar, berekraftig skogbruk, berekraftig ressursbruk og berekraftig kommuneøkonomi. Det er klart at her har forfattarane tenkt på andre tydingar av omgrepet enn den "Brundtlandske". I mange tilfelle tenker ein nok her på "berekraftig" som synonymt med "vedvarande"; t.d. i kombinasjonen med ordet "kommuneøkonomi"; altså ein kommuneøkonomi som er solid og ikkje vert dårlegare over tid.

Kva inneheld desse avleia omgrepa og korleis relaterar desse seg innhaldsmessig til kvarandre? For å hjelpe til å svare på dette spørsmålet har eg freista å utvikle ein berekrafttypologi – ikkje heilt ulik innhaldsmessig den berekraftpila som Stiftinga Idébanken har utvikla.

I figuren under har eg skilt mellom to dimensjonar: Styrke og breidde. *Styrken* gjeld ambisjonane ein legg til grunn i dei omstillingane ein føreset må skje i samfunnet, der særleg spørsmålet om kva ein set som grense for "grunnleggjande behov" er avgjerande. Om ein i den mest ekstreme versjonen tar med "alt" – TV, bil, mat, hus osv – så vil den sosiale dimensjonen i berekraftomgrepet innebere det absurde målet om at alle på jorda i dag og i framtida har rett

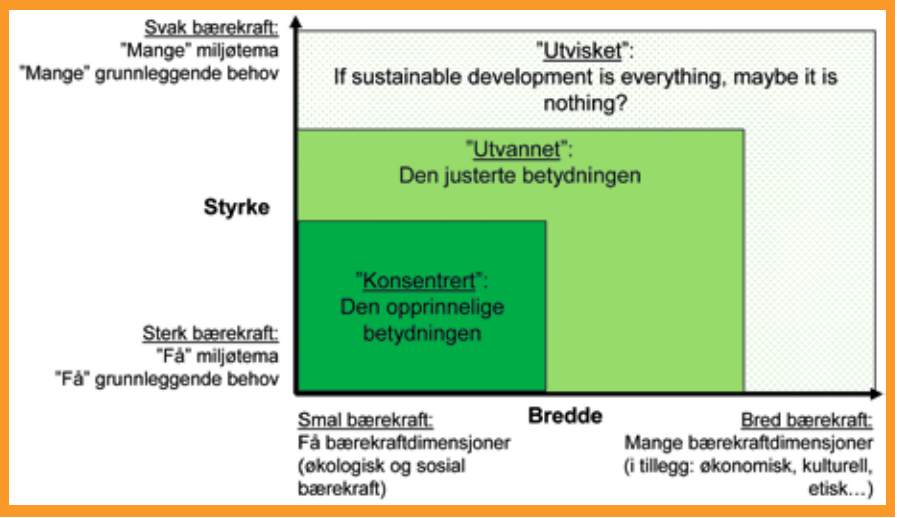

Carlo Aall er utdannet naturforvalter fra Norges landbrukshøgskole og har en doktorgrad fra Universitetet i Aalborg på temaet bærekraftig utvikling og Lokal Agenda 21. Han har arbeidet ved Vestlandsforskning siden 1990, og har i tillegg et bredt engasjement i ulike miljøorganisasjoner.

på ein like høg materielt levestandard som nordmenn i dag; noko som sjølv sagt er fysisk umogeleg. Eit anna slikt kritisk spørsmål er kor likt "lik" skal vere. Er det "matematisk likskap", at t.d. ein nordmann har rett til like mykje energi for oppvarming av husvere og like mange kaloriar som ein pakistanar? Nokon vil svare "ja"; andre vil kanskje vere meir nyansert. Full likskap inneber større krav om omstilling i rike land som Noreg enn eit meir nyansert syn på likskap. Tilsvarande gjeld på andre område, som kor ein vel å definere naturen si tolegrense – m.a.o. kor mykje ureining kan vi akseptere som "naturleg".

Figur 1 Endringar av innhaldet i berekraftomgrepet

Poenget med figuren er å få fram at diskusjonen omkring berekraftomgrepet innhald kan gå for "langt", i tydinga

omgrepet kan endre innhald så mykje at den opphavlege tydinga heilt er borte. I figuren har eg nytta ein parafrase av eit ofte nytta utsegn i planforskinga frå Aaron Wildavsky, som i 1973 ga ut ein artikkel i tidsskriftet Policy Sciences med tittelen "If Planning is Everything, Maybe it's Nothing". Wildavskys poeng var at om vi freistar å putte for mykje "inn" i samfunnsplanlegginga, og forvente at samfunnsplanlegginga skal løyse "alle" problem, så vert planlegging

eit for omfattande og dermed ubrukeleg omgrep. Det kan skje klaraste eksemplet på at dette problemet også gjeld for berekraftomgrepet, er det som internasjonalt har fått forkortinga TBL, eller 3B – som står for "Tripple Bottom Line". Desse tre "botnlinene" er økonomiømsyn, sosiale omsyn og miljøømsyn. Poenget er at bedrifter, i tillegg til den opphavlege eine botnlina – økonomi – også bør ta sosiale omsyn (t.d. ikkje tilsette barnarbeidarar) og miljøømsyn. Desse tre B-ane har etter kvart blitt omtalt som tre berekraftdimensjonar, altså økonomisk, sosial og miljømessig berekraft – men då med ein heilt anna forståing av "økonomi" enn det som ligg i den Brundtlandske bruken av økonomi. I 3B forståinga dreier "økonomi" seg om vedvarande økonomisk overskot for ein bedrift, medan den Brundtlandske bruken av økonomi gjeld ei meir rettviss fordeling av (økonomiske) godar mellom den fattige og rike del av verda, og mellom dagens og framtidens generasjonar. Det at ein berekraftpolitikk også skal omfatte tiltak for å sikre t.d. SAS eit vedvarande overskot (aktuell problemstilling i debatten omkring berekraftig reiseliv) er for meg både absurd og umoralsk, men vert altså av seriøse aktørar innan reiselivet oppfatta som eit heilt legitimt spørsmål. På ei eiga heimeside som gjeld kritikk av 3B (www.businessethics.ca/3bl/) står m.a. følgjande: "The concept of a Triple Bottom Line in fact turns out to be a Good old-fashioned Single Bottom Line plus Vague Commitments to Social and Environmental Concerns. And it so happens that this is exceedingly easy for almost any firm to embrace".

Kai holder politisk appell i anledning kraftig reduksjon av tilskuddet til Stiftelsen Idébanken i 2004, assistert av Børre Lund og Per Bjørnar Knudsen.

Sitatet understrekar det som eg har freista å få fram i figur 1; altså faren med at styrken i berekraftomgrepet blir utvatna ved at omgrepet stadig vert utvida.

William Lafferty (eller "Bill" blant vener og kjente) fortalte meg nyleg ei avslørande historie om si erfaring med berekraftdebatten. Han sa at i starten av arbeidet med å introdusere berekraftmålet i ein praktisk politisk samanheng, blei han slått av kor mange som var interessert i å høyre meir om innhaldet i og dei mogelege praktiske konsekvensane av omgrepet; personar han i utgangspunktet ville tru ikkje var interessert i dette spørsmålet. No, etter mange års forskning og formidling omkring berekraftomgrepet, opplever han at mange av dei same personane kjem tilbake og seier, "no har eg forstått berekraftmålet, og det vil eg ikkje ha!".

Det kan kanskje vere freistande å tilpasse fortolkinga av berekraftomgrepet slik at fleire kan "like" det. Det kan vere fornuftig, men sjølvstøtt berre inntil ei grense der den opphavlege grunnideen i omgrepet og målet vert viska ut. Då må ein stanse opp og gå tilbake til "urtekstene" og "urtolkinga". Når Miljøverndepartementet og somme innafor miljøørsla stadig oftare nyttar avleia berekraftomgrep som "berekraftig økonomi" og "kulturell berekraft" fryktar eg difor at dette vil føre til at berekraft blir alt og ingenting; og av det blir det truleg berre kraftig utvikling – ikkje berekraftig utvikling.

OM DET NØDVENDIGE OG DET MULIGE

Av Kjell Dahle

Et flertall tror at vi styrer mot en økokatastrofe dersom vi velger å fortsette som hittil. En rekke meningsmålinger tyder på at slik har det vært en stund. Denslags er ikke behagelig å forholde seg til. Langt enklere er det å lukke øynene. Derfor fins det fortsatt dinosaurer som velger å skyte på budbringerne i stedet for å konsentrere seg om hvordan vi kan bidra til å sikre livsgrunnlaget på jorden. Aslak Sira Myhre har i høst gitt slike dinosaurer et ansikt, og med sløv kniv gått løs på både levende og døde innenfor norsk miljøbevegelse.

Jeg synes det er trist dersom en debatt om hvorvidt miljøkrisen er reell og hvorvidt det er noe poeng å tenke miljøvern i hverdagen, får bli høstens hoveddebatt innenfor norsk kultur- og samfunnsliv. Spesielt når det inngår hets mot folk som etter beste evne har forsøkt å gjøre noe til fordel for våre etterkommere. Denne debatten leder oss ut på et blindspor, der det på toppen av alt er lett for positive krefter å la seg presse til å fornekte deler av det man står for. For eksempel at det *også* er et personlig ansvar å tenke på konsekvensene av det vi gjør. Vel har det til tider vært plagsomt mye moralisme i norsk debatt omkring miljø og bærekraft, men det er ikke nødvendig å helle ut barnet med badevannet. I stedet for å våge debatten om hvordan vi skal snu kursen, ender vi lett opp i nye runder med krangling rundt tall og fakta om klima og andre hovedutfordringer.

Vi trenger ikke enda flere opplister av tegn på at kloden vår er i ferd med å komme ut av balanse. Vi har hørt dem før, og de fleste av oss har innerst inne forstått alvoret. Hovedutfordringen er derfor ikke nok en gang å overbevise folk om at noe må gjøres. De fleste har for lengst oppdaget det, men gjør ikke noe med det så lenge de ikke tror det nytter. Hovedutfordringen er følgelig å få oss til å gjøre noe mer enn å riste på hodet foran fjernsynsskjermene. Vi må tro på at positiv forandring er mulig.

Aslak Sira Myhre polemiserer mot Steinar Lem. Jeg vil også trekke fram en avdød kjempe innenfor norsk miljøbevegelse. Ikke for å polemisere mot ham, men for å hedre ham. Framtiden i våre henders mangeårige lederskikkelse Tor Traasdahl – i sannhet ingen asketisk moralist – forlot oss noen måneder for tidlig til å levere sitt skarpsindige og presise bidrag til dette festskriftet. En av mange tenkelige innfallsvinkler som Tor kan tenkes å ha valgt ved en anled-

Kjell Dahle er statsviter fra Universitetet i Oslo. Aktiv medvirkning i Grønt Gras, Senterpartiet, Framtiden i våre hender, Alternativ Framtid, Stiftelsen Idébanken, Nei til EU og Norsk forening mot støy. Har utgitt bøkene «Annerledes-Europa» (2010, sammen med Håkan Larsson), «Forsøk for forandring? Alternative veier til et bærekraftig samfunn» (1997) og «Om fremtidsstudier. I spillerommet mellom politikk og vitenskap» (1991, sammen med Pål Strandbakken). Tidligere sjefredaktør i Senterpressens Osloredaksjon.

ning som denne, er hans gamle kjepphest om å arbeide for å synliggjøre at det nødvendige er mulig. Enten tema var de store verdensproblemene eller en konkret utfordring som hans egen bevegelse sto overfor, gikk Tor med liv og lyst inn for å finne ut hva som var selve kjernen, hva som måtte til for å trenge inn i den og ikke minst hvordan han kunne få folk til å tro på at løsninger lot seg finne.

Det er noe befriende dynamisk over en slik offensiv tilnærming. Dessverre er det også noe sjeldent over den. La meg derfor benytte denne anledningen til å reflektere litt omkring det å ta utgangspunkt i hva som er nødvendig, heller enn i hva som er mulig. Jeg synes dette passer i festskriftet til en 60-åring som definitivt har engasjementet sitt i behold, og som gjerne søker nye veier heller enn å følge opptråkkede spor.

Snu på flisa!

Spesielt innenfor politikken er det altfor sjelden å oppleve at noen starter med å spørre hva som er nødvendig, for så å jakte på veier som kan føre til målet. Langt vanligere er det å ta utgangspunkt i en mer eller mindre begredelig virkelighet, for så å spørre hvilke positive endringer som er mulige å få til. Slike politikere har gjerne en tendens til å framstille *politikk som det muliges kunst*. Dette mantraet er greit nok som unnskyldning for dem som ikke har fått stort til, og som heller ikke har planer om å få stort til. Men det er ikke slike folk som bringer verden framover.

En miljøengasjert statsviter, amerikaneren William Ophuls, har tatt til orde for et alternativ til det gjengse politiker-

mantraet. Hva vår tid trenger, er politikere som behersker *kunsten å skape nye muligheter*. Denslags folk har som regel vært å finne på den politiske scenen, om enn ikke nødvendigvis i fremste rekke. Av og til har de lyktes, av og til ikke. En tidligere grønn presidentkandidat i Østerrike, Robert Jungk, ba i sin tid om å få følgende innskrift på sin gravstein: «Dette var en mann som forsøkte seg på svært mye. Og fikk til noe av det».

Sett i historiens lys framstår det ofte klart og tydelig at handlingsrommet var mindre snevert enn hva mange politikere og andre aktører trodde. Handlingsrom er ikke noe man får utdelt, det er noe man rydder seg. Noen ser alltid muligheter som andre ikke ser, eller velger ikke å tro på. Man kan si med Porselensstrands-direktøren i visen fra Vømmøl Spellmannslag: *”Det er beklagelig, kan hende, men det er nu engang slik det er”*. Eller man kan forsøke å skape en motmakt mot de kreftene som rår. De som velger det siste, har ofte fått som skjebne at gjennombruddet kom for sent til at de fikk oppleve det. Mye som en gang ble latterliggjort som ”utopier”, har likevel gjennom langsiktig, målbevisst arbeid utviklet seg til å bli realiteter. Slik fikk arbeiderbevegelsen innført åttetimersdagen, slik sikret bøndene seg egne organisasjoner for innkjøp, salg og foredling og slik gikk kvinnebevegelsen fram for å sikre seg rettigheter det nesten ikke var en kjeft som trodde på for drøyt 100 år siden.

Dynamisk realisme

En sentral nøkkel når det gjelder å få ting til, er stadig å utfordre forestillingene om hva som er mulig. Med andre ord å våge å tro på at det usannsynlige kan bli mulig. Og hvorfor skulle vi ikke våge det? I stedet for å forholde seg til hva som umiddelbart virker gjennomførbart, gjelder det å se framover. Den rådende oppfatningen av realisme er *statisk*. Folks ønsker og lengsler tas kun alvorlig hvis de oppfattes som gjennomførbare innenfor dagens samfunn. Verst er det kanskje at slike krav ofte stilles av folk som selv går inn for en kursomlegging. Er det ikke litt urimelig å forlange at forandringer som bryter med selve logikken i dagens system, skal være gjennomførbare innenfor det samme systemet?

Jeg har tidligere tatt til orde for at den statiske tenkemåten bør vike plass for en *dynamisk realisme*. Heller enn å opptre ”realistisk” i forhold til hva som anses mulig på kort sikt, gjelder det å se framover og opptre realistisk i forhold til langsiktige trender som ikke kan fortsette. Velger vi denne angrepsvinkelen, er realistene ofte å finne bak paroler som ”ikke kan få flertall” eller ”ikke kan påtvinges næringslivet”. De virkelighetsfjerne er å finne innenfor makteliten, så lenge kursen fortsatt får peke i retning av et sosialt og økologisk sammenbrudd. Selv om maktpersoner hver for

seg har forståelige grunner for å handle slik de gjør. Og selv om solide, sammenhengende alternativer så langt ikke er påvist.

I lyse øyeblikk kan det komme glimt av erkjennelse også fra uventet hold om at det ”urealistiske” lar seg realisere. Således oppfattet Gro Harlem Brundtland på forhånd Generalforsamlingens oppdrag til hennes FN-kommisjon om miljø og utvikling som ”*urealistisk og altfor ambisiøst*”. Men i løpet av prosessen endret hun oppfatning. Et godt eksempel på dynamisk realisme. Skal vi lykkes med å legge om kursen til fordel for framtidige generasjoner, er det behov for ustanselig å utfordre forestillingene om hva som er mulig å få til. Som den tyske forfatteren Carina Zacharias har uttrykt det; hva som er utopi og hva som er realitet bestemmes av dem som sitter med makten.

Velger vi en slik angrepsvinkel, er realistene ofte å finne bak paroler som ”ikke kan få flertall” eller ”ikke kan påtvinges næringslivet”. De virkelighetsfjerne er våre politiske og økonomiske eliter, så lenge de fortsetter å opptre på måter som peker mot et sosialt og økologisk sammenbrudd. Selv om makthaverne hver for seg har forståelige grunner for å handle slik de gjør. Og selv om solide, sammenhengende alternativer så langt ikke er påvist.

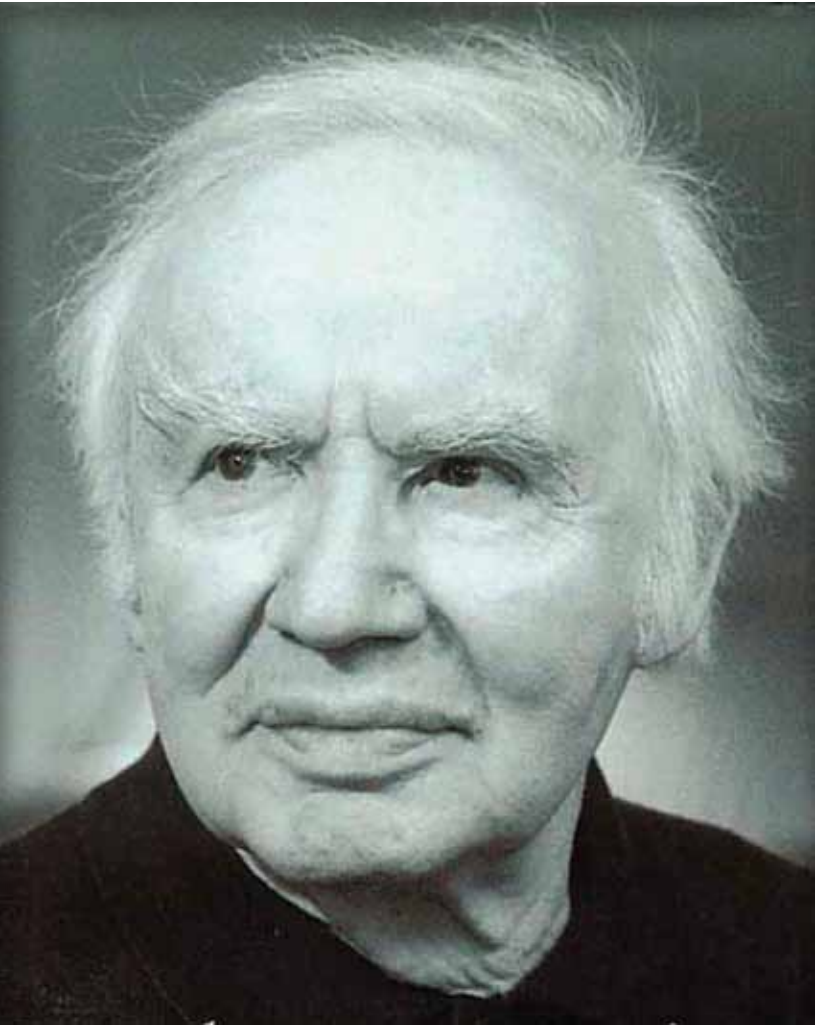
Store eller små tanker?

Den østerrikske humanisten Leopold Kohr brukte å si at overalt der noe er gått galt, er det noe som er blitt for stort. Dette kan også gjelde tanker. Å tenke stort og dristig er ikke det samme som å tape bakkekontakten. Skal vi klare å få til en kursomlegging i bærekraftig retning, kan vi ikke bli så høytt travende at vi hever oss over å endre ting i det små. Det være seg i vårt eget hverdagsliv eller i lokalsamfunnet vårt. Vi får riktignok ikke noen bærekraftig utvikling av at folk kildesorterer avfallet sitt, men vi får heller ikke noen bærekraftig utvikling dersom vi ikke er villige til å starte noe sted fordi alt liksom blir for smått.

Jeg synes en historie fra Snøfte Smiths trakter illustrerer dette poenget på en utmerket måte. En fremmedkar hadde tenkt seg fra en avkrok til en annen. Da han spurte en lokal kjentmann om veien til Jonesville, ble svarene så kompliserte at det var lite å bli klok på. Til slutt ble det kjentmannen som ga opp. Han avsluttet samtalen med følgende ord: – Min gode mann, la meg si det slik. Hvis jeg var deg, så ville jeg ikke ha begynt herfra.

Men skal vi nå dit vi vil, er vi nødt til å starte der vi er. Enten vi liker det eller ikke. Og enten det dreier seg om å finne fram i geografien eller om å nå et politisk mål. Når suksess oppnås i det små, gjelder det å sørge for en spredningseffekt.

Robert Jungk – forkjemper for bred demokratisk deltakelse, skaper av ”framtidswerkstedet” og inspirator for Idébankens arbeid. Kai Arne Armann og Kjell Dahle mottok i 1999 på vegne av Idébanken en æresbevisning fra Robert Jungk-biblioteket i Salzburg. (Foto: Walter Spielmann/JBZ)

Det fins hundrevis av muligheter til hva man kan utrette i sitt lokalsamfunn, muligheter som alt er utprøvd andre steder og som kan kopieres og tilpasses. Kai Armanns bærekraftpil, omtalt i et annet bidrag, demonstrerer hvordan store vyer og solid praksis kan forenes.

Historien har lært oss at det som synes umulig i dag, kan være virkelighet i morgen. Dette hundreåret *kan* få oss over på sporet av en bærekraftig utvikling. Men det vil ikke skje av seg selv. Skal vi få det til, trengs det en del stabukker som våger å påstå at det fins alternativer til de sannhetene som er opplest og vedtatt av såkalte eksperter. Og det trengs en del kjerringer mot strømmen som klorer seg fast oppi fjellheimen og andre steder utenfor allfarvei med et sunt liv rotfestet i gamle tradisjoner. Om nødvendig i suveren protest mot selve tyngdekraften. Folk som tåler at noen oppfatter dem som håpløst gammeldagse. Fordi de *selv* vet at nettopp de er med på å foregripe et bærekraftig samfunn.

Troen på det vilt ugjennomførbare

La meg avslutningsvis vende tilbake til Tor Traasdahl. I et notat om arbeidet i Alternativ Framtid-prosjektet, advarte han i sin tid (29. oktober 1989) mot for mye bekymring omkring realiserbarhet i utarbeidelsen av en eller flere modeller for et framtidssamfunn der «sosiale mål, miljø-

og ressursansvar» skulle være viktigere «enn materielt og økonomisk nivå». Advarselen kom under overskriften MULIG OG NØDVENDIG. Han ba prosjektledelsen om å legge større vekt på «koherens og hensyntagen til hva som er nødvendig – selv om det i dag kan synes vilt ugjennomførbart. Svært mye er mulig over tid, når man må, og det skjer gradvis og rettferdig.»

Tor anno 1989 hadde rett. Er noe nødvendig, ja så må vi bare se til å få gjort det heller enn å bruke tiden på å diskutere hvorvidt det er mulig. La oss bruke kreftene på å finne ut *hvordan* det skal gjennomføres, ikke på å lete etter grunner for at vi like gjerne kan gi opp eller på å bedrive offentlig navlebeskuelse. I dagens politiske klima kan det å overtale stortingsflertallet til å gi miljø-, freds-, solidaritets-, kvinne- og ungdomsorganisasjoner en egen post på statsbudsjettet for å utrede alternativ til det bestående virke «vilt ugjennomførbart» i seg selv. La denne påminnelsen om at det faktisk var mulig, tjene som en inspirasjon både for dem som har glemt og for dem som aldri har visst. At Alternativ Framtid-prosjektet etter noen år ble kuppet og omdefinert av offisielle forskningsmyndigheter, er en helt annen historie. De av oss som syntes at det var for galt, fant det da nødvendig å ta initiativ til Stiftelsen Idébanken. Dagens 60-årsjubilant sto for mye av region.

JORDA ER VÅR GULLRESERVE

Kari Gåsvatn er journalist og kommentator i avisa Nationen. Hun har de siste årene hatt lengre opphold i Berlin som frilansjournalist. Var medlem av det første styret i Framtiden i våre hender.

Av Kari Gåsvatn

Hva er bærekraftig matproduksjon? Det kan lyde som et paradoks, men jeg har blitt mye mer bevisst på dette spørsmålet i metropolen Berlin enn i «bondelandet» Norge. Og det til tross for at jeg er journalist og kommentator i Nationen, ei avis som står matproduksjonen svært nær. Selv om jeg ikke er landbruksjournalist, har miljø, forbruk og bærekraft har vært et interessefelt for meg siden tidlig på 70-tallet. I snart ti år nå har jeg bodd deler av året i Berlin. Oppholdene der har gjort meg mye mer oppmerksom på hvordan maten blir til, hva den inneholder og at jeg som forbruker har et ansvar: Skal jeg støtte bonden i Brandenburg, eller konsernet som prøver å utkonkurrere henne?

Kanskje er det ikke et paradoks, for industrilandbruket er mye mer utviklet i Tyskland enn i Norge. Derfor er det blitt mer påtrengende å ha et alternativ. Matmarkedet er mer delt. Økningen i salget av økologisk mat er bare en del av den nye bevisstheten. Omtrent hele den vestlige verden opplever en øko-boom. Norge er unntak. Det skyldes ikke bare at norsk matproduksjon er mindre industrialisert. Norge er ikke selvforsørget, men importerer tross alt halvparten av det vi spiser, enda mye mer om kraftfôrimporten regnes med. En undersøkelse i Nationen i sommer, viste at bare 14 prosent mener økologisk er viktig. Halvparten av folket mener det ikke er viktig. Holdningene gjenspeiler seg i salgsstatistikken. Folk flest i Norge kjøper ikke økologisk mat. Hvorfor skal da bonden legge om og produsere noe forbrukeren ikke vil ha? Salget av økomat går ned i Norge, mens det stiger i Tyskland.

Finanskrisa er en dårlig forklaring på forskjellen. Nordmenn flest har hatt god lønnsøkning, mens kjøpekrafta i Tyskland har gått ned. Likevel øker økosalget der, riktignok ikke så bratt som før finanskrisa. Tyskerne er veldig forsiktige med penger. Nordmenn snur ikke på krona, men velger likevel bort de litt dyrere økoproduktene.

For den miljøbevisste del av befolkningen i Tyskland handler det ofte ikke bare om økologi i betydningen fravær av gift og kunstgjødsel, men om kamp mot industrilandbruk og agrarkonserner, genmanipulering og patenter. Maten er en del av samfunnsdebatten på en annen måte enn i Norge.

Et eksempel som viser forskjellen. Ei hylle i nærbutikken i Oslo er viet noe som kalles «lokalmat». Den består så vidt jeg kan forstå av spesialiteter for gourmeter. Lokalmat i Berlin betyr ikke nødvendigvis kulinariske spesialiteter, men lokalmat i betydningen kort transportvei og støtte til bønder og små næringsmiddelbedrifter i nærområdet. De er gjerne tilsluttet det økologiske initiativet «fair & regional» - rettferdig og lokalt - som omfatter Berlin-Brandenburg. Alle ledd i verdikjeden deltar, og forplikter seg i et felles charter til rettferdige priser. Deltagerne forplikter seg også til miljøengasjement og sosiale kriterier, råvarene må komme fra Berlin-Brandenburg, og produksjonen må også foregå her.

Når jeg kjøper brød fra Märkisches Landbrot, en av initiativtakerne til fair & regional, vet jeg at

brødet er bakt med omtanke for miljøet og kornprodusentene. Brødet er uten juks og kunstige tilsetningsstoffer, jeg vet hvilke bruk i nærområdet kornet kommer fra, og at kornprodusenten får en anstendig pris. Da gir det mening å betale litt ekstra.

Det finnes tilsvarende initiativer for rettferdig pris i andre delstater. Rettferdig melk blir produsert med et påslag i prisen som går direkte til bonden. Die faire Milch blir foreløpig produsert i de sørlige delstatene Hessen, Bayern og Baden-Württemberg. Med å kjøpe denne melka kan forbrukeren støtte lokalt næringsliv og samtidig bidra til å opprettholde kulturlandskapet. Bøndene som deltar, forplikter seg til å støtte et miljøprosjekt, som for eksempel vedlikeholde en blomstereng, og slik ta vare på det biologiske mangfoldet. Melka markedsføres ikke som økologisk, men det er et absolutt krav at føret skal være lokalt.

Initiativene for rettferdig melk kommer fra produsenter tilsluttet BMD, en ny organisasjon for melkebønder som har brutt med det tyske bondelaget DBV (eller har dobbeltmedlemskap). BDM organiserer om lag en tredjedel av de 90.000 tyske melkebøndene. De er del av den europeiske paraplyorganisasjonen European Milk Board, som kjemper for en annerledes melkepolitikk i EU. De vil ha en mengderegulering for å unngå overproduksjon, og slutt på eksportsubsidier som fører til at melkeprodukter fra EU dumpes i den tredje verden og ødelegger lokale markeder der. Mange i BDM produserer økologisk, men slett ikke alle. Poenget er

at man ikke nødvendigvis må ha merkelappen økologisk, men likevel arbeide for et landbruk som er mer bærekraftig både i industriland og i den tredje verden.

Neuland-kjøtt er heller ikke gjennomført økologisk. Men importert kraftfôr er bannlyst for dem som deltar i denne sammenslutningen av kjøttprodusenter. Fôret skal være lokalt, brukene skal ikke være for store, det stilles strenge krav til dyrevelferd, og veien både til slakteri og forbruker skal være kort. Kjøttet selges i spesialforretninger, og er etterspurt av kjendis- og stjernekokker for sine gode kvalitet. Mange forbrukere våger aldri å kjøpe annet kjøtt, og salget stiger etter hver ny kjøttskandale i Tyskland. Neuland-kjøtt står ekstra sterkt i Berlin, men finnes over hele landet. I andre landsdeler finnes også tilsvarende produsentsammenslutninger for kvalitetskjøtt, som et alternativ til agrarindustrien.

Når det økologiske gjerne tones ned i disse initiativene, er det for å framheve den lokale tilknytningen, med kulturlandskap, bærekraft og bevaring av biologisk mangfold. Kraftfôr fra Brasil kan fylle formelle økologiske krav. Men å bruke fôr fra nærområdet kan likevel være mer bærekraftig, selv om det ikke er gjennomført økologisk produsert.

Det er lang tradisjon for økologisk dyrking i Tyskland. Produsentenes organisasjoner har utviklet strenge retningslinjer og merkeordninger, som de kjemper for å bevare. Kravene er strengere enn EUs økologiske retningslin-

(Foto: Kai Arne Armann)

jer, som mange opplever som en utvanning. De tyske øko-organisasjonene har kjempet og fått gjennomslag for å beholde sine merkeordninger, parallelt med EUs merkeordning.

Hele dagligvarehandelen vil ha del i øko-boomen i Tyskland. Selv billigkjeder har et visst utvalg av økologiske varer, ofte som en del av konsernets omdømmebygging. Økovarene i ordinære butikker omtales ofte som «øko light». Det framgår ofte ikke hvor varene kommer fra, og prisen er lavere enn i de rene økologiske supermarkeder, som det også blir stadig flere av, og hvor forbrukeren er garantert å få «ekte øko». Bare i Berlin er det over 30 økologiske supermarkeder, i tillegg til en rekke økologiske småbutikker. Hele Tyskland har om lag 400 rene økologiske supermarkeder, de fleste organisert i egne kjeder. De siste tallene viser at økosalg går ned i den ordinære dagligvarehandelen, men øker i de rene økologiske butikkene. En utvikling som illustrerer hvordan matmarkedet deles, og hvor avgjørende troverdigheten er.

Konvensjonell dagligvarehandel og ernæringsindustri er preget av hemmelighetskremmeri. Mottrekket fra den økologiske bransjen er total åpenhet. Den økologiske kjeden Bio Company, som har bortimot 20 filialer i og rundt Berlin, arrangerer bussturer for kundene ut til produsentene, til bønder, lokale meierier og bakerier. Kjeden legger også ekstra stor vekt på at produktene skal være fra regionen.

For det store flertall av befolkningen er det prisen som teller også i Tyskland. Priskrigen spisser seg til, og forbrukenes organisasjoner

advarer om at dette går ut over kvaliteten. Det har vært gjentatte matskandaler de siste årene, med merkesvindler, salg av kjøtt som er tint og frosset igjen, salg av «limt» skinke, og av såkalt analogost som består av plantefett med smaks-tilsetninger som gjør at den smaker som ost. Bevisstheten om kunstige smakstilsetninger og matsminke er mye høyere i Tyskland enn i Norge, men det er også mer juksemat. Ifølge Der Spiegel blir det i EU årlig rørt inn 170.000 tonn aromastoffer i industrimat. Om lag 2700 aromastoffer er tillatt brukt i EU. Mange advarer mot at alle aromaene ødelegger smaksnervene hos barn. Ungdom trenger 20 ganger så sterk smak i dag som for 20 år siden for å merke forskjellene. Ernæringsindustrien bruker triks for å produsere billig, utvikle nye produkter og lokke folk til å kjøpe. I bransjen kalles dette innovasjon. På verdensbasis kommer det hvert år 30.000 nye matprodukter. Det tilsvarer om lag 600 nye varer hver uke. Bransjen domineres av globale giganter som Nestlé, Unilever, Kraft og Danone.

Tenk om all denne «innovasjonen» ble brukt til å løse sultproblemet i verden. Det pågår en global kamp om makt over maten fra jord til bord. Småskalalandbruk står mot intensivt industri-landbruk. Over hele verden må småbønder gi tapt overfor et fabrikklandbruk som er basert på intensiv føring med mais, hvete og soya, som skulle ha vært brukt til menneskemat. Både miljøet og lokale matmarkeder blir ødelagt av agrarindustrien

Trenden rammer både utviklingsland og rike industriland. I Tyskland eser industriland-

bruket ut parallelt med øko-boomen. Det er særlig for gris og fjørfe det bygges kjempeanlegg, ofte med utenlandske investorer i bakgrunnen. Grisefjøs med opptil 90.000 dyr, eller anlegg med en halv million slaktekylling. Megafjøsene er ofte del av en konsernstruktur med egne fjøsfabrikker og slakterier. Selv om kjøttmarkedet er mettet, bygges stadig nye og større dyrefabrikker. Målet med fabrikkene er å produsere billig for å ta markedsandeler. Men nå har lokale bønder i samarbeid med den øvrige lokalbefolkningen tatt opp kampen mot agrarfabrikkene. Det er dannet over 70 borgerinitiativer mot agrarfabrikkene og de har samlet seg i et landsdekkende nettverk. Det ble dannet for et år siden etter initiativ fra landbruksorganisasjonen AbL, som arbeider for et bondelandbruk, og miljøorganisasjonen BUND, som er søsterorganisasjon til Naturvernforbundet i Norge. AbL - Arbeitsgemeinschaft bäuerliche Landwirtschaft - har lenge brukt slagordet «Bauernhöfe statt Agrarfabriken». Nå har dette blitt navnet på det nye nettverket: Bondegårder i stedet for agrarfabrikker.

Målet for nettverket er å få dyreholdet tilbake til bondegårdene. De er opptatt av at megabrukerne ødelegger de sosiale strukturene og isolerer landbruket fra resten av samfunnet. I tillegg til bønder, forbrukere, miljøvernere og dyrevernerne deltar også tredje verden-grupper og kirkeengasjerte. Denne alliansebyggingen er typisk også i kampen mot GMO-vekster og patenter. Stadig flere regioner er erklært som GMO-fri. Motstanderne har foreløpig greid å stanse kommersiell dyrking av Monsanto's GMO-mais.

Nå når jeg har streift innom noen utviklings-trekk i det tyske landbruks- og matmarkedet, kommer jeg tilbake til arbeidstittlen jeg fikk da jeg ble spurt om å bidra i denne boka: Det er jorda vi lever av - kan interessen for økomat i Tyskland øke forståelsen for bærekraftig utvikling i full bredde?

Det ligger utenfor min kompetanse å svare på et slikt spørsmål. Matmarkedet er så sammensatt, det er mange som vil ha makt og profitt, og jeg vet ikke hvordan folk vil velge på lengre sikt, verken i Norge eller Tyskland. Kanskje vil flere innse at et stadig mer intensivt landbruk med monokulturer og megafjøs ikke er bærekraftig. I Norge røyner det mindre på, derfor er også sløvheten større. Denne sløvheten er også farlig, fordi den kan føre til at vi selger ut det som kunne bli vårt store fortrinn som bærekraftig samfunn og matprodusent. Det gjør vondt å komme hjem til Norge og høre landbrukstopper og økonomer beskrive «utviklingen» med stadig større enheter og sentralisering som en natur-

lov vi ikke kommer utenom. De som tar til orde for en annerledes utvikling, blir harselert med. Store deler av miljøbevegelsen tar heller ikke matproduksjonen på alvor. Den unnlater å støtte de matprodusentene som kunne være deres allierte for et bærekraftig landbruk og samfunn, og inntar ofte posisjoner som undergraver det norske småskalalandbruket. Det vi vil bli avhengig av den dagen det er slutt på olje som innsatsfaktorer i landbruket

Den tyske radiojournalisten Wilfried Bommert gav for snart et år siden ut boka «Kein Brot für de Welt». Fritt oversatt: Når verden går tom for mat. Hans hovedbudskap er at verdens matproduksjon lider av organsvikt. De fire livsviktige organene for verdens matproduksjon er klima, vann, matjord og arts mangfold. Med å låne et bilde fra medisinen viser han at det er dødelig når flere organer svikter samtidig. Bommert beskriver hvordan organsvikten faller sammen med økt etterspørsel etter kjøtt og biodrivstoff. Den erfarne miljø- og landbruksjournalisten vil at folk skal få vite hvor dårlig det står til med matsikkerheten i verden. Han mener jord er selve gullreserven, men at verden mister altfor mye jord. Jeg har lånt overskrifta til denne artikkelen av ham.

Det tar hundre år å bygge opp igjen en centimeter jord, sier Bommert. Han vil at hele befolkningen skal delta i debatten om hvordan landbruket skal se ut. Han mener også at interessen for landbruk og mat er blitt mye større enn før, at flere og flere nå tenker etter hva vi skal leve av. Jeg håper han har rett.

For to år siden ble IAASTD-rapporten lagt fram. Her anbefaler 400 forskere å satse på småskalalandbruk og advarer mot intensivt industri-landbruk. Sterke krefter prøver å usynliggjøre rapporten. Men i Tyskland blir rapporten stadig trukket fram av den alliansen som kjemper for et bondelandbruk.

Også Norge trenger en allianse som kjemper for et bondelandbruk. Det trengs flere felles møteplasser med matsikkerhet som tema, og hvor matprodusenter, den øvrige lokalbefolkning, miljøbevegelse og andre aktuelle alliansepartnere kan utvikle felles strategier for bærekraftig matproduksjon.

I HAGEN VEKS DET HÅP

Av John Hille

*Hvad solskin er for det sorte muld
er sand oplysning for muldets frænde*
- N. F. S. Grundtvig (1856)

Grundtvig skreiv songen som byrjar slik til opninga av ein av dei første folkehøgskolane i Norden. Vi må tru at orda – inkludert dei to siste – straks ga meining for alle som song med. Skolen skulle vera til for folket – dei som korkje hadde råd til eller etter Grundtvigs meining bruk for latin-skolen. Då var det sjølvsgad at mest alle hadde eit nært tilhøve til mold.

Det hender nok framleis at songen blir sunge på einskilde folkehøgskolar, men om elevane kjenner seg att som ”muldets frænde” er meir enn tvilsamt. Før dei kjem så langt har dei fleste lagt bak seg 12-13 år med teoretisk skolegang, meir enn den lengste latinskolen på Grundtvigs tid. Kor vidt den karen hadde rekna ein del av kursa dei så søker seg til – til dømes i snøbrettkøyring eller interiør-design – for ”sand oplysning”, treng vi ikkje spekulere over. Det talar like mykje at einskilde folkehøgskolar i dag tilbyr kurs i det som var sjølvsgad barnelærdom på 1850-talet, for eitt kjønn eller for begge: enkle handverk, matlaging, stell av dyr eller beintfram økologisk jordbruk. Mold og ”opplysning” har då bytt plass: ved å tilby kontakt med mold vil skolane sende solstrålar inn i livet til den teoretisk opplyste ungdomen.

Det er eit dramatisk sosialt eksperiment som har gått føre seg på dei fem generasjonane sidan Grundtvig skreiv. I alle tidlegare generasjonar – kring ti tusen av dei sidan *Homo sapiens* steig fram – har det vore slik at det store fleirtallet av menneske visste mykje om korleis ein skulle bera seg åt for å skaffe til vegar mat og hus og klede. Vel var kunnskapen ofte kjønnsdelt, slik at det kunne gått dårleg med den bygda som sette karane til å mjølke kyr, veve ty og koke graut medan kvinnene fekk ro fisket, smi ljaar og tømre hus. Meir enn eit ektepar skulle det likevel ikkje til før summen av erfaringsbasert kunnskap rokk langt. Unnatak fanst sjølvsgad, om ikkje i eldre steinalderen så i alle fall på 1850-talet. Mellom dei var mange i den overklassen der karane hadde gått latinskolen medan kvinner hadde fått lære fransk og pianospel og brodering. Lågare ned på rangstigen fanst, serleg mellom karane, ein del spesialistar som kunne eitt handverk til botnar og visste lite om andre. Dei var likevel færre enn vi gjerne trur. Lærarar og kramkarar, gruvearbeidarar og grovsmedar – alle var dei ofte småbrukarar attåt. Sjølv om dei budde i by – og det

gjorde berre éin av sju i Norden på 1850-talet – kunne dei ha både ku og gris og høner bak i gården.

Frå det utgangspunktet har vi flytta oss svært langt. Vi har både fjerna oss frå naturen og mist kunnskapen om korleis materiale frå naturen kan brukast til dekkje daglege behov. I alle fall har eit veksande fleirtal av nordbuarar gjort det. Skilnaden er påtakeleg, ikkje berre gjennom dei siste fem generasjonane men gjennom dei siste to, på fleire vis til og med den siste eine.

John Hille er mangesysler uten noen tittel eller egentlig yrke. Derimot lærte han litt om grønnsaker gjennom fem ungdomsår som gardsgutt. Han sneiet også innom det akademiske og organisasjonen Grønt Gras, og var seinere med på å etablere og arbeide for Stiftelsen Idébanken. Nå livnærer han seg mest av å skrive, foruten noe undervisning og egen hage.

I ein artikkel publisert av det alt anna enn fortidsromantiske danske *Institutet for fremtidsforskning* skriv Birthe Linddal Hansen m.a. dette¹:

Ingen af nutidens yngre generationer, dem under 60 år, besidder det, man kan kalde grundlæggende madlavningsfærdigheder. Jo yngre generationer, jo dårligere kundskaber og jo færre kan lave mad. <...> Underforstået, at det at kunne mes-tre pulverblandinger, halvfabrikata og ovnklare kartofler ikke er det samme som at kunne lave mad. Selvfølgelig er der altid

Det sorte muld på Krøderen venter på sola.
(Foto Kai Arne Armann)

undtagelser, og naturligvis vil man sagtens kunne finde en ung pige eller mand, som mestrer den originale kogekunst. Poin-ten er bare, at det er der få, der kan. Kort fortalt: det moderne menneske kan ikke lave mad, og de fleste unge under 40 år har stort set intet begreb om, hvordan man gebærder sig i et køkken. <...> Det er bl.a. derfor, man fra økonomaer på landets efterskoler kan høre, at halvdelen af nutidens elever ikke ved, hvordan man skræller en kartoffel, hvilken del af rabarberen der skal bruges, og at de, når de bliver bedt om at hente kos-ten, kommer med gulvskrubben i stedet.

Det som her blir sagd om evna til å gjera råvarer om til mat, kan nok seiast med endå større styrke om evna til å produsere sjølve råvarene. I 1979 inkluderte den norske Jordbruksteljinga for siste gong opplysingar om dyrking i småhagar. Den viste at 27 % av alle med eigen tomt dyrka poteter og 23 % grønsaker; vi kan vel då gisse på at ca. ein av tre dyrka minst det eine eller det andre. Opplysingane om dette i tidlegare jordbruksteljingar er dessverre ikkje jamførlege eller heildekkjande, men dei som har levd lenge nok veit av sjølvsyn at kjøkenhagane var på retur alt ei god stund før 1979. På 1950-talet dyrka nokså sikkert dei fleste med høve til det eigne poteter og/eller grønsaker. I 2004 gjorde eg ei enkel gransking av 250 hagar i tre norske byar. Under seks prosent dyrka poteter eller grønsaker i det heile tatt, og berre to-tre prosent i eit omfang som kunne tyde noko som helst i matforsyninga.

Om ikkje dei dyrkar mat, så har vel folk med eigen tomt eit minstemål av moldkontakt gjennom prydhagen? Ikkje utan vidare, om vi skal tru eit intervju Norsk rikskringkasting gjorde med hagearkitekt Marit Tveitvoll 26.4.2007². Forretninga til Tveitvoll gjekk så strykande at ho hadde stengd ventelista av folk som ville ha hennar profesjonelle hjelp til å lage eigen hage, etter at lista vart eitt år lang. I intervjuet fortel Tveitvoll: Kundene vil ikke bruke særlig tid på å stelle i hagen. De vil sitte der og nyte den. Og så har de ikke vært nok med foreldrene sine og lært hagearbeid. De vet jo snautt nok hvordan de skal behandle en spade. De unge vil eller kan ikke plante heller. NRK kan – ikkje direkte overraskande – fortelje at Tveitvoll ikkje ser noko negativt i denne trenden, men lurar på om unge menneske har råd til hennar tenester?

Det har de. Alt skal på plass på samme tid. Det skal være fer-dig både inne og ute. Før gjorde folk unna huset først og når de hadde spart opp tid og penger gikk de løs på hagen. Den tiden er det slutt på.

At det helst skal vera ferdig inne så vel som ute, stadfester ei gransking referert i *Politiken* 8.5.2010, der det går fram at danskar under 40 har markert dårlegare tru på eigne evne til å ”gjera det sjølv” enn dei over 50. *Aftenposten* refe-rerte òg til granskinga nokre dagar etterpå³, og dei norske kommentarane var mest likelydande med dei danske. ”*Den oppvoksende generasjonen føler seg mye mindre kompetente og lystne til å sette i gang med store prosjekter som krever mer enn en hammer, enn det den eldre generasjonen gjør*”, meiner Kåre Elan ved Prognosesenteret AS, medan direk-tør Bjørg Owren i Informasjonskontoret for farge og interiør

trur det er ”*kombinasjonen av at vi har stadig bedre råd og mindre tid, samtidig som det er økt krav til kvalitet, som gjør at flere kjøper tjenester fra håndverker*”.

At folk skulle ha fått dårlegare *tid* til å lage mat, stelle i ha-gen eller vøle hus – eller til andre praktiske oppgåver som t.d. å sy eller bøte klede – må kallast ein underleg påstand. For dei som hadde lønsarbeid og regulert arbeidstid i No-reg kring 1900, var den arbeidstida i gjennomsnitt på ca. 3.500 timar per år. I dag er ho under helvta. I 1900 kunne den gjennomsnittlege nygifte kvinna vente seg mellom fem og seks barn (mot to i dag) og ho hadde verken barneha-gar eller elektriske apparat å hjelpe seg med – oftast ikkje eingong innlagd vatn. Objektivt sett har dagens menn så vel som kvinner eit hav av fri tid, jamført med oldeforeldra deira.

Dei har heller ikkje dårlegare tid enn sine eigne foreldre. Trass i at langt fleire kvinner fekk arbeid utanfor heimen, gjekk den gjennomsnittlege tidbruken til inntektsgjevande arbeid *for menn og kvinner under eitt* berre opp med fem minutt per dag mellom 1970 og 2000 – frå 3 timar og 20 mi-nutt til 3 timar og 25 minutt.⁴ Dette gjeld alle vaksne mel-lom 16-74 år og eit gjennomsnitt av alle dagar i året, altså både arbeids- og fridagar. Det at fleire kvinner har jobb er vege opp av at både mennene og dei kvinnene hadde jobb frå før har fått kortare arbeidsdagar, lengre ferie og tidle-gare pensjon. Tida folk brukte til hushalds-, vedlikehalds- og omsorgsarbeid, personleg stell og måltider gjekk deri-mot ned med 1 time og 28 minutt per dag mellom 1970 og 2000. Det skuldast altså i svært liten grad at folk hadde mindre tid til overs etter jobben, heller ikkje når vi reknar med arbeidsreisene, som auka med fire minutt per dag. Det er den reine fritida som tar opp meir og meir av livet. ”Tidsklemma” handlar i stor grad om manglande evne til å velja – og ikkje minst velja bort – i den stadig veksande mengda av fritidsaktivitetar som folk har råd til.

Så kunne ein tenkje seg at sjølv om møta med naturen gjennom fysisk skapande aktivitet vart færre, så vart møta i rein fritidsmodus fleire? Slik tykkjest det heller ikkje å ha gått, i alle fall ikkje gjennom dei seinaste tiåra. Statistisk sentralbyrå spurde i 1970 og 2001 representative utval av nordmenn mellom 16-74 om dei hadde utført ulike frilufts-aktivitetar det siste året⁵. Figuren viser kor mange prosent som hadde gjort det.

Vi ser at ein del av desse aktivitetane (jakt, fiske, bær- og soppturar) har eit islett av produksjon, mens resten ikkje har det. Sams for dei aller fleste aktivitetane på tvers av dette skiljet er likevel at færre – til dels langt færre – ut-førte dei i 2001 enn i 1970. Av dei to unnataka har elles det eine ei serleg forklaring: fleire kan gå på jakt ettersom be-standane av hjortevilt i Noreg har auka sterkt. Jakt er det likevel eit lite mindretal som driv med.

Figuren fortel ikkje heile historia. Om nedgangen i frilufts-aktivitetar har vore markant i heile gruppa av vaksne under 74 år, må han ha vore dramatisk mellom dei yngste. Her gir kjelda dessverre ikkje direkte tal, men det går fram av kommentarane at aktiviteten gjennomgåande var stabil

eller i nokre fall aukande mellom dei over 55, slik at det er dei yngre årsklassane som står for heile reduksjonen eller vel så det.

Endringane mellom ungdom frå 13-19 år vart granska over den mykje kortare perioden 1992-2002 i ein annan studie⁶. Han viste at prosenten som meir enn svært sjeldan gjekk på skitur fall frå 73 til 45 prosent på dei ti åra, og prosenten som gjekk på fottur i skog og mark frå 78 til 56 prosent. Òg for fisketurar og sopp- og bærturar var det markante reduksjonar. Annleis tykkjest det ikkje vera i Sverige. ”Där-för ratar unga friluftsliv” heitte ein artikkel i ICA-Kuriren i 2007. Mellom intervjuobjekta var Linda Nordström, då leiar for ungdomsorganisasjonen Fältbiologerna. Ho kunne for-telja at skoleklassar dei tok med seg på tur ikkje visste skilnad på blåbær og tyttebær, og hadde vanskar med å gå på stigiar i skogen ettersom barna aldri hadde rørt seg på ann enn plant underlag.

Det finst utandørs aktivitetar som trekkjer til seg ungdo-mar og yngre vaksne i stort eller til og med aukande om-fang. Det som skil mange av desse aktivitetane frå dei nemnde ovanfor er at dei ikkje inneber møte med *natur*, men med utsnitt av tidlegare natur som er lagd til rettes for ein heilt spesifikk aktivitet (fotballbane, slalåmløype, halfpipe). Ein annan gruppe aktivitetar inneber så avgjort utfordrande møte med vill natur – det gjeld risikosportar som fjellklatring, rafting, brevandring og juvvandring. Des-se er meir populære mellom unge enn eldre, men det gjeld likevel små mindretal (3-7 prosent av dei mellom 16-24 i granskinga frå 2001, mot 1-2 prosent av alle vaksne). Det er elles tale om møte med *spesielle* former for natur, som nok lokkar fleire gjennom den skarpe kontrasten til kvar-dagslivet enn samanhengen med dette.

Askefis⁷ dreiv ikkje med rafting eller juvvandring. Han tinga seg ingen namngitte utfordringar på førehand av eit ek-stremreisebyrå. Han tusla heller for seg sjølv etter stigiar som førde mellom åker og eng og skog og sikkert over myr

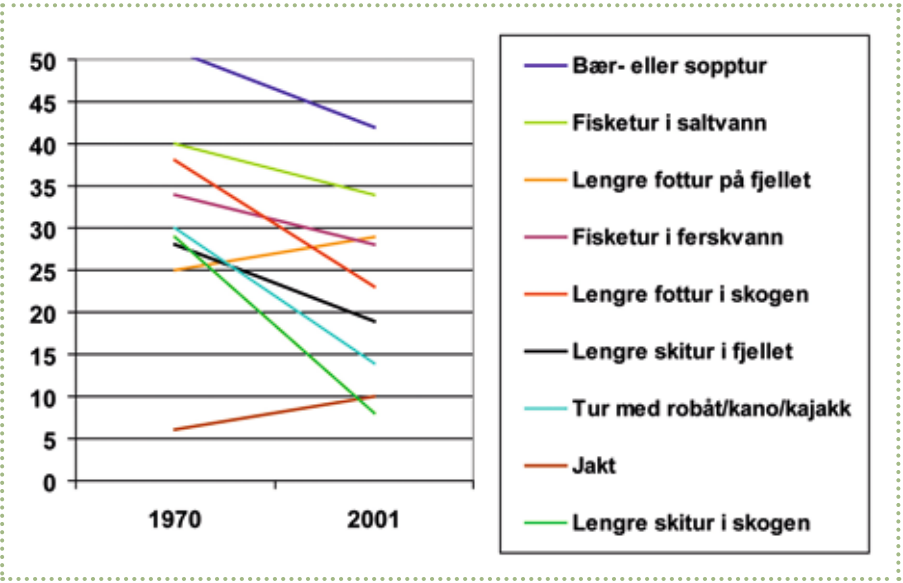
eller fjell der dei måtte, og såg korleis små ting som heilt uventa dukka opp etter vegen kunne vendast til nytte og lukke. Han åtte naturleg naturkompetanse. For det eg veit er Per og Pål, som no jobbar med kost-nytteanalysar hø-vesvis for Samferdsledepartementet og for Statoil, på fri-tida ekspertar høvesvis på rafting og juvvandring. Det har dei i så fall vorte fordi det aldri ville falle dei inn å vike frå den sportslege planen om dei såg ei daud kråke som flaut i elvekanten eller sat fast i bergsprekken.

Liksom kompetansen i å nytte mold og poteter og garn og tre og jarn til å dekkje noko av livets tarv, er kompetansen i å bruke den ufoedla naturen sjeldnare. Så kan ein spørja om alt dette har noko å seia på anna enn det sentimentale planet.

Det er det grunn til å mistenkje at det har, på minst fire an-dre plan: det psykologiske, det økonomiske, det økologiske og det politiske.

Psykologisk: Fleire kliniske studiar frå dei aller seinaste åra tyder på at eksponering for urbane miljø har nega-tive verknader for fleire sider ved hjernefunksjonen, ikkje minst evna til merksemd og konsentrasjon. Eksponering for natur har den motsette verknaden, og nokre studiar ty-der på at dette fremst gjeld *mangfelt* natur; ein strigla park t.d. gjer ikkje same nytta. Slike resultat er funne hos elles friske vaksne menneske. Noko anna er den utbreidde erfa-ninga – i Noreg og fleire andre land – at talet på skoleelevar med konsentrasjonsvanskar er aukande. Dette har nok sa-mansette årsaker, men det er slåande at det mest vellukka *mottiltaket* ofte er å la ”problembarna” møte natur og/eller å la dei arbeide med hendene.

Økonomisk: Det ligg i dagen at den som er i stand til å pro-dusere eller vøle ting sjølv har mindre trong for å kjøpe, og likeeins at den som finn avveksling og utfordringar i den nære naturen har mindre trong for fjerne og kostbare alter-nativ. Ei gransking som vart gjort i Oslo og Bærum i 2004⁸ viste at folk som hadde eige hus og eigen hage, gjorde monaleg færre flyreiser på fritida enn folk i blokk eller bygård. Etter kon-troll for skinnsamanhengar mel-lom mange ulike kjenneteikn ved husstandane var nettopp desse faktorane: eige hus og eigen hage, av dei som viste det klå-raste negative sambandet med flyreiser. Det fortel ikkje i seg sjølv noko om årsakene, men to er lette å tenkje seg: 1) at dei som har hus og hage å stelle har mindre *tid* til reiser i det fjerne og 2) at dei har mindre *trong* til det. (I alle fall kan det gjelde dei som er gamle nok til å gjera ar-beidet sjølve.) Annan skapande eigenaktivitet kan òg tenkjast å

verke på begge dei nemnde måtane. Dvs. at ein ikkje berre slepp å kjøpe det ein sjølv har produsert, men ikkje kan konsumere noko anna i tida det tar å produsere det, og kanskje heller ikkje får same trong til å kjøpe seg meining med tilveret. – Til dei hjernefunksjonane som trivst i kontakt med natur og svekkjast i utprega urbane miljø høyrer elles ifølgje minst éin studie evna til å stå imot freistingar – såleis det uavlatelege bombardementet av oppmodingar om å kjøpe.

Økologisk: For miljøet er det i seg sjølv ein fordel om mengda av ting vi har tid og trong til å konsumere går ned, og ikkje minst om det gjeld slikt som flyreiser. Men vi må òg tru at det er ein fordel om folk flest er vener med naturen og har ei viss erfaringsbasert innsikt i naturlege prosessar.

Politisk: Demokratiet er på vikande front, både i Norden og i andre land der det politiske systemet i eit halvt eller heilt hundreår oppnådde å bli tolleg demokratisk. Folkestyret kan nok overleve politisk/økonomiske elitar som ser på borgarane som ei blanding av kundar og klientar, men det kan knappast overleve om borgarane godvillig glir inn i dei rollene. Då vert det fort til tomt skal og teater, som det stygt nærmar seg i dag. Demokratiet treng med andre ord ein grunnvoll av sjølvstendige borgarar, som tør å lite på eigne krefter og gjera motstand mot systemet som skiftevis vil beordre, behandle og bestikke dei. Det har igjen fleire føresetnader, mellom dei at det finst sterke sosiale nettverk som er uavhengige både av staten og kapitalen, men òg at folk har praktisk kompetanse. Di færre behov folk *må* dekkje anten ved å betale i kassa eller skrive søknader til byråkratiet, di friare står dei i handling, og derfor i tanke med. Den fridomen kan elles styrkast på to vis som høvesvis Kåre Elan og Bjørg Owren umedvite peika på i kommentarane til ”gjer-det-ikkje-sjølv”-generasjonen. Den første er at folk får kompetanse til faktisk å gjera ting sjølv. Den andre er at dei dreg ned på behova, altså synet på kor mange varer og tenester dei treng – eller kor glitrande kvaliteten må vera, som i Owrens døme med vøling av hus.

*Bølingen veit
når frå beite han skal
koma heim um kveld.
Men ovnøyta, ho
aldri veit
å høve mage-mål.
– Hávamål*

*Me tenkja for kort og venta for stort,
Og difyre kjenna me ofte skort.
– Ivar Aasen*

Det er mange samanfletta utviklingsdrag som har verka med til å setja samfunn som vårt or stand til å realisere ei berekraftig utvikling. Hindringane finst på nær sagt alle hald: i verkemåten både til konsumkapitalismen og den terapeutiske staten, i det tilsvarande veike sivilsamfunnet, i oppseding og preferansar hos individ, i fysiske strukturar, busetjingsmønster og byformer, i flaumen av kvartsanningar, halvrekame og heilsladder som fyller infosfæren.

Det er kort sagt alt for seint å vera pessimist, for å seia det med Nils Faarlund. Og dessutan naivt å tru at noko kan gjerast viss ein ikkje er naiv, for å vri lite grann på Kumbel.

Naiv må til dømes den vera som ser meining i sjølv å rote timevis i grønsakåkeren når vomfyll kan fåast i butikken til prisen av nokre minutts lønsarbeid. Høgda av naivitet må vera å tru at barn i dag let seg interessere for det same.

I åra nærast etter 1900 vart det etablert *skolehagar* på fleire stader i Noreg. Den gongen trongst ingen serleg naivitet for å tru at dyrking til husbruk var noko dei fleste elevane kom til å drive med som vaksne. Kort før andre verdskrigen fanst det 1.200 skolehagar i landet. Sverige var som ofte elles før ute. Der hadde fire av ti skolar hage alt i 1900. Så var dei òg før framme i andre enden, då hagane forsvann or læreplanane på 1960-talet og så godt som alle vart nedlagde. I Noreg tok nedgangen til på same tid, men det drygde til kring 1990 før mest alle skolehagane var borte. I Danmark kulminerte skolehagerørsla tidleg på 1950-talet; høvet til å sulle med slikt i skoletida vart fjerna i 1956.

Gjennom dei siste 10-15 åra har derimot skolehagar tatt til å bløme att, med framhjelp av ihuga naive eldsjeler både i skolen og i økologiske jord- og hagebruksmiljø. Det har skjedd både i store byar og arktiske bygder. I København finst t.d. åtte skolehagar i dag, nokre av dei brukte av elevar frå fleire skolar, i Oslo om lag 30, i Norrbottens län lengst nord i Sverige opp mot 50. Ein ikkje uttømande studie frå 2005 omtala skolehagar i over tjue norske kommunar. Den gjennomgåande vurderinga frå desse skolane var nett den same som eg sjølv har observert når eg har vore med lærarar i skolehagen, nemleg at elevane stortrivst der. Den elles utbreidde ”uroa i skolen” er det fint lite å sjå til, fordi møtet med mold og planter og meitemark faktisk er spennande. Det kan det òg vera å lage mat av eigne råvarer. Mellom lærarane i det elles vansmektande faget heimkunnskap viser det seg òg å finnast eldsjeler naive nok til å tru at slikt går an – og heller ikkje her er *elevane* seine å be. Einskilde skolar har dermed fått til eit fruktbart samarbeid mellom skolehage og skolekjøken.

Dei nye skolehagane er døme på det Robert Jungk kalla for ”håpets signal”. Meir kan dei enno ikkje kallast. Motkreftene er mektige – ovmektige for alle som ikkje er naive nok. Ein del hagar blir òg lagde ned att etter få år, og andre melder om at drifta haltar. Problemet i slike fall er mest alltid veik interesse hos lærarar, skoleleiing og/eller skoleadministrasjon, ikkje hos elevane. Det som heng berre på éi eldsjel vil alltid vera sårbart. Av same grunn blir det glitrande potensialet som både skolehage, skolekjøken og andre praktiske fag har som grunnlag og utgangspunkt for meir teoretisk læring, berre sporadisk utnytta. Etter råddande tru er teorien og abstraksjonane allviktige og sjølvhjelpete, praksis og det konkrete uviktige tilleggsmoment. Tru om ikkje Arkimedes først kom på lova om oppdrift, og derfor fekk lyst til å ta eit bad.

Det er heller ikkje rimeleg å vente av skolen at han skal snu ei samfunnsutvikling eller bøte på alle dei problema som foreldre, politikarar og kremmarar mellom seg greier

å lesse på barna. Tvert imot må det kallast ein del av det vidare problemet, dersom nokon meiner at hovudansvaret for oppsedinga kan overlatast til barnehagen og skolen, på same vis som tomta kan overlatast til hagearkitekten og matlaginga til Toro.

Til dei sterkaste ”håpets signal” høyrer derfor dei som tør å gå eigne vegar som fedrar og mødrer, og sjølve syt for at

barna får møte naturen både i leik og arbeid. For ikkje å tale om leikande arbeid og skapande leik. Dit høyrer dei som leiger seg ein jordplett og heilt utan hagearkitekt, men med barna og meitemarken til hjelp lagar større og frodigare grønsakbedd sommar for sommar. Dit høyrer dei som heilt utan gravemaskin eller tippemiddel let sønene byggje sin eigen hoppbakke, og ser han vekse vinter for vinter i takt med bakkerekordane.

Du har del i en fremtid. For den skal du plante et træ.

- Piet Hein

- 1 "Generationer der aldrig fik lært at lave mad", <http://www.cifs.dk/scripts/artikel.asp?id=1420>
- 2 "Ungdom kan ikke hage", <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/rogaland/1.2308839>
- 3 "Ungdom vegrer seg for å gjøre det selv", Aftenposten 11.05.10, <http://www.aftenposten.no/bolig/inspirasjon/article3644868.ece> ;
- 4 Tal frå Statistisk sentralbyrå: Til alle døgnet tider, <http://www.ssb.no/emner/00/02/20/sa52/oversikt.html>
- 5 Statistisk sentralbyrå: Trening, mosjon og friluftsliv, http://www.ssb.no/vis/emner/07/02/50/rapp_200413/main.html
- 6 Olve Krange og Åse Strandbu: Ungdom, idrett og friluftsliv, NOVA-rapport 16/2004, http://www.nova.no/asset/518/1/518_1.pdf
- 7 Askefis eller Oskefis er den sentrale figuren i norske folkeeventyr som dei mest kjende samlarane har døypt om til Askeladden, ettersom dei fann det meir stoverint. M.a. i Karl Braset sine eventyrutgåver frå Trøndelag ber han derimot det rette namnet. Den tilsvarande danske figuren heiter Klods Hans.
- 8 Erling Holden og Ingrid T. Norland: SusHomes – En undersøkelse av husholdningers forbruk av energi til bolig og transport i Stor-Oslo. Rapport nr. 3/2004 frå ProSus, <http://www.prosus.uio.no/publikasjoner/Rapporter/2004-3/rapport3.pdf>

Foto: Kai Arne Armann

Mat til 9 milliardar?

Av Olav Randen

Av dei 6,9 milliardane menneske som no bur på Tellus, lever vel 1 milliard under sveltgrensa. Dødsårsaker er vanlegvis kompliserte, men truleg fører svolt til minst 10 millionar årlege dødsfall, av dei 5 millionar barn under 5 år. Det pågår, skriv FNs tidlegare spesialrådgivar for mat Jean Ziegler, eit stille folkemord. Og som med andre folkemord fører det ikkje berre med seg død, men også sjukdommar og varig svekking av folks helse. Kvar tiande innbyggjar lir av struma fordi dei ikkje får jod i kosten, og mellom 140 og 250 millionar barn får varig synssvekking i førskolealder på grunn av A-vitaminmangel.

Dersom klodens folketal aukar til vel 9 milliardar, dvs. med 35-40 prosent, og alle skal få nok mat, inneber det at matproduksjonen må auke med 50 prosent, FAO seier 70. Problemet med å skaffe mat blir langt større fordi me har øydelagt og øydelegg så mykje av matressursane. Det er likevel lyse trådar i veven. Det er råd å føre ein politikk som gjer at alle får nok mat. Om det handlar resten av denne artikkelen.

Stabilt folketal gir ei lettare handterbar framtid

Rundt år 1800 passerte verdas folketal 1 milliard. I 1900 var talet 1,65 milliardar, i 2000 6,2 og no er det 6,9 og veks med mellom 70 og 80 millionar i året. Ifølgje medium-alternativet til FNs befolkningsdivisjon vil Tellus ha 9,1 milliardar innbyggjarar i 2050.¹ Då vil veksten vere på 30 millionar i året og i ferd med å flate ut. Berre viss levealderen stig, vil folketalet stige vesentleg. På 250 år blir altså, om det går som spådd, klodens folketal nidobla.

I dei fleste europeiske og mange asiatiske land har talet på innbyggjarar alt stabilisert seg. Det same er no i gang i mange arabiske og nordafrikanske land. Indonesia har eit barnetal på 2,19, Iran 1,83, Tunisia 1,86 og Mexico 2,2, for å nemne fire land frå tre verdsdelar.² Det er første gong i historia at menneska kjem i ein slik situasjon. Før den industrielle revolusjonen voks rett nok folketalet sakte sett over lang tid, men i rykk og napp med høge barnetal, spedbarndød, epidemiar og uår.

Eit stabilt folketal gjer oss i stand til å flytte fokuset i verdas tenking om samfunn frå endring og omstilling og til planlegging, varig forvaltning og rettvis fordeling. Det er det kanskje største framsteget i vår tid. Det gir von om at dagens dominerande tenking basert på endring, utvikling, vekst, ekspansjon, kan bli erstatta med ei tenking basert på stabilitet. Ikkje slik at endringar ikkje vil finne stad, men slik at det stabile, det som kan vare i hundreår og tusenår, blir viktigare enn det labile.

Matsuverenitet

Uttrykket matsuverenitet viser i kortform ein annan veg enn den frie vareflyten som dominerer i tenkinga til Verdas handelsorganisasjon WTO. Med matsuverenitet meinest at folk og land må ha rett til sjølve å avgjere sin landbruks- og matpolitikk, til å gjennomføre dei reguleringane, støtteordningane og skjermingstiltaka dei finn behov for, til å avgjere kva varer dei vil handle inn frå utlandet og stengje for dumping av matvarer frå andre land. Matsuverenitet står altså i motsetnad til fri handel, at maten skal produserast i monokulturar og agroindustri der forholda ligg best til rette og så frakttast til forbrukarar verda over.

Ideen om matsuverenitet byggjer på den vurderinga at mat er varer produserte av knappe og sårbare ressursar og difor av eit heilt anna slag enn spikar og mikroprosessorar. Treng me meir spikar, kan spikarverka drive eit skift til, og det finst råjern og skrapjern å lage spikar av. Treng me meir mat, må me ha matjord og vatn i høvelege mengder, og me har lite av begge delar.

Ideen om matsuverenitet gjeld altså ikkje berre nasjonar, men også mindre område. Basismaten bør produserast så nær brukarane som råd. Det betyr ikkje at det ikkje skal handlast med mat, me norske bør kunne få kaffi og sveitsarane saltvassfisk, men at handelen normalt bør vere eit tillegg og ikkje fundamentet i matforsyninga til eit land eller eit område.

Eit økosystem som menneskes aktivitet er ein del av, må forvaltast etter den grunntanken at me ikkje tek meir ut av naturen enn me fører attende til han. Næringsstoff, energi og vatn blir tekne ut, men også førde attende. Når husdyr beiter, produserer dei mjølk og kjøt, og gjødsel som går attende til jorda. Matavfallet og folkegjødsla frå befolkningssentra kan også førast attende til jord i nærleiken. Men med monokulturar og langreist mat tek tilbakeføringa slutt. Husdyrgjødsla blir til avfall og problem. Når til dømes USA i tiår eksporterer korn til Asia, eksporterer dei også mange av dei stoffa som er i jorda, og ho blir utarma.

Tre måtar å produsere mat på

Frå yngre steinalder har småbondefamilien vore kjernen i dei fleste lands landbruk, dei som produserte det meste eller ein del av familiens mat på jorda i nærleiken, med familien som arbeidskraft og dyr, åkerland, beitemarker og hagar til frukt, grønnsaker og etter kvart poteter nær bu-staden.

Også etter industriveksten og storbedriftene vara småskalalandbruket. I vårt land og i mange land var ei vanleg tilpassing at mannen var ute på arbeid, medan kvinna og barna – og mannen utanom arbeidstida – supplerte lønna med eigenprodusert mat. Familien kunne ha ei ku eller ei geit, ein hageflekk, del i ein fiskebåt og kunnskapar dei kanskje ikkje delte med andre om kvar bær og sopp voks eller fisken stod.

Frå 1800-talet i somme land og frå 1900-talet i fleire land vart det satsa på heiltidsbøndene. Det måtte vere orden, folk skulle vere anten proletarar eller bønder, og heiltidsbonden med ektemake og barn fekk statleg støtte for å byggje opp sitt robuste bruk. Oftast var dette gardbrukarane med den største og beste jorda. I Sør var det noko annleis, for Sør var også matkjelde for Nord. Der skulle den beste jorda og billig arbeidskraft brukast til å produsere kaffi, te, kakao, korn, sukker og tobakk for eksport.

Frå tidleg etterkrigstid i land som USA og Storbritannia skjedde ei ny endring. Også heiltidsbøndene vart for små. Agroindustrien med store selskap som Cargill og Monsanto tok over, med tilsette arbeidarar, dyrkingskontraktar i mange land, mathandel over landegrensar, patentar, plantegifter og genmodifisering. Eit stykke på veg var sosialistiske lands kollektivbruk ein parallell. Me fekk eit internasjonalt handelsregime som også skulle omfatte handel med mat, først gjennom Bretton Woods-systemet frå 1944 og seinare gjennom General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) og Verdas handelsorganisasjon (WTO). Tiltak for å skjerme eigen matproduksjon vart og blir framleis oppfatta som proteksjonisme og i strid med frihandelsideen.

Flytte satsinga til småbøndene

Vanleg økonomisk lære er at avgangen frå primærnærिंगane er uunngåeleg. Styresmakters oppgåve er å støtte utvikling i retning stordrift og å avvike det som ikkje høyrer framtida til. Alt anna er å bremse utviklinga. Slik er tenkinga både i borgarleg og marxistisk økonomi.

Få historikarar er som britiske Eric Hobsbawn (fødd 1917) i stand til å trekke linjer gjennom historia. I *Ekstremismens tidsalder*³ skriv han om "bondestandens endelikt": Den mest dramatiske og vidtrekkende sosiale endringen i andre halvdel av århundret, den som for alltid avskjærer oss frå fortidens verden, er bondestandens endelikt. For helt siden neolittisk tid hadde de fleste mennesker levd av jorda og dyrene de holdt, eller høstet havet som fiskere."

Olav Randen er bosatt i Ål og er småbruker, skribent og forlegger. Han har skrevet bøker om språk, golf, historie og miljøspørsmål. Han arbeider nå med en bok om verdens matforsyning.

Hobsbawn tek feil. I land etter land ser me at den dødsdømde småbruksdrifta – som spenner frå hobby og bylandbruk og til familielandbruk – ikkje tek slutt. Under finanskrisa miste tusentals menneske arbeidet i Montevideo i Uruguay. Då utvida dei hagebruket og dyrehaldet. Dei dyrkar grønnsaker og frukt på små hageflekker, hustak og verandaar, og mange har husdyr, for eige bruk og for sal. No har den verste finanskrisa sleppt taket og arbeid kome att. Men grønsakene, frukta og dyra gir tilleggsinntekter og rein mat. Skolane har eigne skolehagar, og innflytte bygdefolk opplever at deira kunnskapar er av verdi i storbyen, og nye nettverk og organisasjonar veks fram.⁴ I slumstroket Kibera i Nairobi driv kvinnene såkalla vertikalt hagebruk. Dei samlar matjord i store, resirkulerte sekker, stikk hol på og dyrkar spinat, tomatar, lauk, kål og salat for eige bruk og sal.⁵ FAO skriv i ein rapport at 800 millionar menneske får sin mat frå bylandbruk.

Veksten gjeld ikkje berre fattige land. I USA auka talet på gardar i drift med 4 prosent mellom 2002 og 2007, ein hundre års tendens snudde. Dei fleste nye bruka er små, og mange blir drivne av kvinner. Frå desse enkelt døma går me til makrotal. Ifølgje FAOs statistikk over verdas landbruksbefolkning har denne auka med meir enn 400 millionar dei siste 30 åra.

1980	1990	2000	2010
2192	2439	2571	2624

Endringar i verdas landbruksbefolkning 1980-2010.⁶

Målt ut frå arbeidsinnsats per produsert eining er smålandbruket ineffektivt. I eit samfunn der arbeidskraft er den største mangelvara, dett altså smålandbruket gjennom. Men vårt globale samfunn har ledig arbeidskraft og i dei fleste land mellom 10 og 50 % arbeidsløyse. Nye arbeidsplassar er ein verdi, også om det gjeld deltidsarbeidsplassar og arbeid som ikkje gir så mykje meir enn mette til eigen familie.

Dersom me i staden ser på at vår klode har lite matjord og lite vatn til matproduksjon, blir spørsmålet: Kva for produksjon gir høgast avkastning per arealeining? Om spørsmålet blir stilt slik, kan dei transnasjonale selskapa ikkje konkurrere med indiske småbønder som bruker sine små jordteigar og kunnskapar for å produsere mest mogeleg etande biomasse, gjødsel til nye planter og dyreprodukt. Tek me utgangspunkt i at kloden har lite fossil energi og at

fossil energi øydelegg klimaet, blir spørsmålet: Kva for produksjon gir høgast avkastning i høve til brukt energimengd? På nytt dett agroindustrien, med si maskinelle jordarbeiding, omfattande bruk av kunstgjødsel og mykje transport av varer, gjennom i konkurransen med småprodusentane. Spør me kva for produksjon som er best for miljøet, må me sjå på bruken av ugrasmiddel, kunstgjødsel, omfanget av transport, om produksjonen gjer jorda meir utsett for erosjon, om kunstig vatning tømmer grunnvasslommer og mange slike spørsmål, der svara igjen kjem ut til fordel for dei mange små.

Og endå kunne fleire fordelar diskutera, at matproduksjon i det små er milliontals eksperiment og forskingsforsøk innan agronomi, at det opprettheld artar som elles hadde vorte utrydda, at produsentane får mosjon og utarbeid, at det gjer dei uavhengige og sjølvstendige, at det gir dei kunnskapar om natur og miljø og lagring og tillaging av mat og at kunnskapar og innsikt blir overført til nye generasjonar. Og ikkje minst at dei lokale produsentane har ei sterkare interesse for å ta vare på natur og miljø og overføre dette til nye generasjonar enn det dei store og aller mest dei transnasjonale selskapa har.

Dette gir følgjande konklusjon: Det viktigaste tiltaket for å sikre verdas innbyggjarar mat er å flytte *hovudfokuset i landbrukspolitikken frå storproduksjon for den globale marknaden og til dei mange sin småproduksjon*. Det inneber ikkje, iallfall ikkje nødvendigvis, at alle verdas storgardar bør parsellerast ut i småbruk. Men det inneber at samfunna må akseptere at produksjon av mat i det små er eit samfunnsgode, og at småprodusenten må givast aksept og status.

Hjelpe fram jordfordeling, vareforedling og -omsetning

Lenge leverte bønder i Norge nær byane konsummjølk. I 1929 fekk dei 19 øre literen. Utkantbønder måtte kinne og yste og fekk 10 øre literen. Men med lastebilane kunne også bønder lenger unna byane levere fersk mjølk, og priskonkurransen vart hard. Bøndene gjekk då saman om å byggje ut eit mjølkesamvirke. Stortinget vedtok ei omsetningslov med utjamningsavgift, og Norge fekk sentralar for mjølk, kjøt, egg og frukt som i ein lang periode sikra at også dei små produsentane vart ein akseptert del av marknaden.⁷ Meierisamvirket plikta å hente mjølka og å betale om lag same literprisen for mjølk frå storgardar nær dei store byane og frå avsidesliggjande småbruk. Meieria og meierisamvirket gjorde at Norge fekk ein større matproduksjon og mindre fattigdom og byslum.

I India i 1960-åra laga dei ein liknande paraplyorganisasjon for lokale meieri. Bønder med to-tre kyr, ofte føra med halm av kveite og ris, stenglar av mais og gras frå vegkantar, vart sikra levering av mjølka familiane ikkje brukte, og dei fekk lite grann pengar mellom hendene. Det indiske meierisamvirket er mykje av forklaringa på at India har firedobla sin mjølkeproduksjon frå 1970 til i dag og no er verdas fremste mjølkeprodusent. Veksten frå eit halvt til nesten eit glas mjølk per person om dagen bidreg til å redusere svolt og sjukdommar.⁸

Dei siste tiåra finst langt fleire døme på det motsette, at nasjonal politikk og internasjonale organ bryt ned lokal produksjon og omsetning av landbruksvarer. Det landet som først kultiverte mais, Mexico, eksproprierte i mellomkrigsåra godseigarjord, haciendaer, og fordelte jorda til landsbykollektiv. *Ejido-systemet* er basert på at bønder har bruksrett, men ikkje eigedom, til jord. Jorda går i arv, men ho kan ikkje seljast, leigast ut eller brukast som tryggleik for lån. Mexico vart ramma av gjeldskrisa på 1980-talet, lånte pengar frå Det internasjonale pengefondet og Verdsbanken og forplikta seg til å følgje påboda derifrå. Styresmaktene sette i gang ein omvendt landreform, der ejido-jord skulle nyttast til salsproduksjon og sjølv bli salsvare. Maisen skulle vekke, for mais kunne kjøpast billigare frå USA. I staden skulle bøndene dyrke grønnsaker og frukt for eksport, så det kom pengar i statskassa og låna kunne tilbakebetalast. Men det kravde kapital, og småbrukarar utan pengar var sjanselausa. Minst 15 millionar ”overflødige” har forlate den meksikanske landsbygda og vorte slumbuarar i Mexico City og andre byar eller framandarbeidarar i USA. Det tidlegare sjølvforsynte landet importerer store mengder mais frå USA, etter kvart til aukande prisar. Demonstrasjonane for at folk skal få sine maispannekaker – tortilla – til akseptabel pris, kan vekse til sosiale opprør.⁹

Ei av dei viktigaste oppgåvene for verdas framtidige matforsyning er å sikre at småbønder får tilgang til jord. Ei anna er at dei får bygt ut eit tilverkings- og salsapparat for produkta sine.

Betaling for arbeid, ikkje for eigarskap og miljønedbryting 4000 meter over havet i Puno i Sør-Peru har bønder og utviklingsarbeidarar med arkeologars hjelp teke i bruk eit 3000 år gammalt dyrkingssystem, *waru-waru*. Dei byggjer plattformer av jord, bitt dei saman med tre, og med breie dike mellom for å samle og lagre vatnet, føre ut saltstoff og skape eit varmt mikroklima som gir vekstgrunnlag. Pote-tavlingane har auka til eit tonn pr. dekar, og bøndene tener dobbelt så mykje som før.¹⁰

Innanfor ei marknadsøkonomisk tenking er potetdyrkinga i Puno sløsing med arbeidskraft og kapital. Men i ei tenking der mottilgang står i fokus, er det fornuftig. Spørsmålet er om det er råd å utvikle ein nasjonal og global landbrukspolitikk som også omfattar potetdyrkinga i peruanske høgfjell, mjølkeproduksjonen på tokyrbruk i India, byjordbruket i Montevideo og skrapslåtten i norske fjelldalar.

I del fleste land får bøndene betalt på to ulike måtar, for varene dei sel og med offentlege tilskot eller subsidiar. Også fattige land gir ofte, så langt dei evnar, tilskot til eigen landbruksproduksjon, Ghana til sukker, India til ris. Når bonden får betalt for produktmengd, får han betalt fordi han har ein stor og lett driven gard, fordi han pøser på med kunstgjødsel og diesel, fordi han bruker hormonpreparat i dyrefôret og sprøytemiddel på plantene, fordi han underbetaler arbeidsfolka. Av same grunnar får han også mest av tilskota. For det internasjonale systemet, hjelpt fram av WTO, Verdsbanken og Det internasjonale pengefondet, gjer

at stordelen av tilskota blir gitt til dei bøndene som produserer mest varer.

To tankar av anna slag bør ligge i botnen for tilskota til bønder nasjonalt, globalt og i bistandsarbeid. Den første er at det er bondens og landarbeidarens arbeid som skal støttast, korkje eigedom, harddrift eller forureining. Den andre tanken er at tilskota skal redusere skilnadene mellom lett driven og tung driven produksjon. Støtteordningane må altså flyttast frå dei største og til dei minste, frå dei med lett driven jord til dei med tung driven jord, frå eksportproduksjon til lokal produksjon.

Marknadsforkjemparar vil innvende at ei slik tenking ikkje fremjar rasjonaliseringa innanfor landbruket. Men viss verda treng den tung drivne landbruksproduksjon, treng me også ordningar der bønder som driv under tunge kår, med små, brattlendte, avsidesliggjande bruk, får betalt for sitt arbeid. Og me treng ordningar som favoriserer miljøvennleg og ikkje miljøfiendtleg landbruksdrift.

Nedover i næringskjeda

USA bruker 800 kilo korn per innbyggjar, India 200 kilo. Innbyggjarane i USA et 123 kilo kjøt i gjennomsnitt, i India 6 kilo. Skilnaden kjem av at innbyggjarane i USA et kornet indirekte, som kjøt, flesk, mjølk og egg, medan indarane et det direkte. Når kornet går gjennom dyremagar, blir berre ein liten del av det, ofte ikkje meir enn tidelen, til menneskemat.

Den globale, årlege kornproduksjonen er på vel 2 milliardar tonn. Det inneber at kloden har plass for 10-11 milliardar innbyggjarar med eit levesett som India og korn som basismat, medan han har plass for berre 2,5 milliardar med eit levesett som i USA.

Det å redusere kjøtforbruket er først og fremst ei oppgåve i industrilanda. I land som betrar sin økonomi, som Kina, tek også innbyggjarane over industrilands levesett på denne måten. I staden for at dei tek etter oss, bør me nærme oss den fattige verda sitt forbruk av animalske proteinar og setje som mål å halvere vårt kjøtforbruk.

Med oppdrett av rovfisk, slik det skjer i vår del av verda, gjeld same resonnementet. For å produsere 1 kilo laks går det vanlegvis med om lag 3 kilo villfisk og like mykje kornprodukt.¹¹ Både fiskefôr og fisk blir ofte frakta over store delar av jordkloden, og fiskeoppdrett spreier sjukdommar

til villfisk og forureining i sårbare kystmiljø. Det å redusere forbruket av rovfisk frå fiskeoppdrett i vår del av verda til fordel for plantekost er ei miljøoppgåve på linje med å redusere kjøtforbruket.

Eit spørsmål om politisk vilje

På Island sist på 800-talet møtte vestnorske emigrantar eit landskap der fjerdeparten var dekt av skog og kratt, og der det både i lågland og høgland var rikeleg med beitejord og grasmarker. Dei hadde med seg norske husdyr og norske tenkjemåtar. Dei rydda skog for å få ved, byggjemateriale og trekol til jernutvinning. Med det sette dei i gang nye prosessar i naturen. Attverande skog vart utan ly og gav etter for vår og vind. Då skogen var borte, la vinden vulkanoske over grasmarker. No er berre 1 prosent av landet skogdekt. Dei visste ikkje betre. Dei hadde ikkje føresetnader for å skjønne at islandsk jord og skog var langt meir sårbar enn vestlandsk. Først etter hundreår med problem og svolt innsåg islendingane at dei måtte handle innanfor naturens rammer og innførte kvotesystem, reglar for til dømes kor mange sauer kvar gard kunne sleppe i fjellet og felles sleppe- og sanketid.¹²

Liksom islendingane den tid nyttar me naturen langt hardare enn han er i stand til å reprodusere seg sjølv. *Global Footprint Network* seier at me no bruker 1,4 jordklodar.¹³ Forholda for kloden no minner altså mykje om Island i mellomalderen. Men det er ein viktig skilnad. Me veit kva som skjer. Me har tusentals forskingsrapportar og analysar som dokumenter at me øydelegg både med menneske og livsgrunnlaget for framtidige generasjonar. Men så langt er me – eller iallfall våre politiske leiarar – ute av stand til å ta innsikta inn over oss. Dei er som narkotikaoffera som veit at stoffet bryt dei ned og øydelegg for omverda, men likevel er for viljeveike og for hardt pressa av narkoseljarar til å kutte ut stoffet.

Difor bør dette seiast og skrivast om att og om att: Retten til å leve er den viktigaste av alle menneskerettar, og den mest utsette. Det at meir enn ein milliard av våre medmenneske er under- og feilernærte, at minst fem millionar barn årleg dør før fylte fem år og at gjennomsnittleg levealder ligg mellom 40 og 50 år i dei mest utsette landa, er blant dei største problema og dei mest alvorlege brota på menneskerettane i vår tid. Fordi det er fullt mogeleg for den rike delen av verda å gjere noko med det, er også det største ansvaret vårt.

(Endnotes)

1 United Nations: *World Population Prospects. The 2008 Revision*.

2 Same kjelde som til merknad 1.

3 Gyldendal 1997, side 295, boka kom på engelsk i 1994 med tittelen *Age om Extremes*

4 Tidsskriftet *Urban Agriculture*.

5 Earthscan: *The Atlas of Food*, 2. utgåve, Brighton 2008, side 55.

6 FAOSTAT. 2010-tala byggjer på prognosar.

7 Berge Furre: *Mjølke, bonder og tingmenn*. Samlaget 1971.

8 Lester R. Brown: Plan B 3.0. *Hvordan redde vår jord*. Boksmia forlag 2008.

9 Walden Bello: *The Food Wars*. London - New York 2009.

10 FAO: AG21: *Magazine:Spotlight: Agricultural heritage systems*

11 Friedrike Ziegler: ”Värms jordklotet upp av fisken på din tallrik?” I Birgitta Johansson (red): *KLIMATfrågan på bordet*, Forskningsrådet Formas, Stockholm 2008.

12 Jared Diamond: *Collapse. How societies choose to fail or survive*. Penguin Books 2005. Jón Jóhannesson: *Islands historie I mellomalderen*. Universitetsforlaget 1969.

13 Global Footprint Network, footprint basics. Do: *Ecological Footprint Atlas 2009*.

MØTER SOM BYGGER MENNESKER

Ragnhild Olaussen er daglig leder i Vennskap Nord/Sør, og har gjennom ti år i ulike stillinger vært med å bygge opp organisasjonen. Hun har studert statsvitenskap, miljø- og utviklingsstudier og journalistikk. Hun har for øvrig jobbet i TV-aksjonen og med integrering i Oslo kommune.

Av Ragnhild Olaussen

*”En ting er åpenbart:
En forutsetning for å kunne
virkeliggjøre tusenårsmålene er dialog
mellom de viktigste
forandringsagentene i Nord og i Sør”*

Olav Kjørven, Assisterende Generalsekretær i UNDP

Møtet mellom mennesker skaper langsiktig engasjement

Møtet mellom mennesker er nødvendig for å forebygge og løse konflikter, det er nødvendig for å bekjempe frykten for det fremmede, det er nødvendig for å forstå hvordan verden henger sammen og for å forstå seg selv. Å stille spørsmål ved maktstrukturer er nødvendig for at forandring skal skje. Hvilke spørsmål som skal stilles, må vi imidlertid komme fram til sammen. Skal vi klare å løse klima- og miljøutfordringene vi står overfor i dag, må vi gjøre det sammen. Ingen andre kommunikasjonsformer har en så stor kraft for endring som møtet mellom mennesker. Atferdsforskning¹ viser at samhandling mellom mennesker har fire ganger så stor sannsynlighet for å starte endringsprosesser, som kunnskap alene.

Gjennom å møte andre menneskers virkelighet, ser vi også vår egen bedre. Det inntrykket de aller fleste norske ungdommer først formidler etter besøk til Sør, er at lykke faktisk ikke avhenger av Ipad, Iphone eller 10 par sko. Og det urovekkende for oss i Norge, er at vi må reise til Sør for å forstå det. Den store bonusen er ny forståelse og nye venner, eller som Thomas Hylland Eriksen sier det: ”Det helt spesielle med vennskapssamarbeid som utviklingsmetode er

at det man driver med er sin egen belønning!”. Claudio Maudane fra Change the World og vennskapssamarbeidet mellom Fyresdal-Kabawil (Guatemala) arbeider etter prinsippet ”hvis det ikke er gøy, er det ikke bærekraftig”. Bærekraftig utvikling krever langsiktig tenking og vedvarende engasjement. Det sikrer vi lettere med positiv motivasjon enn med dårlig samvittighet og pliktfølelse. Drivstoffet i vennskapssamarbeidet mellom lokalsamfunn i Norge og lokalsamfunn i Sør er kulturmøter, vennskap, opplevelser, latter, følelser og oppdagelser. Derfor varer det ofte i tiår etter tiår.

Etter modell av etterkrigstidens forsonende folk-til-folk-samarbeid i Europa, ble vennskapssamarbeid mellom rike og fattige land stadig vanligere utover 80-90-tallet. Avkoloniseringen i Afrika ble etterfulgt av en bistandsepoke der beslutninger, ressurser, ekspertise og analyser kom fra Nord. Fra å være ”top-down” og ”one size fits all”-preget på 80-90-tallet til å bli stadig mer mottakerstyrt, har bistanden den dag i dag først og fremst til hensikt å behandle *symptomene* av et globalt system som gjør noen rikere og andre fattigere. Utviklingsarbeidet har fortsatt relativt lite fokus på mye av *opphavet* til miljø- og fattigdomsproblemet – nemlig rikdomsproblemet. Vennskapssamarbeidet mellom Nord og Sør ble en reaksjon på dette, og det ble drevet fram av et ønske om å omdefinere herre/tjener- og giver/mottaker-relasjoner til likeverdige relasjoner mellom likeverdige parter. Mens bistanden vil gjøre endringer i Sør, vil vennskapssamarbeid gjøre endringer i Sør og i Nord.

En arena for læring og holdningsendring

23 år etter at Brundtlandrapporten gjorde det til allmennkunnskap at miljø og utvikling henger uløselig sammen, og at vi har globale strukturer som produserer fattigdom og overflod; kan man kanskje finne det underlig at vi ikke ser mer radikale omlegginger av disse strukturene. Det er imidlertid ikke nok med kunnskap; vi må også ha viljen til å gjøre disse endringene. Vi vet jo at de som har størst mulighet til å forandre slike strukturer, er de som vil bære de største kostnadene med radikale omlegginger. Slike endringer skjer ikke før folk flest krever det. Når folk flest vil det samme sterkt nok, så blir det til slutt sånn!

Rapporten Vår felles framtid foreskriver at ”*skal man lykkes i å endre menneskenes holdninger, slik vi tar til orde for, må det gjennomføres en omfattende kampanje som gjennom informasjon og opplæring engasjerer store folkegrupper*”.

Julius Nyerere, Tanzanias første president og ”landsfader” sa det slik: ”Take every penny you have set aside for aid to Tanzania, and spend it in your country explaining to people the facts and causes of poverty!”. Vennskapssamarbeid er en læringsarena som gir deltakerne både fra Nord og Sør innsikt i hvordan hverdagen for mennesker i Nord på mange måter er vevd sammen med hverdagen for mennesker i Sør; de får holdninger som gjør dem i stand til å se og verdsette ressursene hos hverandre og anerkjenne egne og andres mulighet til å forandre først og fremst sitt eget samfunn. Og vennskapssamarbeidet gir ferdigheter og handlingsalternativer som forandringsagen-

ter trenger i tillegg til kunnskap og informasjon. Da elever fra Levanger besøkte sin vennskapsskole i Dongobesh (Tanzania) lagde de sammen energi av kumøkk slik at skolekjøkkenet ikke lenger måtte bruke så mye ved til matlaging. De målte og sammenliknet energien fra sollyset i Levanger og Dongobesh og installerte solpanel på skolen. Da de norske elevene fortalte om den norske debatten om hvorvidt vi kommer til å se klimaendringer i framtida, brøt de tanzanianske vennene ut i latter og sa ”Ja, men, klimaendringene er jo her allerede!” Slikt praktisk samarbeid, og alle samtaler som finner sted omkring det, gir en læring basert på egne erkennelser av en type som verken pekestokk eller pekefinger kan gi.

Dialog som arbeidsform

Hvis en bærekraftig utvikling forutsetter at det skjer endringer både i Nord og i Sør, må vi ha en arbeidsform som sikrer nettopp dette. *Dialogisk metode*² er en kommunikasjonsform der målet er å forstå, ikke å overtale den andre, og gjennom denne forståelsen endrer vi oss selv. God tverrkulturell kommunikasjon bygger nettopp på dialogisk metode; og er en forutsetning for å kunne samarbeide med folk som er svært forskjellig fra en selv. Dialog og gjensidighet bør være styrende i samarbeidet i internasjonale fora og mellom nasjoner, men det forutsetter at opinionen ber sine regjeringer om å føre en slik arbeidsform. Da må vi bygge en kompetanse og kultur for det blant vanlige folk i Nord og i Sør. Said Juma Khamis, lærer og imam fra vennskapssamarbeidet mellom Zanzibar og Mo i Rana, mener verden kunne ha mye å lære av Tanzania om dialog og tverrkulturell kommu-

nikasjon: ”Det finnes knapt religiøs og etnisk diskriminering i Tanzania til tross for at vi har 123 ulike folkegrupper. Vi har en dialogkultur i Tanzania og er et foregangseksempel når det gjelder fredelig sameksistens”.

Gjennom vennskapssamarbeid møtes vanlige folk og lærer av hverandre om temaer som er relevant for begge parter. Samarbeidet tar utgangspunkt i de omgivelsene folk bor og lever i - nemlig lokalsamfunnet, men har alltid en global dimensjon som er gitt av de globale ulikhetene. Det er imidlertid ingen garanti for at møtet mellom mennesker i seg selv fører til fred, rettferdighet og bærekraftig utvikling. At vanlige folk fra lokalsamfunn i Norge og i Sør hvert år legger mange CO₂-skitne flymil bak seg for å besøke hverandre, kan i teorien også bidra til å forsterke deres fordommer om hverandre, at de rangerer hverandres kulturer og levestett i forhold til hverandre, eller et ønske om å løse andres problemer snarere enn å endre seg selv. I så fall har vi ikke kommet så veldig langt.

Dialogbasert samarbeid for bærekraftig utvikling bygger på noen grunnleggende prinsipper. For det første må samarbeidet skje mellom parter som oppfatter hverandre som likeverdige; det vil si at begge har samme ”makt” i relasjonen, og lik anledning til å definere innholdet i samarbeidet. Samarbeidet må dessuten ha som mål at det skal ha effekter i begge lokalsamfunn og det må ha lik fokus på rikdomsproblemene som på fattighedsproblemet – for å si det litt forenklet. Dette innebærer å rette et kritisk blikk på forhold og strukturer i og mellom Nord og Sør - i motsetning til kun ”å hjelpe” en Sør-partner.

Å møte mennesker i fattige land uten å skulle hjelpe, eller å møte folk fra rike land uten å skulle motta hjelp, er nytt for veldig mange. Da Maren Trondsen fra Trondheim bodde 5 mnd i Usangi (Tanzania)³, traff hun en gammel mann som undret på hvem hun var og hva hun gjorde der. Da hun forklarte at hun var der for å lære, svarte han himmelfallen at det var første gan-

gen han hadde truffet en hvit person som ikke var der for å hjelpe!

Endringsagenter må ha evne til refleksjon og kritisk tenking

Når vi nordmenn i møte med Sør klarer å ta på oss et sett briller som gjør at vi ikke bare ser behov og mangler, men snarere ressursene hos de menneskene og samfunnene vi blir kjent med, begynner vi etter hvert å reflektere rundt det faktum at veldig mye faktisk fungerer ganske bra i Sør, til tross for at skolene ikke har smartboard og en familie bor ganske trangt. Og vi blir tvunget til å ta vårt eget forbruk nærmere i ettersyn. Det svir mer, men gir også større rom for refleksjon, når vennene fra Katwe kritiserer norsk bruk-og-kast-kultur etter å ha besøkt søppeldynga i Re, enn hvis pekefingeren kommer fra norske forbruksmoralister, som selv har større boareal enn en gjennomsnittlig ugandisk skole. I tillegg til at ugandere som kommer til Norge blir slått av den høye velstanden, kan de sammen med norske venner diskutere hvorfor Norge er et rikt land, og hvilke strukturer som bremser Ugandas utvikling. Ved god og utrettelig bruk av det magiske ordet ”hvorfor” kan man komme langt inn til kjernen i et problem og dermed dets løsning.

Slike evner til kritisk tenking og refleksjon må alle ha for å virke i et flerkulturelt samfunn og en globalisert verden, og for å bli gode endringsagenter i sitt eget land. Unge og voksne fra Nord og Sør som samarbeider om prosjekter innenfor kultur, miljø, rettighetsspørsmål, likestillingsspørsmål osv, får dessuten ferdigheter i å organisere noe, i å formidle, i å lede prosesser, i å kontakte myndigheter. Ungdommer ved kunst- og håndverkslinja på Færder vgs i Tønsberg har lært mye av sin samarbeidspartner Adecoستا i Nicaragua om hvordan kunst, design og håndverk kan brukes til å engasjere barn og unge i miljøarbeid. De har utvekslet teknikker i å omdanne plast og avfall til de kuleste vesker, og i fellesskap har de malt store fargerike veggmalerier i Tønsberg og León med budskap om vårt felles ansvar for miljø og rettferdighet.

Bolivias president Evo Morales sa under sitt besøk i Norge at ”målet med livet er å leve godt – ikke å leve bedre”. Hvis vi alle virkelig tar det inn over oss, kan vi klare å stoppe den ekstreme vekstpolitikken som det globale økonomiske

systemet drives av. Mange vennskapsgrupper har samarbeidet om temaet ”hva er det gode liv” og finner at kjernen i det gode liv er det samme i Sør og i Nord; det handler om god helse, å ha venner, familie og en jobb. Samtidig er det i Nord en større lengsel etter tid; mens i Sør er det lengsel etter utdanning og muligheten til å være uavhengig av andres hjelp. Begge parter lærer å verdsette verdiene i sine egne samfunn, samtidig som de finner noe de kan lære av den andre.

Vi er alle endringsagenter

Når vi så har skjønnet litt mer av hvordan verden henger sammen; at mine daglige valg på en eller annen måte henger sammen med hverdagen for mine venner i Sør; når vi så har lært å samarbeide og kommunisere med mennesker som er forskjellige fra oss selv; når vi kjenner handlingsalternativene og har fått ferdighetene til å realisere dem; hva gjenstår så? Jo – troen på at jeg faktisk kan gjøre en forskjell.

”Change starts with me” er hovedbudskapet til sørafrikaneren Seth Mazibuko som har inspirert mange elever og vennskapsgrupper fra Norge og det sørlige Afrika. Hvis jeg innser at jeg bare kan forandre meg selv, men derigjennom inspirere andre til å endre seg selv, skjønner vi at vi alle er endringsagenter, og at vi selv må bli den forandringen vi ønsker å se i verden. Unge, guatemalanske Miriam Ajú fra vennskapsgruppa Amigos-PekuPeku (Norge, Tanzania, Guatemala) kom til denne samme erkennelsen gjennom ungdomsutvekslingsprogrammet Spor; ”Ungdommen kan ikke vente på at samfunnet gir oss alt; de unge må heller gi noe til samfunnet”. Når mange nok mennesker i hvert lille lokalsamfunn alle steder på kloden innser at de selv er endringsagentene som skal skape en positiv forandring lokalt og globalt, da først når vi målet om en bærekraftig utvikling. Vennskapssamarbeidet etterlater ikke bygninger, utstyr eller store politiske omveltninger. Produktet av vennskapssamarbeid er snarere kunnskap, ferdigheter, holdninger og handlingsalternativer – og derved et sterkere sivilisert samfunn som deltar aktivt i samfunnsutviklingen.

Vennskapssamarbeid er et verktøy for å bygge folk slik at de selv kan delta i og definere den utviklingen de ønsker – både i Nord og i Sør. Fordi det er folk flest som forandrer verden!

Kai underviser en skoleklasse om bærekraftig utvikling.

1 Baker, Cross og Wooten: Positive Organizational network Analysis
2 Faglitteratur om dialogisk metode: www.norskdiallog.no
3 Gjennom Vennskap Nord/Sørs ungdomsutvekslingsprogram Spor

BÆREKRAFT I KINKSLAND

En historie som har mye til felles med virkeligheten

Arve Tunstad er journalist i NRK Dagsnytt. Han har utdanning i blant annet paleontologi/geologi/geomorfologi, statsvitenskap, miljøfag og journalistikk, samt en (ennå) ikke påbegynt hovedfagsoppgave om trilobittsporene Cruziana og Rusophycus. Av praksis relevant for denne artikkelen kan nevnes mange lange netter på Miljøloftet, Grensen 8, i arbeid med bladet Vassdragsvern.

Av Arve Tunstad

Før vi begynner, er det nødvendig å gi noen faktaopplysninger om The Kinks:

- Pop- og rockhistoriens beste band
- ble stiftet av Ray Davies, Dave Davies og Pete Quaife i Muswell Hill, Nord-London
- Fra 1964 besto bandet av Ray Davies, Dave Davies, Pete Quaife og Mick Avory
- Fra 1969 av Ray Davies, Dave Davies, John "Nobby" Dalton, John "The Babbist" Gosling og Mick Avory
- Bandet skiftet besetning flere ganger
- før den aller siste konserten, på Norwegian Wood i Frognerbadet 1996,
- der whykinks.net-redaktør Kai Armann var til stede
- sammen med forfatteren av denne lille fortellingen, medredaktør Arve Tunstad.

Mitchells&Butlers

er navnet på et firma i Birmingham, som har spesialisert seg på å ta kontroll over britiske puber. Over 2000 puber er så langt innlemmet i Birmingham-imperiet. Det er både slitsomt og dyrt å skulle styre så mange puber på en gang, så det må rasjonaliseres. For eksempel er det mye å hente på å spare de ansatte for arbeidet med å skru på musikkanlegg. Siden alle pubgjester i bunn og grunn er like, kan en computer i Birmingham gjøre jobben etter litt enkel formatering.

Det var i slutten av november 2007. Ray hadde nettopp gitt ut albumet "Working Man's Café", og vi hadde CDen på innerlomma da vi som vanlig satte kursen mot Kinksland.

Fra tuben på Archway på Northern Line er det bare et steinkast til The Archway Tavern. Puben ligger oppe i bakken som et lite kulturpalass, med utsikt over byen. Litt forandret er den jo, siden Ray, Dave, Mick, Nobby og Babbist sto der lett henslenkt ved disken med en pint i hånda og ble foreviget til coverbildet på albumet Muswell Hillbillies. Stedet er blitt mer hipt på en måte - neonglossy. 30-åringene vil sikkert kalle det rocka. Men de kjente søylene er der fortsatt, akkurat som på coveret.

Vi tok de obligatoriske bildene. Jeg var Mick og Kai var Ray, selv om Nobby egentlig er Kais favoritt. Vi kjøpte en pint John Smith's Ice, det nærmeste vi kom ordentlig øl, og siden vi var de eneste gjestene, tenkte vi at pubverten kunne sette på Working Man's Café for oss.

- Sorry, mate, can't do it.
- Why? Jævla 30-års-jypling, kjenner han ikke historien til dette stedet? Puben som pryder et av de mest berømte albumene til Londons mest berømte londonske band med tidenes største londonske låtskriver? Nei, den største låtskriver i verden overhode! (sorry Paul og John).

- Why the h...!?
- Birmingham, svarte den historieløse. - You see, we have this contract with Mitchells&Buttlers, and I can't touch the machine.

En datamaskin i f... Birmingham nekter Kinks-kult-puben Archway Tavern å spille Ray Davies! 30-års-jyplingen så oppriktig lei seg ut, det skal han ha. Det er ikke alle jyplinger som er helt kulturløse. Men var nå dette egentlig en pub lenger? Ikke hadde de skikkelig ale, og på veggene var det bare bilder av jålete band fra 90- og

00-tallet. Vi kom oss ut fra pølen rimelig fort. Men fortvil ikke, kulturen venter like oppi gata!

The Flask i Highgate

har bevart interiør fra 1670-tallet, sies det. Ikke rart at Ray og gutta hang rundt her og lot seg avbilde tre hundre år senere. Også det for promotering av Muswell Hillbillies. Yess, we're talking history here! Skikkelig ale er det også nok av.

- Two Sussex Bitter - and would you play this for us, please? Since we are the only guests at the moment, - and since, you know, Kinks and all that...? Please?

Jeg vet ikke om det er noe med oss eller dem, men pubverter ser alltid så bekymret ut når vi trekker CDer opp fra innerlomma.

- You see, lads, there's a machine upstairs ... - Well, I'll go and see if I can do something.

Jammen begynte han ikke å klatre opp den smale, knirkete trappen til 1600-talls-loftet, bare for vår skyld! Eller for Rays skyld, snarere. Han romsterte en stund der oppe, vi kunne høre litt småbanning, før han kom klatrende ned igjen, temmelig slukøret.

- Sorry, Birmingham.

Alen smakte godt, verten var lei seg, men Ray Conniff er ikke det samme som Ray Davies.

Vi satte kurs mot Kinkslands aller mest sentrale strøk.

Stopp vandalene

Turen gikk bortom Highgate Cemetery, uten at vi besøkte graven til Carl Marx denne gangen heller. Så innom Little Green Street, den lille viktorianske gatestubben hvor Kinks spilte inn videoen til Dead End Street i 1966 - den første musikkvideoen, sies det. BBC ville ikke vise videoen, de mente den var usmakelig. Ikke nok

med at den rettet søkelyset mot fattigdom i London, den var også blasfemisk!

Vi fotograferte hverandre mens vi hoppet opp og slo hendene i taket i tunnelen der gutta løp i 1966. Så sprang vi som unger etter sukkertøy for å finne dørene de hadde banket på i filmen, for å ta bilder av dem.

En trivelig liten gatestubb er det, men Little Green Street er for smal. Du skjønner, det er noen som har ervervet en tomt innerst der, og man investerer ikke i en råbillig eiendom med potensial uten å kunne realisere verdien av den fullt ut. Derfor har man bestemt at de gamle viktorianske rønnene må fjernes, for sånn som gaten er i dag, kommer ikke anleggsmaskinene fram.

I en e-post til kolleger i august i år skriver Kai: "Vandalene må stoppes. Mennesket må komme før kortsiktige gevinster. Sosiale mål, miljø og ressursansvar må prioriteres framfor materielt nivå."

I Little Green Street ljomet sangen denne ettermiddagen i november 2007:

"We are the Village Green Preservation Society
God save Donald Duck, Vaudeville and Variety"

Ferden gikk videre til Muswell Hill

Vi hoppet av bussen ved Fortis Green Road, stanset ved Sainsbury's og kikket opp på skiltet med "Athenaeum Place", the local palais, som var så sentralt i det blomstrende musikkmiljøet i Muswell Hill. Så sang vi:

Europeisk grasrot-konferanse i Bergen i 1990, parallelt med den politiske konferansen som forberedte FNs Rio-toppmøte i 1992.

*“They put a parking lot on a piece of land
Where the supermarket used to stand
Before that they put up a bowling alley
On the site that used to be the local palais
That’s where the big bands used to come and play
My sister went there on a Saturday.”
(Come Dancing 1982)*

Men vi skulle videre mot enda helligere grunn. Nedover Fortis Green kribler det alltid i magen. På venstre hånd ligger den store murvillaen med ringeklokka hvor det står “Fairport”. Jo da, det var her de hadde sin lille “Convention” da de ga navn til gruppa.

Bak der et sted bodde Mick Fleetwood fra Fleetwood Mac.

I den andre retningen var barndomshjemmet til Pete, like ved skolen hvor Ray, Dave og Pete gikk sammen med en fyr de kalte “Elvis”. Han ble senere kjent som mannen som raserte The

Small Faces og gjorde solokarriere med sjømannssanger og slikt. Rod Stewart heter han. Fyren kunne til og med vært vokalist i The Kinks (Gud forby), fordi Ray syntes han selv ikke hadde god nok stemme. Heldigvis holdt de sleipingen unna.

Hvor hellig kan en grunn være?

Det er vanskelig å si, men sammenlignet med Archway Tavern og The Flask, lå puben Clissold Arms noen hakk over. Nå vet vi ikke om den ligger i det hele tatt.

Etter at Jobo Developments kjøpte puben, har vi vegret oss for å gå inn der. Dette var stampuben til pappa Davies, og stedet der Ray og Dave opptrådte første gang. Fra den lille scenen kunne man se over Fortis Green til The Front Room i Denmark Terrace no.6, hvor familien bodde. I det rommet ble verdens første hardrock-riff til. Ray Davies klunket You Really Got Me på pianoet, og bror Dave kuttet i høyttaleren på sin lille

Alexandra er kultur

Bærekraftig kultur, vil vi si. Det står nemlig en gammel jukebox der med moderne digital innmat (“forandre for å bevare” var en gang et populært konservativt slagord). Og jukeboxen kan spille Kinks!

Hvordan har både Jobo og Mitchells&Butlers klart å overse denne lille perlen av en pub? Det var her Ray og Dave og de andre egentlig vanket, dette var ungdomsstedet i Fortis Green tidlig på 60-tallet. En scene på halvannen ganger to meter hadde akkurat plass til Daves Fart Box. Med “20th Century Man” fra jukeboxen og en ale i hånden kunne vi ikke få det bedre.

Dagen etter

Det dro seg til mot konventet. Bjørn fra Bergen, som tross sine beskjedne 30 år ikke er noen jyping men en veteran i Kinks-fan-miljøet, hadde kommet over – og nattevakten på Columbia Hotel kunne konstatere at alt var som det skulle være siste helg i november. Vi ga beskjed om at den hemmelige nattbaren bak bøttekottet måtte åpnes igjen snarest, for nå var det tid for seriøse bærekraftige refleksjoner.

Refleksjoner som for eksempel det følgende: Når Gro Harlem Brundtland sier det er umoralsk å tvile, blir hun applaudert av svovelpredikant Erik Solheim og klimajappene i Zero og Bellona.

De tar selvsagt feil, selv midt på natten med hemmelig barfôr innabords vet vi det. Det er bare så politisk og personlig ødeleggende for noen å fortelle dem det. Kun de sterkeste blant oss tør ta belastningen med å legge seg ut med moralen.

(Hadde denne turen vært i år, etter Aslak Sira Myhres merksnodige utspill forleden, ville nok resonnementet tatt en noe annen retning. Dette er jo en fyr som på vegne av “arbeidsfolk” erklærer blitz-krig mot naturen, og som får gamle kraftsosialister og utbyggingsråtasser fra Altastriden til å virke som de rene miljøaktivister. Under dekke av å avsløre klimareligionen (som noen av oss har avslørt for lenge siden) fører Sira Myhre kamp mot salamandere og andre “unyttige” kryp, og vil trolig gjøre verdens kornåkre om til Jatrophaplantasjer for biodiesel, etter modell av Burma. Det verste er at han har rett når han sier han er i allianse med Zero og Bellona.... Men denne turen gikk altså ikke i år.)

Vel, i Kinks-land er tvilen ikke bare tillatt, den er helt grunnleggende og nødvendig. Tvil, skepsis og alternativ tenkning går som en rød tråd gjennom gruppas historie. Da rockens establish-

ment - de rike, du vet – kastet seg på psykedelia og hippiekultur, skrev Ray om little shops, Tudor Houses og Village Greens.

*“Preserving the old ways from being abused
Protecting the new ways for me and for you
What more can we do
God save the Village Green.”*

Da establishment knyttet nevene mot imperia-
lisme og monopolkapital, skrev Ray også om
dette, men stoppet ikke ved de enkle slagor-
dene. Det var snarere der han begynte. I den or-
wellske historien i Preservation-albumene, blir
den korrupte kapitaliststurken Flash etter hvert
knust av “folkets hær” og Commander Black,
moralens vokter.

Etter folkets store seier går følgende melding ut
på BBC:
*“All places of public entertainment will be closed
until further notice. All television channels are
now closed down, and radio broadcasts will oper-
ate on this channel only.
And now, here is the People’s Choir singing the
new nation anthem, which led our victorious
troops into battle!”*

Slikt ga ikke mye penger i kassa i 1973.

Vi satt i lobbyen med det hemmelige barfôret og
tenkte på Birmingham igjen, og på dataen som
ikke tillater Kinks. Commander Black ville ha
elsket Birmingham.

Før daggry rakk vi en sang:
*“They’re watching my house and they’re tapping
my telephone,
I don’t trust nobody,
but I’m much too scared to be on my own.”*
[Acute Schizophrenia Paranoia Blues 1971]

Mitre
Vi sank ned i en Chesterfield på The Mitre (også
det en pub, altså), med en Bombardier i neven,
før kveldens fan-samling.
- Nå må vi slutte å tøve! Kinks er da ikke bare
survete nostalgi og overvåkingsparanoia. Nei,
Kinks er ALT, til og med framtid.
Ja, vi hører riktig, også framtiden ligger gjemt
i Rays tekster! Herregud, hør hva han synger i
VGPS (Village Green Preservation Society - red.
anm.) : *“Protecting the new ways”*. Høres nesten
ut som noe bærekraftig?
I 80-talls-sangen Looney Balloon høres Ray av
og til ut som han skulle ha vært på vekkelses-
møte med Gro 20 år senere: *“Even optimists say
that it’s all gloom and doom....”*
Ray er ikke en mann som kaster seg på vekkel-
ser, han er derimot en fabelaktig observatør –
og mestrer ironiens kunst med bravur:

*“I’m breathing through my mouth
So I don’t have to sniff the air
Oh, holiday
What a lovely day today”*
(Holiday 1971)

På tuben retning Tufnell Park og puben Boston
Arms spurte jeg de andre:
- Hva skal jeg gjøre hvis Ray blir senil og lar
seg frelse av Gro og jappene? Hvis han plutselig
skulle tro at han er Commander Black og be-
gynner å refse og vise pekefingeren og fortelle
oss at det er umoralsk å tvile?
En altfor fjern og urealistisk tanke, til at den
kunne ødelegge det som skulle bli en stor kveld.

Elvis og Sinatra
Kinks-entusiaster er som en stor familie, det er
som om vi alltid har vært nære venner, selv om
vi aldri har sett hverandre før.
På Boston Arms var det allsang. Etter midnatt
sang Bjørn “Autumn Almanac” solo. Kai og jeg
sto ved kranene og observerte. Et jenteband
spilte 60-tallslåter, folk strømmet inn fra gata,
det ble dans og skrål. Et par punkere med grøn-
ne hanekammer bestilte beskjedent en pint
hver, mens de hjalp en full arbeidsløs på beina.
På et bord danset en stiv tory-herre med ei sli-
ten bestemor. Han klappet henne på hodet og
vrikket sexy på rompa. Så entret Elvis og Sinatra
scenen hos jentebandet. Som Yngvar Nummes
Ny-jokke-figur i den virkelige verden, tok Sina-
tra den ene hit’en etter den andre. Punkerne,
toryene, fyllikene, labourgutta, horene, døtrene
og alle oss andre jublet, danset og skålte. Så var
det Elvis, og toryen på bordet løftet bestemor så
hun hylte av fryd. Pønkerne ba om unnskyldning
for å ha sølt øl på oss, og fyllikene ga Elvis en god
klem. Så spilte jentene You Really Got Me, og
Bjørn sang med av full hals.
Det er godt å være Kinks-fan.

Summary for Policymakers
I denne artikkelen har jeg vist at kraftsosialis-
tisk naturforakt og reaksjonær klimamoralisme
møtes i felles kamp for hemningsløs rasering
av natur og kultur i den hensikt å tjene penger
på krafteksport. Jeg har påvist fellestrekk ved
Commander Black, Gro Harlem Brundtland,
Aslak Sira Myhre, Zero, Bellona og svovelpre-
dikanten. Folkets entusiastiske oppslutning om
overvåkingssamfunnet og gastropubene er også
dokumentert. Det samme er Kinks-samfunnets
åpenhet, vennlighet og toleranse. Jeg har latt
være å fortelle om høydepunktet på enhver
Kinks-tur til London, nemlig Kinks Konvention.
Det er en opplevelse kun for de frelste....

Sentrale trekk ved en bærekraftig ny økonomi

Av Jacob Bomann-Larsen

En bærekraftig utvikling og høy menneskelig livskvalitet er av alle norske regjeringer de senere årene satt opp som overordnede mål for samfunnsutviklingen. Brundtland-kommisjonen definerte bærekraftig utvikling som en utvikling som tilfredsstiller dagens generasjoners behov uten å undergrave framtidige generasjoners muligheter til å tilfredsstille sine behov. Mahatma Gandhi sa at det er nok i verden til alles behov, men ikke til alles begjær.

Nytt menneskesyn som grunnlag for en ny økonomi

Skal vi virkelig gjøre en bærekraftig utvikling og en bærekraftig samfunnsøkonomi, tror jeg det er nødvendig at vi begynner å betrakte alle mennesker og naturen som én helhetlig enhet. Vi er alle deler av den samme overordnede organisme eller levende helhet. I et slikt perspektiv gir det lite mening med økonomisk konkurranse der noen blir vinnere og noen tapere.

I konkurranseøkonomien betraktes hver enkelt økonomisk aktør som en som søker å maksimere sin egen nytte uten interesse for konkurrentenes eller de andre aktørenes nytte. Tvert i mot: din død er mitt brød. Det er bedre at jeg overlever enn at du gjør det. Det er ikke plass til oss begge. Konkurranseøkonomiens menneskesyn er individualistisk, og fører lett til en alles kamp mot alle. Man må klare seg selv som best man kan, selv om det går på bekostning av andre.

Samarbeidsøkonomi bør etter hvert overta for konkurranseøkonomien.

Tu ulike økonomisyn – overordnet og underordnet

Den dominerende neoklassiske økonomien betrakter det globale økonomiske systemet som det overordnede systemet og mennesket og natur som underordnede systemer i form av produksjonsfaktorer (f.eks. arbeidskraft) eller sektorer (f.eks. jordbruk). Når intet er utenfor økonomien (i teorien og modellen), kan økonomien vokse/ekspandere ubegrenset uten kostnader fordi økonomien ikke buttrer i

mot noen grenser utenfor som kan forårsake kostnader. Derved kan økonomisk vekst fortsette ubegrenset uten kostnader og denne veksten vil således vurderes som noe godt.

I en bærekraftig ny økonomi vil man snu dette helt rundt, og betrakte økologien som det overordnede systemet og ethvert økonomisk system som et undersystem av det større økologiske systemet. Det økologiske hovedsystemet er ikke-voksende, fysisk-biologisk endelig og lukket, bortsett fra innstrømmende solenergi. Systemet vokser ikke kvantitativt, men det utvikler seg kvalitativt. Hvis et materielt økonomisk undersystem (befolkningsmengde ganger fysisk-biologisk ressursforbruk per person) vokser ubegrenset innenfor et materielt økologisk hovedsystem som ikke vokser, vil undersystemet etter hvert buttre mer og mer mot grensene for hovedsystemet, og dermed skape eksponentielt voksende kostnader. Man kan ikke ha ubegrenset materiell vekst i et begrenset materielt miljø. Før eller siden vil vekstens tiltagende (marginale) kostnader overstige vekstens fallende (marginale) nytte, og da er ikke videre vekst økonomisk rasjonelt lenger. Dette er grunnleggende lære i mikroøkonomien (teorien om bedriftenes markedstilpasning). Tankegangen bør nå også anvendes på makroøkonomien (samfunnsøkonomien) i forhold til økologiens tålegrenser. Grunnsynet "mer og mer er alltid bedre" må avløses av grunnsynet "nok er nok, og nok er best".

Konkurranseøkonomiens plass – inntil videre

Inntil vi for alvor begynner å betrakte oss selv som en del av en overordnet økologisk helhet, vil konkurranseøkonomien ha en plass, og i et bærekraftsperspektiv mener jeg konkurranseøkonomien på kort og mellomlang sikt bør ha følgende plass og rang:

Jeg ser tre overordnede økonomiske problemstillinger: *Optimal størrelse* eller i det minste bærekraftig (opprettholdbar) størrelse på den fysisk-biologiske delen av øko-

nomien i forhold til de økologiske tålegrensene *Rettferdig fordeling* av bærekraftig tilgang på ressurser *Effektiv ressursallokering/ ressursanvendelse* av fordelte ressurser ved bruk av markedsøkonomiens prismekanismer.

Først må det bestemmes politisk – og på vitenskapelig grunnlag med innlagt føre-var forsiktighet – hvor mye bruk av ressurser av ulike slag (og hvor mye utslipp) en kan samlet tillate over en viss tid for ikke å sprengte de økologiske tålegrensene. Derneft kan denne samlede tillatte ressursbruken i prinsippet fordeles likt mellom alle mennesker. Først når ressursmengden og fordelingen er tatt hånd om, kan markedet komme til sin rett med sin evne til effektiv ressursallokering/ressursanvendelse gjennom økonomisk konkurranse. Da kan de tildelte ressursandelenes omsettes på markedet til priser bestemt av tilbud og etterspørsel justert for internalisering av sosiale og økologiske konsekvenskostnader (eller som Kai Armann liker å uttrykke det: "internalisering av negative eksternaliteter").

Økonomisk virksomhet

Hensikten med økonomisk aktivitet bør være å bidra til god menneskelig behovsdekning og høy livskvalitet, dvs. et *midde*l til å nå sosiale mål innenfor rammen av naturens tålegrenser. Hvis aktiviteten ikke bidrar til det, er den uøkonomisk. Samfunnet har ikke bruk for uøkonomisk aktivitet. En økonomisk virksomhet bør skape en samfunnsmessig nytte som overstiger virksomhetens kostnader. Da må i prinsippet alle virksomhetens arbeids- og produksjonskostnader og dens sosiale og miljømessige konsekvenskostnader reflekteres i prisene, og den økonomiske aktør som skaper kostnadene, må selv stå økonomisk ansvarlig for dem, dvs. at "kostnadsskaperen-skal-betale"-prinsippet bør følges. Et viktig bidrag til å implementere dette prinsippet vil være en bærekraftig skattereform der en skattlegger det en ønsker mindre av og ikke det en ønsker mer av.

Enhver økonomisk virksomhet av en viss størrelse bør ha en offentlig erklært formulering om at virksomheten har som formål å dekke reelle menneskelige behov og fremme

Jacob Bomann-Larsen er siviløkonom fra Norges Handelshøyskole. Han var en av initiativtakerne til Framtiden i våre hender, Prosjekt Alternativ Framtid, Senter for ny økonomi, gjeldslettekampanjen Jubilee 2000 og Forum for systemdebatt. Han har vært medlem av den internasjonale arbeidsgruppen som har utarbeidet ISO 26000 om organisasjoners samfunnsansvar.

samfunnets interesser på sitt respektive fagområde. Virksomheten bør være pliktig til regelmessig rapportering slik at det kan kontrolleres at denne målsettingen følges opp.

Behov og livskvalitet

Mennesket har få grunnleggende materielle behov, og de er teknisk sett lett å tilfredsstille. Mennesket har behov for helsebringende ernæring, passelig kroppstemperatur, fysisk aktivitet og hvile. Verden har mer enn nok ressurser til å dekke alles behov på disse områdene. De fleste behovene er imidlertid av ikke-materiell karakter. Det er behov som kjærlighet, frihet, ansvar, fravær av frykt, tilhørighet, mening, deltakelse, kreativitet, variasjon, glede osv. Materielle goder kan i mange tilfeller bidra til at det blir lettere å dekke slike ikke-materielle behov. Men det er først og fremst sosiale relasjoner og forholdet mellom menneske og natur som dekker slike behov. Dersom de grunnleggende materielle og ikke-materielle menneskelige behovene er godt dekket i et samfunn, er det grunn til å tro at livskvaliteten i samfunnet er høy.

Kortreist behovsdekning

Jo mindre forskjell det er mellom folks grunnleggende materielle og ikke-materielle behov og deres materielle krav og begjær, desto større potensiell frihet har folk. Med konstant kjøpekraft og minkende materielle krav og begjær, vil den økonomiske friheten øke. Desto mer man kan dekke grunnleggende behov ved hjelp av egne ressurser eller lokale ressurser i nærheten, desto friere står man, desto mindre komplisert og uoversiktlig blir samfunnsøkonomien, desto lettere er det å praktisere kostnadsskaperen-skal-betale-prinsippet, og desto lettere er det å kombinere behovet for styring av økonomien, økonomisk demokrati og behovet for individuell frihet.

Noen økonomiske begreper

Ut fra ovenstående perspektiv vil en rekke økonomiske begreper kunne forstås på en ny måte. Jeg skal se på noen slike begreper nedenfor.

Kapital kan defineres som et forråd av noe som kan gi en strøm av goder. Sola er en energikapital som kan gi en strøm av solvarme og solenergi. En bil er en forbrukskapital som kan gi en strøm av transporttjenester. Det er de tjenester kapitalen yter som tilfredsstiller folks behov og ønsker, og som derfor bør anses som inntekt. Tradisjonelt forstås kapital som produserte produksjonsmidler pluss finanskapital. Men dette er bare en del av samfunnets kapital. Vi bør utvide kapitalforståelsen til å omfatte også naturkapital, forbrukskapital, humankapital, sosialkapital, organisasjonskapital, kulturkapital og moralkapital. Listen er neppe uttømmende. Når disse kapitalformene øker, skjer det en verdiskaping (produksjon). Når disse kapitalene reduseres/forbrukes skjer det en verdiforringelse eller et kapitalslit. Et slikt kapitalforbruk er en kostnad. Verdiskaping er således ikke bare produksjon som omsettes på et marked med en prisfastsettelse. Men det er denne snevre form for verdiskaping som får det meste av oppmerksomheten. F. eks. oppfattes og registreres ikke oppfostring av egne barn som verdiskaping, men hvis man legaliserer heroin-markedet, vil produksjon og salg av heroin bli registrert som verdiskaping. På samme måte er det ikke bare slitasje på produserte produksjonsmidler som er kapitalslit. Men det er bare slitasje på denne kapitalformen som tas med i nasjonalregnskapet. Nasjonalproduktet kan lenge fortsette å øke selv om de fleste ikke-markedsbaserte kapitalformer langt på vei er nedslitt. Men vi er ikke særlig opptatt av disse andre kapitalformene. Vi produserer således kostnader (kapitalnedsliting), men kaller det inntekt. "Making money and growing poor."

Inntekt er *kapitalens avkastning* eller *kapitalens tjenesteyting*. Inntekt kan defineres som det man kan forbruke i en periode, uten at man blir fattigere i slutten av perioden enn man var ved begynnelsen av perioden. Inntekt er det man kan forbruke uten å redusere ens mulighet til å forbruke minst like mye i framtiden. Inntekt er således per definisjon bærekraftig. Begrepet 'bærekraftig inntekt' er derfor overflødig. Mye av det vi kaller inntekt, er i virkeligheten nedsliting av kapital. Nettopp dette er ett av våre største samfunnsproblemer.

Kostnad er forbruk eller reduksjon av kapital. *Kostnad* kan således defineres som *kapitalslit* som bør minimeres.

Forbruk er en reduksjon i kapitalen, dvs. at det blir mindre kapital igjen. *Forbruk* er med andre ord *kapitalens slitasje-kostnad* som bør minimeres.

Produksjon er en økning av kapitalen. *Produksjon* er i et bærekraftsperspektiv *kapitalens vedlikeholdskostnad* (*maintenance cost*) som i likhet med forbruket bør minimeres (i det minste i overflodssamfunn). Både produksjon og forbruk representerer kostnader og ikke inntekt. Og kostnader bør selvsagt minimeres.

Produktivitet. I en ny økonomi vil det være viktigere å øke naturressursproduktiviteten enn arbeidsproduktiviteten, og siden samlet naturressursforbruk må reduseres vesentlig, bør ev. økning i arbeidsproduktiviteten tas ut i form av deling av tilgjengelig betalt arbeid, og økt fritid. Økt fritid vil kunne brukes på en betydelig mer meningsfull måte enn å bruke tiden til å produsere enda flere unødvendige materielle ting.

Hold kapitalen intakt og minimer produksjon og forbruk

Mitt hovedpoeng her er at det kun er de *tjenester* som kapitalen yter, som dekker folks behov og ønsker, og som derfor er å anse som inntekt. Det er ikke forbruket (reduksjon av kapitalen) eller produksjonen (økning av kapitalen), det som næringslivet kaller verdiskaping, som dekker folks behov, men nettopp kapitalens tjenester. Derfor bør man holde kapitalen intakt og minimere produksjon og forbruk. Dette er synspunkter som lenge har vært fremhevet av kjente økonomer som Irving Fisher, Kenneth Boulding og Herman Daly. Forbruksvarer er forbrukskapital som bør holdes intakt i form av lang produktlevetid. Dermed kan vi redusere produksjonen og forbruket uten at det går ut over behovsdekningen. Dagens samlede verdensproduksjon krever nå ca. 1,4 jordkloder for å opprettholdes. En dobling av produktlevetiden (der det er mulig) ville kreve betydelig mindre ressurser for å opprettholde det tilsvarende av dagens produksjons- og forbrukskapital.

Økonomisk versus uøkonomisk vekst

Det er vanlig politikertale at vi må ha økonomisk vekst, forstått som vekst i bruttonasjonalproduktet (BNP), for å få overskudd til å løse våre mange samfunnsproblemer. BNP er summen av all produksjon av varer og tjenester i et land i løpet av et år, vurdert til markedspriser. Med noen relativt små tekniske forskjeller defineres BNP synonymt med bruttonasjonalinntekt (BNI). Men i et bærekraftsperspektiv er produksjonen kapitalens vedlikeholdskostnad (*maintenance cost*). Kostnad er ikke synonymt med inntekt. Tvert i mot. I et bærekraftsperspektiv bør BNP i overflodsland med store miljøproblemer først og fremst forstås som et mål på hvor mye det koster å produsere et gitt nivå av velferd/livskvalitet/velvære/lykke. Desto mindre BNP er per produsert enhet velferd, desto større er det økonomiske fremskrittet. For da oppnår man et valgt mål (velferd) med stadig mindre kostnader. Dette er per definisjon økonomisk rasjonalitet. Kostnader bør selvsagt minimeres og ikke maksimeres.

Jeg er overbevist om at det vi i dag kaller økonomisk vekst (BNP-vekst) i de moderne industrilandene i hovedsak er *uøkonomisk vekst*. Det vil si at produksjonsvekstens kostnader er større en dens nytte, eller at veksten koster mer enn den smaker. Jeg kan imidlertid ikke vite dette sikkert, fordi nasjonalregnskapet opererer bare med en inntektside og ingen kostnadsside (bortsett fra fradrag for kapitalslit på produserte produksjonsmidler). Vi snakker om

nasjonalinntekten (BNI), men ingen snakker om nasjonal-kostnaden (BNK). I nasjonalregnskapet burde det være en konto for inntekter og en annen for kostnader, slik at vi kan sammenlikne og se om vi kommer ut i pluss eller minus. Dette vil kunne gi grunnlag for kloke politiske beslutninger. Her kan vi lære mye av Genuine Progress Indicator. Økonomisk vekst kan forstås på to måter: 1. *En økning i antall markedstransaksjoner vurdert til markedspris*. Dette er i seg selv ikke noe verdifullt, fordi disse transaksjonene eller økonomiske aktivitetene medfører kostnader som bør minimeres. 2. *Produksjonsvekstens nytte er større enn dens kostnader for samfunnet*. Det gir positiv mening, og slikt sett kan økonomisk vekst være bra. *Uøkonomisk vekst* kan på den annen side defineres som at vekstens (marginale) kostnader overstiger vekstens (marginale) nytte. Derfor vil selvsagt ingen gå inn for uøkonomisk vekst (selv om det er nettopp det vi gjør). Det er bare dumt. Men det erkjenner ikke, og foreløpig fortsetter vi derfor som før, dvs. med uøkonomisk vekst.

I dag klarer vi å mangedoble kostnadsproduksjonen målt i BNP (slik at dagens produksjonsnivå vil kreve 1,4 kloder for å kunne opprettholdes) uten å dekke folks grunnleggende fysiske og psykiske behov noe bedre enn før. Mer uøkonomiske økonomier skal vi lete lenge etter. At livskvaliteten er fallende mange steder viser Index for Sustainable Welfare (ISEW) som har vært utviklet for mange land. Og i følge Happy Planet Index er det helt andre land enn de materielt rikeste som kommer best ut mht. livskvalitet. Over et visst inntektsnivå er det neppe særlig sammenheng mellom inntekt og opplevd livslykke. Bhutan har utviklet et mål for *Brutto nasjonal lykke*. Noe for Norge?

Bærekraftig vekst?

Vekst er en nødvendig del av livet, men *overvekst* undergraver livet. Etter mitt syn er de viktigste vekstspørsmålene disse: *Hva* skal vokse, *hvorfor* skal det vokse, *hvor lenge* skal det vokse, *hvor* skal det vokse, *hvordan* skal det vokse, *hvem* skal få det til å vokse, og *i hvem sin interesse* skal det vokse? Tilsvarende spørsmål bør stilles til hva som bør *avta*. For når det gamle har utspilt sin rolle, bør det vike plassen for ny frisk vekst slik at livet kan gå videre på en dynamisk måte. Alt dette har i utgangspunktet lite med BNP å gjøre.

Politikere og økonomer er så fiksert på BNP-vekst at de nå har lansert begrepet "bærekraftig vekst" basert på ideen om "frakobling", dvs. at BNP kan vokse uten tilsvarende vekst i miljøproblemene. Prinsipielt kan vi si at dersom man ønsker en bærekraftig vekst, kreves det at denne veksten tilfredsstiller følgende tre kriterier: Veksten må ikke føre til at forbruket av fornybare ressurser skjer raskere enn de klarer å fornye seg. Veksten må ikke føre til at forbruket av ikke-fornybare ressurser skjer raskere enn en klarer å utvikle fornybare ressurser som kan erstatte de ikke-fornybare. Veksten må ikke føre til større forurensninger enn at naturen selv kan ta hånd om dem.

Myten om "frakobling"

Det er viktig å skille mellom *relativ* og *absolutt* "frakobling". *Relativ frakobling* betyr at miljøproblemene fortsetter å vokse (hvilket ikke er bærekraftig), men ikke så raskt som BNP vokser. Relativ frakobling gjennom teknologisk utvikling er observert på mange områder og i mange land de senere årene. Dette er bra fordi det betyr at ressursforbruket og miljøbelastningene per produsert enhet av et produkt reduseres. Men dette er likevel farlig misvisende. Hvis slik frakobling skal ha noe for seg, er det nødvendig med *absolutt frakobling*. Det betyr at den samlede ressurs- og miljøbelastningen må reduseres når produksjonen målt i BNP øker. Dette har vi ikke sett stort til – om noe i det hele tatt. Det som er viktig er ressursforbruk og utslipp *per person*, og ikke per produsert enhet av et produkt. Hvis man ved hjelp av ny teknologi reduserer bilens bensinforbruk med 50 % per kjørte kilometer (relativ frakobling), vil det bare ta 17,5 år før det totale bensinforbruket er like høyt som før dersom antall biler eller antall kjørte kilometer øker med 4 % i året. (Se Jacob Bomann-Larsen, "Myten om frakobling" (2010)). Ny ressurseffektiv teknologi kan faktisk i mange tilfeller føre til økt ressursforbruk gjennom "rebound – effekten". Ny teknologi kan føre til billigere produkter som gir økt kjøpekraft til å kjøpe mer av andre miljøskadelige produkter. Mer miljøskånsomme og billigere biler kan føre med seg enda flere miljøskadelige sydenreiser.

Bærekraftig ressursforbruk per person

Det som er viktig i overflodsland, er at ressursforbruket *per person* og ikke bare per produsert produktenhet blir redusert. Det kan vanskelig gjøres uten å inndra kjøpekraft. Øker kjøpekraften, øker forbruket. Et oppløftende tegn her er at den nye internasjonale standarden for organisasjoners samfunnsansvar, ISO 26000, som ble utviklet av representanter fra mer enn 90 land, eksplisitt slår fast følgende:

"Current rates of consumption are clearly unsustainable, contributing to environmental damage and resource depletion. ... To ensure the availability of resources in the future, current patterns and volumes of consumption and production need to change so that they operate within the Earth's carrying capacity. ... There is a need to identify options to reduce and eliminate unsustainable volumes and patterns of production and consumption and to make sure that the resource consumption per person becomes sustainable." (min understreking)

Behov for en pengereform

Reduksjon i det totale ressursforbruket hindres i sterk grad av måten penger skapes på. De fleste betalingsmidler skapes ved at det private banksystemet låner ut penger de ikke har, i form av kreditter (tar framtiden på forskudd), og krever tilbakebetaling med rente av det de ikke hadde. Forpliktelsen til å tilbakebetale lånet med renter skaper et voldsomt vekstpress for mer produksjon og salg. I en ny økonomi bør mengden av betalingsmidler bestemmes ut fra samfunnsmessige hensyn, og ikke lenger ut fra

private profitt hensyn. Private banker bør bare få lov å låne ut det de har (innskytternes innskudd), og ikke lenger det de ikke har. Så kan de leve av forskjellen på utlånsrente og innlånsrente. En offentlig institusjon bør utstede gjelds- og rentefrie betalingsmidler når det er behov for det, som alternativ til private bankers utstedelse av uansvarlig mange rentebærende gjeldspenger.

Handel

Frihandel kan i et bærekraftsperspektiv defineres som handel som er fri, dvs. at man er fri til å velge å handle eller la det være. Men slik valgfrihet forutsetter at man er i stand til å overleve selv om man velger å ikke handle. Og det forutsetter at man har høy grad av selvforsyning på nødvendighetsgoder. Derfor bør en tilstrebe produksjon av nødvendighetsgoder ved hjelp av lokale ressurser og lokale folk til dekning av lokale grunnbehov. Kan man ikke overleve uten å handle, blir frihandelen tvangshandel og ikke fri handel.

Det faglige grunnlaget for den tradisjonelle oppfatningen av frihandel er basert på den ikke-bærekraftige troen på at stadig økt forbruk fører til et bedre liv, og at det er forbrukslivet og ikke arbeidslivet som er viktig. Ved å spesialisere seg på noen relativt få produkter der man har komparative (relative) fortrinn, kan et land maksimere forbruket, men prisen kan lett bli minimering av folks muligheter for yrkesvalg. Hva om en befolkning ønsker et svært variert yrkesliv, selv om det ikke vil være konkurransedyktig i forhold til utenlandsk konkurranse fra selskaper som gjennom sin makt klarer å dytte (eksternalisere/sosialisere) sine eksternkostnader (sosiale og miljømessige konsekvenskostnader) over på samfunnet, og slik tvinger seg en indirekte subsidiering og derved blir konkurransedyktig?

Den dominerende frihandelsmodellen, som er basert på teorien om komparative fortrinn, sier at alle land i frihandelsystemet vil ha fordel av frihandelen. Modellen forutsetter imidlertid at det ikke er fri flyt av kapital over landegrensene. Men i dag er det fri kapitalflyt i økende grad, og da vil ikke internasjonal arbeidsdeling skje ut fra landenes komparative fortrinn, men ut fra absolutte fortrinn. Det betyr at noen land i frihandelsområdet kan bli fullstendig økonomisk utradert.

Frihandel med fri flyt av kapital kan dessuten lett føre til ressursløsende absurd boomerang-handel, som er profitabel for de økonomiske aktørene. Her er to eksempler: Storbritannia eksporterer for tiden 131,000 tonn tyggegummi til Spania, bare for å importere 125.000 tonn tyggegummi tilbake fra Spania. Storbritannia eksporterer også 3300 tonn fabrikkproduserte kosedyr til New Zealand, bare for å importere 2400 tonn kosedyr tilbake fra New Zealand (kilde: New Economics Foundation). Med store transportkostnader (bruk av fossilt brensel) virker ikke dette særlig samfunnsøkonomisk rasjonelt. Hvorfor kan de ikke nøye seg med å selge produksjonsoppskriftene til hverandre?

Økonomisk lokalisering som alternativ til selskapsglobalisering

Økonomisk rasjonell handling er å søke å nå ett eller flere mål som en velger seg, ved hjelp av minst mulig innsats av begrensede ressurser. Hvis målet er høy livskvalitet, dekning av grunnleggende materielle og ikke-materielle behov, økologisk bærekraft, rettferdig fordeling, implementering av kostnadskaperen-skal-betale-prinsippet, reelt politisk og økonomisk demokrati, kulturrelt og yrkesmessig mangfold m.m., synes det åpenbart økonomisk rasjonelt å satse på internasjonale nettverk av *levende lokal økonomier*, og ikke på *selskapsglobalisering*. Prioriter bruk av lokale ressurser (natur og mennesker) til dekning av lokale behov. Sats på lokalt eide foretak. Pløy kapitalen tilbake i lokalsamfunnet. Utvid det økonomiske systemet bare når det er nødvendig eller svært ønskelig, og når det åpenbart er urasjonelt å produsere lokalt. En viktig forutsetning for bærekraftige økonomier er *balansert handel*, dvs. liten forskjell på import og eksport (bl.a. for å unngå gjeldsfeller). Målet er ikke maksimalt forbruk. Målet er høyest mulig livskvalitet og livsglede med et optimalt forbruk. Business Alliance for Local Living Economies (BALLE) er et utmerket eksempel på at slike lokaløkonomier er på fremmarsj i USA og Canada. Blir det noe skandinavisk eller nordisk BALLE?

Konklusjon og oppsummering

En bærekraftig utvikling forutsetter både en ny oppfatning av hvordan vi oppfatter oss selv i forhold til hverandre og i forhold til naturen, og et sterkt og vedvarende press fra grasrota for nødvendige politisk-økonomiske endringer. I tillegg kreves det at en aktiv befolkning støtter opp om grunnleggende politiske og økonomiske endringer fra regjeringenes side. Sterke nettverk av levende lokaløkonomier innenfor rammen av et globalt flernivåsystem, der beslutninger fattes på lavest mulig nivå, må være grunnlaget for et bærekraftig samfunn.

Vi trenger å utvikle et økonomisk system og en økonomisk politikk som kan håndtere en bevisst og planlagt reduksjon i det samlede ressursforbruket i de rike industrialiserte landene, for deretter utflåting på et bærekraftig nivå. Dette må kombineres med systematisk rikdoms- og inntektsutjevning slik at det ikke går ut over de svakeste eller fattigste, og det må skje slik måte at det ikke fører til arbeidsledighet eller andre former for sosiale kriser. Hittil har all reduksjon i totalforbruket i samfunn vi kjenner til, enten skjedd på grunn av økonomisk krise eller på grunn av krig. Og hver gang har målet vært å øke forbruket igjen. Det vi trenger nå, er "consumption reduction by design, not through collapse".

Det viktigste på kort sikt er å få en åpen samfunnsdebatt og å finne ut om hvordan vi kan skape en stabil samfunnsøkonomi (uten arbeidsledighet eller andre sosiale kriser) som ikke er avhengig av vedvarende materiell forbruksvekst for å sikre den økonomiske stabiliteten.

Kai mottok æresbevisning og flere i hans stab blomster for innsatsen foran og under den 3. nordiske bærekraftkonferansen for kommuner og lokalsamfunn, Odense september 2008.

Status etter 40 års miljødebatt:

Bærekraftige tanker og bærekraftig næringsutvikling

Av Sverre Kværner

Økokrise, sentralisering og avfolking, struktur-rasjonalisering og kapitalistisk vekstøkonomi. 70 tallets miljødebatt var preget av disse begrepene. Kampsakene var mange og tiltakene og begrepene var systemkritiske. Det startet med motstand mot kraftutbygging (Mardøla) og endte opp med krav om systemendring. Uttrykk som ble brukt i denne sammenheng var overgang fra kapitalistisk vekstøkonomi til et likevektsamfunn, et samfunn i økolo-gisk og sosial balanse. Hvor bærekraftige er disse tankene 40 år etter?

Som politisk interessert ungdom var det ikke mulig å være upåvirket av denne bevegelsen på 70 tallet. Jeg skal gi noen eksempler fra min egen oppvekst:

1970: 15 år og ivrig senterungdom, EF motstander, inspi-rert av Bjørn Unneberg, John Dale og Ottar Brox. Leste fas-te Orientering. Der var det artikler av Ottar Brox, Hartvig Sætra, Sigurd Evensmo, Einar Førde, Arne Næss, Georg Johannessen, Jens Bjørneboe, osv

1972: intens EF-debatt hvor miljø og distriktspolitikk står sentralt. Populistisk Interessegruppe startes på Jessheim videregående med en rekke studiesirkler. Møter Sigmund Kvaløy, Hartvig Sætra, Karl Georg Høyer, Erik Nord på kurs i regi av FN- sambandet. Gjør uslettelig inntrykk. Får aldri sove på samme måten etterpå. Grønt Gras tar over studentersamfunnet i Oslo, Populistiske Arbeidsgrupper i Bergen og "anarkopopulistene" i Trondheim. Nei seier i EF-kampen.

1973: Landsmøtet i Senterungdommen preget av grunn-leggende kritisk oppgjør med norsk (og Senterpartiets) landbrukspolitikk. Målbåret av Sigmund Borgans ledende elever, bl.a. Per Olav Lundteigen. Husker også kraftfulle tanker om lokalt utviklet og drevet fiske og fiskeoppdrett (konf Røkke, Fredriksen m.fl. i dag).

H-1974: Grønt Gras miljøet reorganiseres på Blindern

Miljøorganisasjoner

En rekke miljøorganisasjoner er i framgang. Natur og ung-dom, (snm) samarbeidsgruppene for natur og miljøvern

(seinere Økopolitisk samarbeidsring etter at AKP hadde tatt over), Aksjon kyst Norge, Nei til atomkraft, Nei til olje-boring nord for 62, Aksjon Bygde Norge, en rekke aksjoner mot kraftutbygging der Altasaken var den mest kraftfulle, opplysningsutvalget om IEA, samt en rekke konkrete tverr-politiske organisasjoner med basis i konkrete kampsaker. Framtiden i våre hender fikk stor oppslutning rundt sin plattform om omfordeling av ressurser og anti-forbruk.

Fra bærekraftige tanker til "bærekraftige" jobber

I forbindelse med Kai Armanns 60-årsdag, kan det være verdt å reflektere rundt hvilke tanker som fortsatt er bæ-re-kraftige. Kai var mye av en katalysator i det reorganiserte Grønt Gras, Populistiske Arbeidsgrupper Oslo/Akershus, fortsatte i Alternativ framtid-prosjektet og seinere i Stiftel-sen Idébanken.

For de fleste ble tiden i miljøbevegelsen og tverrpolitiske organisasjoner en nyttig erfaring videre inn i det ordinære arbeidslivet. Men med noen utfordringer i tillegg. Fra motstand mot strukturrasjonalisering til administrasjon av nettopp dette. Fra motekspertise til ekspertise og egne teknokratposisjoner. Den som sloss med feieren, blir før eller siden litt sotete, polemiserende Kontrastideologene Bjørgulv Froyn, Rune Slagstad og Steinar Stjernø i dialog med "Bergenspopulistene" (PAG). Og mest "opportunistisk" av alt var vel å jobbe i næringslivet slik en del av oss etter hvert gjorde.

De største kvantesprangene gjorde kanskje mange skole-flinke marxister, AKPere og AUFere som raskt dukket opp som tradisjonelle og velformulerte ledere av større foretak. Sjøl husker jeg en episode der jeg møtte Ole Kopreitan som nyansatt næringssjef i Ullensaker kommune etter vedtaket om bygging av storflyplass: "Gratulerer med jobben som fyrbøter i helvete".

Motekspert med integritet

Det letteste er alltid å konvertere fra motekspert til ekspert og ta med seg de fordelene som ligger i dette, enten kar-

rieren er i departementet, Statoil, Hydro eller på universi-tetet. Men det er også her de større beslutningene blir tatt. Personlig synes jeg alltid det har vært mest spennende å følge dem som har stått oppreist rundt de smale tankene. De som tok litt risiko og var villig til å ofre litt for å leve og argumentere i tråd med sin overbevisning. Kai Armann er en av dem. Jeg har lyst til å trekke fram noen eksempler på personligheter som skilte seg ut i det rød-grønne mil-jøet.

Mardølahøvdingen Sigmund Kvaløy droppet universitets-karriere til fordel for å arbeide på heltid for "den grønne in-ternasjonale", for et brudd med "industrivekstsamfunnet" og overgang til "livsnødvendighetssamfunnet". Opprinne-lig flymekaniker, seinere "økofilosof", inspirert av Næss, Zappfe, men mer materialistisk i tankegangen, kunne sin Sartre og Marx. Han hadde et fantastisk nettverk rundt seg og tok til slutt valget og flyttet ut av Oslo og slo seg ned på slektsgarden i Budalen.

Harvig Sætra, opprinnelig SF, forfatter av boka "Populis-men i norsk sosialisme" og "Den økopolitiske sosialis-men", koplet økologiske problemstillinger sammen med systemkritikk og antikapitalisme. Levde som lektor i Stor-slett i Troms og endte opp som meget skarp og besk kriti-ker av både miljøbevegelse og venstreside for manglende engasjement i utenrikspolitikk, anti-imperialisme og spe-sielt manglende engasjement for Palestina. Tok skrittet over i NKP.

Den tidligere MAgEr (Marxistiske Arbeidsgrupper) og gam-le partisekretær i SF, Ole Kopreitan gjorde EF-motstand og fredsaktivisme til en livsform. Fantastisk evne til organis-e-ring. Og sakene har alltid gått foran egne ambisjoner.

Ottar Brox

Ottar Brox brøyt med landbrukshøgskolen og gikk på tvers av all offisiell tankegang i sin Barth-inspirerte (generativ prosessanalyse) oppgjør med sentralistisk etterkrigspoli-tikk og vekstsenterertankegang. ("Hva skjer i Nord-Norge?", 1968). Innenfor fiskeripolitikk, må nevnes nylig avdøde

Sverre Kværner er utdannet sosiolog, aktiv i miljøbeve-gelsen på 70- og 80-tallet. Vekslet mellom arbeid med næringsutvikling og trelastproduksjon. Mange år som leder av familiebedrift innenfor byggvarehandel og produksjon av lister. Ansatt i Moelven Industrier med ansvar for foredling i Norge. Opptatt av sammenhengen mellom grønn sam-funnsutvikling og lokal næringsutvinkling tuftet på små og mellomstore bedrifter. Sterk tilhenger av små enheter.

Svein Johansen. Vellykket kamp for fiskerigrensutvidelse ble erstattet av et kompromissløst arbeid for sjarkfiske-rens interesser.

På det partipolitiske plan, to personer som har skilt seg ut: Odd Einar Dørum og John Dale.

Dørum fra Mardøla, via EU-kamp, døgnet rundt i store og små saker – meget høy integritet. Det samme med John Dale. Reiste Broxdebatten om sentralisering i Senterung-dommen og Senterpartiet. Sentral, kritisk tenker og sam-tidig beskjeden partisekretær i SP. Så tidlig problemene med sentralisering og strukturrasjonalisering og var tidlig inne på andre systemløsninger med utgangspunkt i tettere nordisk samarbeid og varebytte.

Sigmund Borgan og Helge Bergo

Professor Sigmund Borgan reiste en helt nødvendig dis-kusjon om landbrukspolitikken, om konsekvenser av stor grad av importerte innsatsfaktorer (kapital/energi) med konsekvens utarming av bygdene og fraflytting. Den prak-tiske kampen ble i stor grad tatt av Helge Bergo, utformet i Aksjon Bygde Norge og fikk etter hvert stort gjennomslag i Småbrukarlaget gjennom personligheter som Gjermund Haga, Per Olav Lundteigen, Lars Romtveit og Arve Vinje (SV-ordfører i Vinje, fra miljøet rundt Kvaløy (snm)).

Erik Dammann, inkl familie og kampfeller, tok heller ikke lite risiko da de brøyt med sin tradisjonelle bakgrunn, gikk ned i levestandard og sto oppreist med sitt smale budskap. Kai Armann har sammen med en rekke andre idealister (bl.a. Grønt Graserne Kjell Dahle og John Hille) videreført denne tradisjonen gjennom sitt arbeid rundt alternativ samfunnsutvikling i snart 40 år.

Bærekraftig næringsutvikling

Undertegnede har arbeidet mest med næringsutvikling og vil derfor avslutningsvis komme med noen kommentarer rundt dette.

Jeg tror de fleste med rød-grønn bakgrunn tenker over hvilke verdier man kan få gjennomslag for og hva "man

Olav Randen, Lester Brown og Kai i anledning lanseringen av Browns bok *Plan B 4.0* i mai 2010.

må ete i seg”. Men dette er ikke nok i seg sjøl. Det må alltid være et kritisk offentlig søkelys på bedrifters evne til å opptre i samsvar med bærekraftige mål. Rune Gerhardsen uttalte en gang at langsiktig forretningsmessig tankegang som regel samsvarte godt med samfunnsøkonomiske mål. Jeg deler det synet. Videre at man – skal følge ”den gamle husbonds prinsipp” – at jorden skal overleveres i bedre stand enn da man tok den over. For oss som jobber med ressursbaserte næringer, er dette ekstremt viktig. Vi har en meget sterk arbeidsmiljølov og det er en sterk trend i de fleste større bedrifter i retning av å delegere ansvar, bygge opp internkarriere og også bonussystemer som ikke bare går på topplederprivilegier (sjøl om det er mange utvekster). Storbedriftene må desentralisere og delegere hvis de skal makte å henge med i en svært dynamisk økonomi.

Bransjekunnskap

Jeg tror enten man er ”moteekspert” eller arbeider i næringslivet, må man ha bransjekunnskap for å lykkes. Naturlig nok ble mange av de rene kraftutbyggingsmotstanderne spesialister på energi og energioptimalisering. Mange av de tradisjonelle miljøvernerne hadde faglig bakgrunn innenfor naturvitenskap og ble preget av det både i politisk tenkning og m.h.t. karriereveg i forvaltningen. Mil-

jøet rundt Ottar Brox lærte seg nærings og distriktspolitikk. Poenget i denne sammenhengen var en sterk kopling mellom faglig fordypning og samfunnskritikk. Kritikken skulle holde faglige mål.

Mange av kritikerne av offisiell fiskeripolitikk (Brox, Svein Johansen, Ragnar Nilsen, Petter Ørbech) og landbruk (Borgan, Bergo, Lundteigen, m.fl.) kunne sitt fag.

Oljeøkonomi og store enheter

Rammene for all politisk virksomhet er vår oljeøkonomi. St.meld. nr 18, under ledelse av ekspedisjonssjef Per Schreiner, utredet konsekvensen av dette. Konklusjonen var at denne politikken ville føre til rask avindustrialisering. Forsiktighet med utvinningstempo og bruk av oljepenger kunne dempe skadevirkningene. Einar Førde kommenterte tidlig at dette var vanskelig å bremse oljevirkomheten. Historisk var fattigdommen nær i tid, folk vil ha næringsvirksomhet og bruke pengene. (”dere, dvs miljøbevegelsen, har sjanser som en snøball i helvete”, slik jeg husker kommentaren).

Det økonomiske og industrielle fagmiljø argumenterte tidlig for forsiktighet med bruk av oljepenger innenlands. Forskningssjef Olav Aukrust sa at en måtte se lenger – Norge blir avindustrialisert uansett – det viktige er å sikre de næringene som skal komme etterpå

Begge parter fikk på en måte rett. Oljevirkomheten ble politisk styrt. Utvinningstempoet økte fort, mye raskere enn forutsatt. Oljefond og handlingsregel ble innført. Og landet avindustrialiseres. Og vi har tatt ut gevinsten gjennom høyt velferdsnivå og stor offentlig sektor. Konsekvensen av den sosialdemokratiske (og rød-grønne) politikken har blitt en sterk offentlig styring med energisektoren (på tross av delprivatisering) og de store energiselskapene. Når man i tillegg har en stor og voksende offentlig sektor, kan ikke alle framtidige spørsmål løses gjennom en utvidelse av denne virksomheten.

I denne sammenheng er også Idébanken interessant fordi man peker på alternativer og eksempler på bærekraftig utvikling i ALLE deler av samfunnet.

Smått er godt

Jeg tror man må utvikle flere småbedrifter for at (den norske) modellen ikke skal bli for stiv og sentralstyrt. Her bør man åpne for skattemotiverte investeringer innenfor samme bransje slik at seniorkompetanse (og kapital) kan hjelpe småbedrifter utover den kritiske fasen (blodbadet), der det gjerne mangler både kapital og kompetanse. Det gamle tradisjonelle tankegodset mellom samvirke, politisk lederskap og statlig engasjement har gitt ukritisk stordrift. Svein Johansen og Ottar Brox sin kritikk av fiskeripolitikken er helt relevant. Med offentlige midler har man finansiert opp en konsesjonsadel som har fått en gavepakke i form av framtidig disposisjonsrett over fiskeriressursene.

Det samme ser vi i landbruket. Bergo og Borgan har dokumentert dette. Det er etablert enheter som aldri ville blitt lønnsomme i et markedssystem og ved finansiering fra det ordinære bankvesenet. Ideologisk framstilles dette som samvirke og distriktspolitikk. I realiteten er det et samrøre av gammel planøkonomi, tradisjonell stordrift og strukturrasjonalisering i regi av et offentlig virkemiddelapparat (landbruksavtalen). Forsker Svein Arne Lie har dokumentert dette på en grundig måte. Det er morsomt å se at Senterungdommen stiller seg bak mye av denne kritikken. Dette er i dag en realitet, men det er ikke bare å snu klokka tilbake. Pengene er investert og de store anleggene preger primærnæringene. Like fullt bør man se på mulighetene for en dualstruktur eller samspill mellom de store og mange små enheter (kombinasjonseenheter eller mangesysleri/Karl Georg Høyer).

Og basis for denne utviklingen må være dialog /kommunikasjon mellom produsent eller leverandør og kunde. Virkemiddelbruken må tilpasses dette, det er her vekstmulighetene ligger. Og en hvilken som helst kombinasjon er mer framstidsrettet enn ytterligere store, spesialiserte produksjonseenheter i jordbruk og fiske. Når det gjelder store og små enheter, har jeg i mitt arbeid innenfor skogbruk og trelastindustri ikke sett belegg for de virkelige stordriftsfordelene utover det som følger gjennom markedsrett. Og ofte produserer små enheter vel så billig som store. I tillegg har de alltid større omstillingsevne.

Fra antikapitalisme til reformisme

I dette resonnementet ligger det også en erkjennelse av at også en grønn samfunnsutvikling er basert på modernisering og reformer av markedssystemet og ikke system-

brudd. Både Kvaløymiljøet (livsnødvendighetssamfunnet, hattetu) og de fleste av oss argumenterte antikapitalistisk for strukturreformer, dvs i praksis stor grad av samfunnsmessig direkte styring med investeringene (kanskje krydret med noen arbeiderstyrte bedrifter/lønnstakerfond eller lignende). Dette var farlige feilresonnementer. Unge Venstre lagde på begynnelsen av 70-tallet i regi av Jørn Rattsø (nå professor i sosialøkonomi) en pamflett der man argumenterte for en liberal (og grønn) styrt markedsøkonomi. De grønne ”avhopperne” fra det konservative miljøet, Øystein Parman, Helge Ole Bergesen m.fl. hadde samme type resonnementer. Jeg hørte til dem som idealiserte mer direkte styring. Det var en grov feilvurdering. I dag bør vi fokusere på mulighetene i tjenesteytende næringer. Det kan like gjerne føre til desentralisering og lavenergismått som vulgærkapitalisme og stordrift.

FIVH og Ralph Nader

Men når markedsøkonomien slår om seg, blir forbrukervalg viktig. FIVH-kritikken av ukritisk vekst og utilbørlig markedsføring, eller Ralph Naders kritikk av manglende reelt valg for forbruker, er framstidsrettet. Som det heter i den siste maktutredningen. ”Pengeseddelen er i ferd med å erstatte stemmeseddelen”. Staten må i større grad bli en stat som muliggjør mer reelle forbrukervalg. Oljeøkonomien har for lengst erstattet det gamle samfunnet av produsenter med et samfunn av forbrukere. Dette må få noen konsekvenser for statens oppgaver og styringsfilosofi.

Nytt opprør fra midten

Hva kan vi lære av 40 års debatt og hva kan brukes videre for å framskynde en grønn utvikling innen en moderne markedsøkonomi. Kritiske og åpne miljøer er viktig. Her har Idébanken, og generelt miljøet rundt Kai Armann, skilt seg ut. De smale tankene er ofte de mest bærekraftige på lengre sikt.

I tillegg er det viktig å kommunisere bredt. 70 og 80 tallets miljøbevegelse var flinke til å kommunisere også mot primærnæringer og bygdeinteresser. Viktig at det er aksept for lokal bruk av ressurser. En miljøbevegelse som gradvis vokser inn i statsapparat og forvaltning, kan nok sikre vern av nasjonalparker og sjeldne populasjoner. Men det er ikke gitt at en slik grønn embedsmannsstat blir noen bedre stat enn de sterke organisasjonenes stat. Livskraftige bygdesamfunn forutsetter reell dialog, der lokal ressursbruk er grunnlaget for bærekraftig utvikling.

En bør endre skattepolitikken i en mer grønn retning. En statisk posisjon rundt å forsvare skattenivået og evt. skjerping uansett er en farlig posisjon. En kan tenke seg lavere skatt på arbeid og det å eie og drive næringsvirksomhet, kombinert med økte miljøavgifter. Det bør bli mer lønnsomt å investere i mindre bedrifter og mindre lønnsomt med forbruk og forurensning.

Jeg vil ikke skrive hva jeg synes om våre rød-grønne kollegaer i regjeringen på dette området. Store løfter om rensing av gass, styrke småbedrifter, redusere fattigdom, kunnskapsskole, styrking av jordbruk og fiske. Store ord og fleskefett blir fort sittende fast i halsen. Konklusjonen blir at det er kort veg fra ”moteekspert” til ”ekspert” og at vi trenger et nytt opprør fra midten.

Kommunenenes rolle i arbeidet for en bærekraftig utvikling

Av Tone Tellevik Dahl

Bærekraftbegrepet har 3 dimensjoner: miljø, økonomi og den sosiale/demokratiske dimensjon. Hvordan kan det politiske systemet klare å ta inn over seg dette kinderegget? Kommunene har stor selvråderett over sine økonomiske ressurser, frihet til organisering og bruk av ulike virkemidler. I tillegg har de naturgitte ressurser som kan brukes i arbeidet for en mer bærekraftig og levedyktig utvikling. Dette skal lokalpolitikeren forvalte – folkets representant. Demokrati er meget skjørt og må pleies. For mange fagre løfter uten handling øker politikerforakt og kan svekke folkestyret. Individuelle behov skal oppfylles, men vi må samtidig ikke glemme fellesskapets behov. Kommunene skal tenke på hvordan vi bruker våre ressurser til det beste for dagens innbyggere samt kommende generasjoner. Det gjelder ikke bare i et miljøperspektiv, men også at det er økonomi til viktige oppgavene fremover og at deltakelsesdemokratiet ikke svekkes, men heller styrkes. Kommunen har mao en nøkkelrolle å spille hvis de vil. Kommunen har i hvert fall 4 roller som er åpenbare i arbeidet for en bærekraftig utvikling:

- **Aktør:** gjennom å drive bærekraftarbeid i egen organisasjon/tjenesteapparat
- **Forbilde:** gjennom arbeidet som aktør viser man andre at "vi kan hvis vi vil", noe som kan inspirere andre til å følge kommunens eksempel.
- **Pådriver:** invitere og oppfordre innbyggere til å gjennomføre ulike oppgaver som er bærekraftige
- **Støttespiller/medspiller:** kunnskapsbank, bidragsyter til ulike bærekraftprosjekter som bedrifter, organisasjoner eller aksjonsgrupper driver.

Jeg vil utdype disse rollene noe og samtidig vise til noen eksempler fra Bydel Sagene, Oslo hvor jeg selv var leder i 8 år.

Aktør

Når man ønsker å prøve ut nye ting, det være seg organisasjonsformer, måter å jobbe på, nye tiltak mv, starter man ofte med mindre prosjekter. Dette gjør kommunene til et ypperlig sted for å tenke nye tanker, teste dem ut og videreføre erfaringer til bruk i større skala. Kommunene er det forvaltningsnivået som er nærmest innbyggeren.

Muligheten for dialog, samarbeid, engasjement om nye måter å drive en kommune er derfor stor. Det handler om at kommunepolitikeren kan være foregangspolitiker: være realistisk, men tørre å tenke store tanker og kreve mye fra egen organisasjon og dem som sitter med flere virkemidler enn en selv.

Et årlig grønt regnskap er et viktig virkemiddel for å synliggjøre hva en kommune faktisk påfører av fotavtrykk. En Strategisk plan for Lokal Agenda 21 er et annet viktig verktøy for kommunen i sitt bærekraftarbeid. Da Bydel Sagene vedtok disse planene var det viktig å få tydelige og konkrete målbare tiltak som det var lett for organisasjonen å forholde seg til. Synlige resultater inspirerer raskt til videre innsats.

Vanligvis hadde bydelen i sine saksfremlegg to faste avsnitt: "sammendrag" og "økonomiske konsekvenser". Bydelen innførte rutinen om at "bærekraft" skulle belyses i alle saker som ble lagt frem, nettopp for å minne oss selv om at bærekraft er mer enn økonomi. Videre vedtok man å kutte i utgifter til energi. Innsparingen gikk ikke til å saldere et underskudd, men Bydel Sagene valgte å la reduserte kostnader til energi gå tilbake til bærekraftarbeidet de allerede hadde i sin kultur- og nærmiljøavdeling. Bydelen etablerte en egen enhet for Bærekraft som har bydelens samfunnshus som hovedbase for sitt arbeid. Deltakelse, sosial inkludering, miljø og bærekraft er bærebjelkene i arbeidet for denne enheten – som da i stor grad drives av midler generert av gode bærekraftresultater i andre avdelinger i bydelen. Innkjøpsreglementet ble brukt effektivt til å kjøpe "grønne" produkter slik at bærekraftresultatene også fikk utslag utover kommunens budsjett. Tjenestestedene ble miljøsertifisert og ansatte ble opplært til å bli miljøkontrollører. Gjennom slikt systematisk arbeid blir kommunen/bydelen en viktig aktør i arbeidet med bærekraft. Men for å få til gode demokratiske prosesser, trengs det politisk lederskap. Politikerne må stille krav til administrativ ledelse om hva man ønsker å få særlig belyst, og hvordan man ønsker at organisasjonen skal fremstå. Hvis tankegodset ikke er forankret ut i det ytterste ledd, blir det lite handling. Dette er i hovedsak et lederansvar som direktøren/rådmannen og hans/hennes ledergruppe må gjøre noe med. For å sikre at alle nivå skjønner hva kommunestyret ønsker som resultater av bærekraftarbeidet/LA21, må dette

formidles på flere måter enn bare et memo etter et kommunestyremøte. Det er også viktig at sektorene skjønner at dette ikke kun er noe for miljøavdelingene, men at helse og sosial, skole og barnehagesektoren også trenger å gjøre sin jobb innen bærekraft for at kommunen kan få de gode synergieffekter. Arbeid på tvers av sektorer er lettere på kommunenivå enn på statlig nivå, dessverre. Igjen viser det bare at kommunene har en viktig nøkkelrolle i å synliggjøre nye måter å jobbe sammen på, bl.a. på tvers av sektorer.

Forbilde

Når kommunen ser at de ulike tiltak de iverksetter innenfor bærekraftparaplyen virker, er det viktig at ikke denne informasjonen blir holdt gjemt innenfor kommunens fire vegger. Å drive formidling av de gode eksempler til andre kommuner, organisasjoner og bedrifter er en like viktig oppgave for kommunen. Ved å lære av hverandre kan man bryte ned barrierer og fordommer om hvordan ting kan løses. Ved at noen går foran og tar med seg resten, kommer vi lengre på kortere tid – noe som i seg selv er viktig i disse tider hvor verdens klima har dårlig tid. For Sagene sin del var det en god drahjelp å bli en del av Idébankens foregangskommuneprosjekt. Videre valgte bydelen en offensiv overfor andre bydeler og kommuner, samt deltakelse på internasjonale konferanser for å fortelle om sine suksesshistorier.

Pådriver

På det politiske plan handler det mye om bevisstgjøring av politikerne selv og innbyggerne. Mange små tiltak trenger i utgangspunktet ikke styres av kommunen til evig tid. Kommunen kan ofte være starthjelperen og støttespilleren i et arbeid, men det handler jo også om at andre settes i stand til å drive arbeidet videre selv. Det gjelder å stole på at innbyggerne ikke trenger å være politikere for å drive med bærekraft, men bare være mennesker som bryr seg om nærmiljøet. Å oppmuntre lag og organisasjoner til å følge opp kommunens bærekraftambisjoner er i alle kommuners interesse. Dette er å handle lokalt i beste forstand hva gjelder demokratiutvikling. Et eksempel fra Sagene er da vi opprettet vårt LA21-forum. Det var et pålegg fra Oslo bystyre. Bydelen valgte å bemanne forumet med kun én politiker, og vedkommende skulle ikke være leder. Bydelen

Tone Tellevik Dahl er filolog fra Universitetet fra Oslo, administrativ leder av Biologisk institutt, UiO, og Arbeiderpartipolitiker. Hun var leder av bydelsutvalget i Bydel Sagene, Oslo i perioden 1999-2007. Bærekraftarbeidet ble løftet opp i hennes periode og bydelen ble bl.a. med i Idébankens program "Foregangskommuner i LA21". Som politiker deltok hun også i styringsgruppen for Handlingsprogrammet Oslo indre øst (99-06), hun har hatt flere styreverv, bl.a. på Ullevål sykehus og er siden 2007 heltidspolitiker i Oslo bystyret som nestleder i byutviklingskomiteen.

stilte så med sekretær til utvalget. Ved å la innbyggerne kontrollere og styre arbeidet til LA21-forum fikk både de og bydelen en friere rolle i forhold til hvilke initiativ man kunne ta overfor andre partnere, styringsnivåer mv.

Støttespiller/medspiller

Fordeelene en kommune har i forhold til rollen som støttespiller og medspiller er at politikk/administrasjon og innbyggere kjenner hverandre. Dette bidrar til åpne og gode diskusjoner. Erfaring viser at prosesser som bruker litt tid og som involverer innbyggere direkte har større bæreevne over tid enn prosesser som kjøres på lovens minimumskrav om høringer, frister mv. Vi ser at der vi har kjørt charter, tankesmier, kafédialoger mv, så er forståelsen for utfordringene i området, sammenhenger med overordnet politikk, begrensinger og muligheter tydeligere for flere og dermed også lettere å diskutere når man skal ende opp med et forslag som tilslutt skal få flertall. Som støttespiller kan kommunen definere et rammeverk for et prosjekt, søke offentlige midler, være koordinator. Men ved at politikere gir andre ansvaret for å gjennomføre en prosess, bidrar man til økt lederkompetanse hos innbyggerne, samtidig som handlingsrommet til prosjektet øker pga innbyggergruppens fristilling i forhold til ulike linjer. Bruk av forskjellige samarbeidsformer og diskusjonsteknikker sikrer økt bevissthet hos innbyggerne, som igjen styrker sjansen for at prosjektet gjennomføres. Kommunens oppgave vil hele tiden være å ha tålmodighet, være åpen og bygge videre på tillitten man skaper mellom kommune og innbyggere. Deltakelse gir eierskap, selv om man ikke nødvendigvis vinner frem med eget hovedstandpunkt. I et demokratisk perspektiv er dette bærekraftig.

Avslutningsvis

Tenke globalt, handle lokalt. Det er det bærekraft handler om. Ettersom kommunene er det mest lokale forvaltningsnivå vi har i Norge, er det viktig å synliggjøre kommunenes handlingsrom innenfor bærekraft. Vise hvordan kommunene både kan være aktør og støttespiller, forbilde og pådriver. Når vi løfter fra bannen, heves alle. Veien til framtida er full av godsaker hvis vi går veien sammen med dem som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner får dekket sine.

En beretning om hvordan etablerte institusjoner skaper uvitende og egoistiske konsumenter av godtfolk

.....

Anne Bregnballe er sosiolog/statsviter og ansatt ved Høgskolen i Lillehammer. Hun kom til Norge fra Danmark i 1975 og meldte seg straks inn i Framtiden i våre hender. Hun har vært aktiv i diverse lokallag i FIVH rundt i landet og var ansatt i to år som områdesekretær for fylkeslagene i Nord- og Sør-Trøndelag. Teksten her bygger på dr. avhandlingen fra 2005; "Når opplysning blir hindring - legfolk og fagfolk i dialog om utviklings- og miljøpolitikk".

.....

Av Anne Bregnballe

Følgende beretning illustrerer hvordan eksisterende samfunnsinstitusjoner – som offentlig forvaltning, næringsliv og samfunnsforskning – bidrar til å marginalisere og utdefinere helhetlige og systemutfordrende stemmer i arbeidet for en bærekraftig utvikling. Dermed beskyttes status quo, og muligheter for radikale endringer hindres. Institusjonelle praksiser konstituerer den norske befolkningen som selvopptatte konsumenter som primært er opptatt av økt konsum og eget privatliv. Befolkningen framstilles og behandles som likeglade med konsekvensene av eget forbruk og livsstil for natur og miljø, for det globale klimaet, verdens fattige og egne barns og barnebarns framtid. Min beretning forstyrrer dette bildet. Så la oss komme i gang.

Høsten 1996 ble det i Norge igangsatt et statlig initiert pilotprosjekt ved navn "Bærekraftige lokalsamfunn" i sju norske kommuner. Målsettingene i den nasjonale prosjektplanen var å etablere dialoger og gjensidige læringsprosesser mellom befolkning og offentlige myndigheter om bærekraftig forbruk og produksjon. Dialogene skulle føre til konkrete handlinger i en bærekraftig retning på alle samfunnsnivåer. Prosjektet skulle ha et globalt perspektiv slik at lokale og globale miljø- og utviklingsproblemer skulle ses i sammenheng, og det skulle tas hensyn til både kommende generasjoner og til den fattige delen av verden.

I alle kommunene ble det igangsatt et prosjekt kalt "Grønne familier". Dette skulle ifølge planene være preget av dialog og helhetlig tilnærming i større grad enn Miljøhelsevernets konsept med samme navn. En samfunnsforsker fulgte dette delprosjektet på nært hold i en av de deltakende kommunene. Det var mer enn femti familier som meldte seg på delprosjektet i denne kommunen. Forskeren deltok på prosjektets samlinger, analyserte dokumenter og praksiser og foretok dybdeintervjuer med ni av familiene gjennom de tre år prosjektet varte.

Familiene ga i samtalen med forskeren uttrykk for at de var svært bekymret for egne barns liv og framtid, blant annet med hensyn til dagens konsumpress, forurensing, forringede lekemiljøer og framtidens klimaproblemer og kamp om ressurser. De opplevde at eksisterende politikk var preget av for sterk prioritering av økonomiske hensyn og økt forbruk. De var opptatte av at rike lands forbruk må reduseres slik at fattige mennesker kan få dekket sine grunnleggende behov uten at miljøet trues. Dette ville også være en fordel for oss mente de, fordi forbrukersamfunnet har gått for langt og har for mange negative konsekvenser for vår livskvalitet.

Familienes syn på et godt liv kan karakteriseres med *ansvarlig velvære*. Det innebærer tillit og tiltro til framtiden, ikke minst til barnas fram-

tid, og trygghet og god helse som inkluderer en trygg verden, trygg mat og ren luft å puste i. Det innebærer også nære relasjoner og meningsfulle aktiviteter samt et liv med god materiell levestandard slik at det blir "overskudd til litt luksus". Men dette må ikke gå på bekostning av natur og miljø eller andre mennesker. Familiene ga for eksempel uttrykk for at de ikke ønsket å kjøpe billig mat og klær basert på utnyttelse av fattige mennesker og natur. Det globale var ikke abstrakt og fjernt for dem: Det var en del av deres hverdagsliv. Miljø og mennesker i den fattige delen av verden inngikk i deres *forpliktelsesunivers*, dvs i den delen av det eksisterende som de har et moralsk ansvar for.

Familiene meldte seg på prosjektet fordi de opplevde at nåværende politikk ikke sikrer dem mulighetene for ansvarlig velvære. De var motiverte for å endre egen livsstil, men opplevde at individuelle, private handlinger er vanskelige på grunn av den kompliserte kunnskapen og på grunn av de manglende samfunnsmessige rammebetingelser. Individuelle handlinger ble også opplevd som meningsløse når samfunnets sentrale institusjoner bare fortsetter som før. Derfor var de glade for å bli invitert inn i offentlige dialoger med den hensikt å arbeide for en ansvarlig global politikk på alle områder i samfunnet. De håpet på å delta i et fellesskap og møte likesinnede som kunne inspirere og støtte

hverandre og utfordre praksiser i samfunnets dominerende institusjoner.

Men familiene ble ikke hørt. De fikk ikke fremme de vurderinger og virkelighetsforståelser som de hadde gitt uttrykk for i samtalen. De fikk knapt muligheter for å bli kjent med hverandre og ble aldri del av et handlende og diskuterende fellesskap. I stedet ble de formet som individuelle tilhørere til og adressater for ledes og eksperters informasjon; som informanter som innhenter data som lederne ønsker og som iverksettere av individuelle tiltak foreslått av lederne. Familiens muligheter for aktiv deltagelse var begrenset til å stille spørsmål til foredragsholderne, foreta målinger av egne holdninger og husholdningsvaner og svare på strukturerte spørreskjemaer med faste svaralternativer.

I prosjektet ble dialogen til enveiskommunikasjon fra eksperter til familiene. Globale problemstillinger ble omdefinert til lokalt naturvern, og felles samfunnsproblemer ble henvist til å løses av enkeltindivider som konsumenter. Prosjektets ensidige fokus på søppelsortering, sparelyspærer og naturglede var provoserende og demotiverende for de deltakende familier. De fleste forlot stille og rolig prosjektet før det var gått et halvt år og gjorde ikke noe stort nummer ut av det, dels på grunn av høflighet overfor pro-

sjektledelsen og dels fordi de var usikre på om de var de eneste som var misfornøyde.

De offisielle evalueringene derimot, ga uttrykk for at det treårige prosjektet var vellykket og at de høye idealer om demokratiske prosesser og et globalt perspektiv var iverksatt. Riktignok viste flere av evalueringene til at det hadde vært visse problemer med familienes deltakelse, men det ble tolket som at befolkningen ikke er så interessert i miljø og globale spørsmål og prioriterer egen familie og hjem. Derfor foreslår evalueringene at kommende prosjekter bør fokusere mer på private husholdningsendringer, bruke bedre målesystemer, økonomiske belønninger og kjendiser som ledere og pådrivere. Altså mer av det samme.

Kunne vi bare ha sagt at dette var et uheldig enkelttilfelle som skjedde for lenge siden på 90-tallet da tematikken var ny for våre institusjoner! Men slik er det ikke. Studerer vi stortingsdokumenter, andre politiske dokumenter, forskningsprogrammer og studier om en bærekraftig utvikling, er tendensen fra midten av 1990-tallet til i dag klar: Miljø- og utviklingsproblematikken er blitt tema for en biopolitisk styring av befolkning og enkeltindivider gjennom intervensjoner og reguleringer. Styringen baserer seg på konstruksjoner av befolkningen som bidrar til å legitimere ekspertenes og forvaltningens kunnskap og styring, og bidrar til at miljø- og utviklingsproblematikken kan håndteres innenfor eksisterende institusjoners normale praksiser. Den legitimerer at politikk for en bærekraftig utvikling foreløpig må dreie seg om opplysning av konsumenter, lokalt miljøvern, private husholdningsendringer og målbare, tekniske tiltak. Globale miljø- og utviklingsproblemer må vente. Normative dialoger og demokratiske prosesser er ikke nødvendige. Problematikken er konstruert slik at den kan forskes på, styres og administreres, og viktige virkemidler er mer forskningsbasert og administrativ styring av befolkning og samfunn. Økonomisk terminologi og tenkning er dominerende.

Kontrasten til den nasjonale konferansen om bærekraftig utvikling i regi av Forskningsrådet i 1995 er overveldende. Panelet på konferansen viste i sin rapport til at utfordringene krever en utviklingsmodell som er dramatisk forskjellig fra dagens. Det ble etterlyst grunnleggende endringer i eksisterende praksiser i samfunn og styringsorganer, ikke minst endringer i holdnin-

ger og prioriteringer hos økonomiske og politiske ledere og offentlig forvaltning. Panelet viste til at en bærekraftig utvikling innebærer mange konfliktfulle temaer, deriblant spørsmålet om økonomisk vekst er forenlig med bærekraftig utvikling. Betydningen av normative dialoger, et revitalisert demokrati og politiske prosesser ble vektlagt.

Som familienes stemmer ikke ble hørt i prosjektet, høres sjelden befolkningen som borgere og medmennesker i dagens miljø- og utviklingspolitikk. Det er først og fremst våre snevre sosioøkonomiske egeninteresser som høres i det norske demokratiet. Men vi er så mye mer enn summen av de stemmene som kommer til uttrykk gjennom politiske valg (der partiene forsøker å unngå at problematikken blir sentral), gjennom politisk-administrative institusjoner, tradisjonelle korporative kanaler, massemedier og i våre roller som konsumenter. Vi er også mer enn det vi får muligheter for å uttrykke som yrkesutøvere i spesialiserte institusjoner preget av kortsiktige interesser og et svært snevert forpliktelsesunivers. I dette er natur og miljø, undertrykte mennesker og våre egne barns framtid stort sett utdefinert eller marginalisert. Det er som mødre, fedre, besteforeldre, venner og medmennesker at vårt forpliktelsesunivers kan være langt mer omfattende og gi opphav til moralske spørsmål som hvordan vårt forbrukersamfunn og våre samfunnsinstitusjoners vanlige virksomhet har konsekvenser for miljø og mennesker, også på den andre siden av jordkloden og i framtiden.

Industrisamfunnets tradisjonelle institusjoner skyver befolkningen foran seg som begrunnelse for "business as usual". Det er sterke krefter (og for de involverte aktørene ofte ubevisste og ikke tilsiktede) som forsøker å redusere oss til egoistiske individualister og glade konsumenter. Det er ytterst viktig at de ikke klarer det. Vi må få fram andre bilder av befolkningen i offentligheten som viser hvordan vi er på vårt beste. Slik at det blir vanskelig for politikere og forvaltning å fraskrive seg ansvaret og gi befolkningen skylden for en uansvarlig politikk. Heldigvis eksisterer det organisasjoner og mennesker i Norge som ufortrødent arbeider videre på tross av dominerende styringsrasjonaliteter. Slike som Idébanken og Kai Armann. Det inspirerer oss andre og gir oss hjelp og mot til å nekte å være dem vi blir gjort til. Og får oss til å bevare troen på at godfolk er et godt folk.

Demokratidager i Örebro

Carl Lindberg har hatt en rekke verv både i Sverige og internasjonalt knyttet til nedrustning, miljø og utdanning for bærekraftig utvikling. Han har tatt initiativ til flere internasjonale konferanser om utdanning for bærekraft, og var assisterende statssekretær i Utbildningsdepartementet fra 1994 til 2004. Han har vært medlem i UNESCO's High Level Panel on the UN Decade of Education for Sustainable Development siden 2004, og er spesialrådgiver for Svenska Uneskorådet på feltet "Utbildning for Hållbar utveckling".

UTDANNING FOR BÆREKRAFTIG UTVIKLING

Av Carl Lindberg

"Du måste bjuda in Kai. Det finns ingen annan som skulle vara mer lämplig", sa han. "Vem är Kai och varför är han så lämplig", undrade jag. "Det finns ingen i Norge, som är mer engagerad för Hållbar utveckling", blev svaret från min danske vän. Eftersom jag hade många engagerade vänner inom utbildningsområdet i vårt kära grannland, Gro Harlem Brundtlands hemland, så tänkte jag att Kai måste vara någon alldeles extra. "Hur får jag tag i honom" blev min fråga. "Du kan få hans telefonnummer, men annars är han lätt att hitta på nätet för han driver Idébanken".

Jag behövde aldrig besöka nätet, eftersom min danske vän Lars hade ordning i sin telefonbok. Samtalet med Lars Myrthu-Nielsen, sekretariatsleder för den danska miljörelsens Öko-net, ägde rum våren 2004 i Tallinn, på en konferens om Education for Sustainable Development. Eftersom jag var delaktig i förberedelserna inför "Learning to change our world", en internationell konferens för ESD, som skulle äga rum i Göteborg i maj det året, var jag angelägen att vi skulle få så bred och stark representation som möjligt från våra nordiska länder. Skälet var enkelt. Jag ansåg att de nordiska länderna hade de bästa förutsättningarna att verkligen ta utbildning för hållbar utveckling på allvar och bli förebilder för den övriga världen. Gro Harlem Brundtland hade med sin rapport "Our common future" lyft fram begreppet Sustainable Development på den internationella arenan, så det fanns all anledning för våra nordiska länder stå upp för dessa idéer.

Att få så stark representation som möjligt från Norge var särskilt viktigt eftersom jag hade så positiva erfarenheter av samarbetet med Norge.

Min vän på det norska utbildningsdepartementet, Trond Fevolden, hade lyckats föra upp idéerna från Dakarkonferensen år 2000 om Education for All (EFA) på dagordningen för Nordiska Ministerrådet. EFA-konferensen i Oslo i juni 2002 bidrog till att lyfta fram dessa viktiga frågor. Min uppfattning om Norges betydelse i världen förstärktes också av ett samtal under konferensen. Den dåvarande biståndsministern måste lämna konferensen i förtid för att fara till Bali för att delta i förberedelserna inför toppmötet om Hållbar utveckling i Johannesburg tre månader senare. Hennes bild av läget var att Europeiska Unionen var alldeles för lyhörd för amerikanska intressen och att Norge som självständig kraft måste hävda de nordiska värdena. Det uppskattade jag.

Jag hade också kommit att uppskatta det arbete som gjordes inom utbildningsområdet för att lyfta fram hållbar utveckling som en ledstjärna. Jag lärde känna det arbetet inom ramen för uppdraget att utveckla en handlingsplan, Baltic 21 Education, för att stärka ESD inom länderna runt Östersjön. Där deltog Norge lojalt trots att omsorg om Östersjön inte kunde vara en självklart prioriterad uppgift. I styrgruppen för det arbetet var Norges representant Astrid Sandås, en av de verkliga veteranerna inom utbildning för miljö och hållbar utveckling. Astrid hade deltagit redan vid UNESCO's första konferens för miljöutbildning i Tbilisi 1977.

Min stora glädje över Lars förslag om Kaj som deltagare vid Göteborgskonferensen byggde alltså på en förväntan på fortsatt goda insatser för ESD från Norge och positiva erfarenheter från tidigare samarbete. Inbjudan till Kai sändes

omgående i väg och det positiva svaret kom med vändande post.

Kai kom att bli en viktig del i en stark norsk delegation. Där ingick även Victoria Thoresen, som jag redan mött, men som jag också senare kommit att beundra för hennes kunniga engagemang för ESD med särskild tonvikt på utbildning för hållbar konsumtion (ESC). Jag hade förmånen att bli inbjuden av Viktoria till en internationell konferens om ESC på Tekniska Universitet i Berlin och återigen se lysande norska insatser på ett internationellt viktigt område. Att Viktoria var oerhört uppskattad för sina kunskaper och sin personlighet var inte att ta miste på. På Göteborgskonferensen ingick även andra norska vänner, Tone Abrahamsen och Ellen Lange från utbildningsdepartementet, Astrid Sandås naturligtvis och hennes kollega Vibeke Thue, Hans Petter Wille, Geir Endregard och Anders Breidlid. Om jag minns rätt tror jag att jag lyckades bjuda in Anders vid samma tillfälle, som jag fick kunskap om Kai.

Kai Arne Armann och andra kunniga och starkt engagerade representanter för Idébanken bl a Kirsten Paaby och Mads B. Nakkerud har jag haft förmånen att möta i olika internationella sammanhang däribland på Akergata 34. Jag har även haft glädjen att få delta i samband med att Kai fått motta ett av flera välförtjänta pris för sitt arbete som daglig leder för Idébanken i nära 20 år.

I skrivande stund sitter jag med förhoppningen att få träffa Kai och andra vänner från Idébanken om några dagar i Bergen vid SUPPORT-projektets stora internationella konferens "Partner-

ship and participation for a sustainable tomorrow: continuing the UN Decade of ESD". Genom detta projekt och denna konferens, där Astrid Sandås varit en drivande kraft, gör Norge en viktig insats för att stärka ESD när vi nu går in i andra delen av FN-årtiondet för ESD.

I min uppgift att bidra till att främja ESD runt om i världen känns det alltid lika stimulerande att gå in på Idébankens hemsida för att få en inblick i den aktuella verksamheten och få relevanta nyheter. Vid mitt senaste besök på hemsidan fick jag den viktiga och glädjande informationen om att FNs generalsekreterare Ban Ki-moon utsett en ny kommission för Hållbar utveckling. Detta hade jag inte sett i några svenska medier. Jag blev även glad över att läsa om att Marina Silva, förutvarande miljöminister i Brasilien, hade fått Sofie-priset. Marina Silva stod högst på min lista år 2003 över vilka som skulle bjudas in som key-note-speaker till "Learning to change our world". Vi misslyckades tyvärr med det. Men Norge lyckades.

Det är mycket hedrande för mig att få att vara en i raden av gratulanter på Kai's födelsedag. Jag väljer att göra det genom att i likhet med Kai själv och Idébanken överlämna en del uppfattningar inom området Education for Sustainable Development. Eftersom jag erbjöds möjligheten att citera mig egna budskap tar jag tacksamt emot detta. Att det sker på engelska skyller jag på tidsbrist och hoppas att det inte uppfattas som oartigt.

Jag skulle gärna se att det i de nordiska länderna skapades fler Regional Centre of Expertise (RCE) efter förebild från United Nations Uni-

versity i Tokyo. Här är en del av mitt förord i en skrift som nyligen publicerats: "Five years with RCE" :

One of the most fruitful ideas for the promotion of ESD was the creation of Regional Centres of Expertise (RCEs) on ESD. This idea was based on the understanding that the work towards achieving sustainable development can only be successful if it takes its point of departure from the local and regional challenges people face in their everyday lives. The strength of RCEs is that they enable greater potential for individuals and groups to find each other and cooperate in a common effort, through education, to contribute towards addressing the local and global sustainability challenges. International connections between RCE members, for example between universities, strengthen the links between local and global processes. Through this cooperation they are able to bring new ideas, knowledge and education from the surrounding region into social planning, poverty eradication and environmental protection programs, and into schools, preschools and so on. By doing so, RCEs have become both an important knowledge base and a source of inspiration. The RCEs have highly important tasks to carry out, and they are well equipped to promote ESD.

Jag tycker det är mycket angeläget att universitetet känner sitt ansvar för att främja ESD.

Universities all over the world play a major role in work to develop and disseminate ideas on ESD. We should therefore think back to the highly significant United Nations University/ UNESCO international conference entitled *Pathways Towards a Shared Future: Changing Roles of Higher Education in a Globalised World*. The conference was held in the UN House in Tokyo, on 29-30 August 2007. The concluding recommendations for Higher Education Institutions (HEIs) that emerged must be disseminated to universities around the world. They are as follows:

- a)** University authorities should draw up action plans to ensure that education is indeed characterised by a sustainable development (SD) perspective.
- b)** The boards of the faculties should assume responsibility for mainstreaming SD/ESD into all educational programmes. This should be done through a participatory process involving students and student organisations.
- c)** The boards of the faculties should improve opportunities for all members of the university community including students to become competent in SD and to engage with the (local) civil society.

d) The university managements should create an organisation/organisation structures with a cross-disciplinary mandate to promote ESD activities.

e) The universities should engage in joint learning experiences/create strong partnerships with companies, governments, NGOs etc. on SD/ESD.

f) HEIs should become models of SD, not only in what is taught but in how all manner of university activity is carried out, i.e. purchasing policy, campus greening, employment policy, equity and other such issues.

g) The boards of the faculties should earmark development funds in order to achieve the above objectives. (UNESCO, 2008)

Universities in different parts of the world often proudly present their visions and objectives. One objective that comes up time and again in presentations is that the university will work towards becoming an internationally prominent university and conduct research of the highest world class. Their ambitions in the field of education are almost always lower than those in the field of research. Bearing in mind the challenges facing humanity, there is absolutely no reason to reduce levels of ambition for research, but there is every reason to raise the level of ambition for the education offered by our universities. Universities, above all, should be the institutions to reflect on what ESD could offer them. The universities that strive to improve the quality of their educational programmes must embrace the fundamental ideas of ESD and put them into practice. I wish that all universities, and in particular those that are sometimes referred to as prestige universities, should both compete and cooperate with each other to be among the forerunners as "Universities for a Sustainable Future".

Jag tycker att den svenska högskolelagens formulering om universitetens ansvar för att främja hållbar utveckling borde kunna överföras till andra länder.

One way of emphasising the importance of sustainable development could be with the help of legislation. The Swedish Government proposed three years ago that the Swedish Parliament amend the Higher Education Act. The Parliament approved the amendment so that, with effect from 1 February 2006, Swedish universities and university colleges, 'in their activities, higher education institutions shall promote sustainable development that ensures present and future generations a healthy and good environment, economic and social welfare and justice.' (Ministry of Education and Research, 2006)

Kai og statssekretær Kjell Erik Øie i Barne- og likestillingsdepartementet lanserte "Balanseakten" på Jernbanetorget i Oslo en råkald marsdag i 2006. (Foto: Håkon Mosvold Larsen/Scanpix)

Jag tycker att det är mycket angeläget att särskilt uppmärksamma förskolans viktiga roll för ESD.

Early Childhood Education in a process of lifelong learning has a particular importance as a basis for ESD. This was recently emphasised in the Gothenburg Recommendations on ESD adopted November 12, 2008 where it was stated that:

It is also imperative that Early Childhood Education is recognised as the starting point for lifelong learning within ESD. All children have the right to education, and it is in the early years (birth to age 8) that children have the greatest capacity to learn. It is in the early childhood period that children develop their basic values, attitudes, skills, behaviours and habits, which may be long lasting. We know from experience that even very young children are capable of sophisticated thinking in relation to socio-environmental issues and that the earlier ESD is introduced the greater the impact can be. (UNECE, 2008)

From this perspective, among others, the current information from the Education for All Global Monitoring Report 2009 is especially tragic:

One in three children in developing countries (193 million in total) reaches primary school age having had their brain development and education prospects impaired by malnutrition – a figure that rises to over 40% in parts of South Asia. High economic growth in some countries has done little to reduce child malnutrition, calling into question current public policies. (EFA, 2009) The need to eradicate hunger and extreme poverty as a precondition for the fight for sustainable development with the support of education cannot be expressed more clearly than this.

Bäste Kai,
Som du förstår är jag mycket glad över att jag blev så starkt rekommenderad att inbjuda dig till "Learning to change our world". Genom Dig och Idébanken har Norge en betydelsefull och drivande kraft för att främja ESD. Genom ert arbete finns goda förutsättningar att bidra till att Norge blir en ännu mer framstående nation i det helt nödvändiga arbetet för att stärka Education for Sustainable Development i alla delar av världen.

Vännen
Carl

ILDSJÆLE

Af Jeppe Læssøe

Hvad der skal til for at fremme folkelig deltagelse i bærekraftigt udvikling? Forsøg på at svare på det spørgsmål handler typisk om strategier, metoder, organisation og ressourcer. Et tema som ikke har fået så meget opmærksomhed, men som også er ganske væsentligt, drejer sig om nøgleaktørerne i det folkeoplysende arbejde: Hvem er de? Hvad kan de? Hvilke udfordringer står de overfor og på hvilke måder håndterer de dem? Hvad kan gøres for at kvalificere dem og dermed styrke den samlede indsats? I de senere år har jeg beskæftiget mig med nogle af disse nøgleaktører, nemlig med ’mediatorerne’, forstået som de aktører der frivilligt eller som led i deres arbejde formidler sagen til folk, tager initiativer, koordinerer samt faciliterer udviklings- og læreprocesser (jfr. Læssøe 2008 & 2009). Der er imidlertid også en anden kategori af nøgleaktører - ildsjælene. Mediatorer er ikke sjældent også ildsjæle, men behøver ikke være det. Og ildsjæle er et fænomen, som ofte mødes blandt de første som mobiliseres af mediatorsnes folkeoplysende initiativer, og som går ind i arbejdet med stor ildhu og dermed også får stor indflydelse på den videre proces. Alle kender til ildsjæle, men deres rolle og betydning er stort set ikke belyst i litteraturen om folkelig inddragelse og læring for en bærekraftig fremtid. Det følgende er et lille bidrag i retning af at råde bod på denne mangel. Som det vil fremgå er tesen, at ildsjæle ikke blot er en væsentlig ressource, men også personer hvoraf nogle risikerer at modarbejde den sag, de brænder for.

En ildsjæl er en person der brænder for en sag. Der er så at sige et indre forhold mellem person og sag; sagen er ikke påtaget, men er en integreret del af personens ’projekt’ i forhold til omverdenen. Det brændende engagement betyder, at de ofte er initiativrige og forsøger at overbevise andre mennesker om vigtigheden af deres sag. Da det endvidere er sådan, at folkeoplysende aktiviteter ofte gennemføres med få ressourcer og derfor afhænger af, at nogen tager ansvar og trækker læsset, så får ildsjælene let en central rolle. Med deres ildhu og store arbejdsindsats bliver de let de uformelle ledere af de folkelige initiativer. Hvor andre er tilbøjelige til at miste lysten og give op i perioder med modgang, der lader ildsjælen sig ikke sådan lige kyse, men gør modstand eller finder nye veje frem. Det kan give et vigtigt rygstød til de øvrige deltagere, så de holder ved. Desuden kan ildsjælene med deres energi og talenter smitte og styrke deres medborgeres gejst til at gøre noget for sagen. Det kan have vital betydning, når det handler om vanskelige opgaver som fx at få en travl og veltillfreds befolkning til at forholde sig til, om vores levevis og samfund skal ændres af hensyn til den langsigtede, globale bærekraftighed.

Billedligt talt gør ovenstående karakteristik det rimeligt at beskrive ildsjælen som en ’speeder’ der sætter skub i processer. Desværre betyder selvsamme engagement og arbejdsvillighed, at ildsjæle samtidig let kommer til at virke som en ’bremse’. Det er der flere grunde til: For det første giver ildsjæle let anledning til, at de andre involverede medborgere delegerer ansvaret over på ildsjælen, som glædeligt påtager sig den, hvorved vedkommende kan komme til at dominere arbejdet så meget, at den videre inddragelse og dialog med de øvrige deltagere får vanskelige vilkår. Denne marginalisering kan føre til modstand og til at de mobiliserede dropper ud igen. Alternativet er ikke at alle gør det samme. En arbejdsdeling med en gensidig udnyttelse af hinandens kvaliteter er normalt en fordel, men ildsjælens ildhu rummer en risiko for at gensidigheden går tabt.

For det andet kan tendensen til, at ildsjælen tager en stor del af slæbet, også betyde, at han eller hun efterhånden udvikler sin viden og kompetence i med- og modspillet til eksperter, politikere og andre eksterne professionelle aktører. Heri ligger en risiko for en modelmagt-relation, som indebærer at ildsjælen gradvis tilpasser sig disse professionelle aktørers måder at tænke, handle og tale på (Bråten 1983). Med Thomas Mathiesens begreb betyder det, at ildsjælen ”indefineres” i det etablerede system (Mathiesen 1982). Ud over at svække evnen til at udfordre systemet kan det også betyde, at ildsjælen fortsat opfatter sig selv som den folkelige græsrod, mens han eller hun i realiteten gradvis mister interessen og forståelsen for de medborgere, som det ellers var meningen at mobilisere og samarbejde med.

For det tredje risikerer ildsjælens engagement at føre til en uddefinering i stedet for en indefinering. Det skyldes, at nogle ildsjæle kan have en tilbøjelighed til give udtryk for samme holdning, som tante Sofie i Kardemommeby (hvis alle bare gør som jeg, så går det nok til sidst). Det kan betyde budskaber og krav til medmennesker og til samfundet, som snarere end at mobilisere skaber modvilje, fordi de opfattes som for radikale, ultimative og frelst.

For det fjerde kan engagementet også hæmme empatien for, hvad andre mennesker tænker og føler om livet og verden, samt om hvad der er værd at bevare og at forandre. Når en person bliver ildsjæl, skyldes det ofte egne erfaringer, som så med entusiasmens kraft bliver overført på andre mennesker, som imidlertid kan have en synsmåde baseret på helt forskellige værdier og erfaringer.

Konfronteret med denne anderledeshed reagerer ildsjæle som oftest ikke med forståelse, men med afvisning. Det kan forstås som, at ildsjælen i sin stræben efter det nye og anderledes opbygger sin selvforståelse og sit selv værd gennem forskelsmarkeringer til andre mennesker – hvilket i værste fald kan føre til en disrespekt for dem. Det er et dårligt udgangspunkt for mobilisering og læring. I det folkeoplysende arbejde kan det give anledning til en ”tankpasser-pædagogik”, gående ud på at fylde informationer på folk ud fra en forestilling om at deres praksis alene er udtryk for, at de er uvidende. Og når det viser sig ikke at virke, kan det eskalere til en ”bulldozer-pædagogik”, som handler om blot at forstærke indsatsen og råbe højere, indtil de for helvede forstår det.

Men ildsjæle er gudskelov ikke ens. Udover engagementet er de ligeså forskellige som andre mennesker. De har forskellig viden, kompetencer og personlige karaktertræk. Imellem det fælles og det unikke kan der dog være god mening i skelne analytisk mellem nogle forskellige typer af ildsjæle. På baggrund af de ildsjæle, jeg har mødt i forbindelse med min forskning i folkeoplysning om bærekraftig udvikling, fremstår følgende typer:

Entreprenøren: Ildsjælen som brænder for at organisere nye og gerne store projekter. Her går engagementet ikke nødvendigvis så meget på sagen, men på processen. Det at få ting sat i værk og se dem blive realiseret.

Den folkelige: Her er det også processen der driver værket, men mere på det mentale plan end hos entreprenøren. Det er det at komme ud til folk, få dem op af stolene, gøre noget sammen med dem og facilitere udviklingen, som den folkelige ildsjæl brænder for.

Den originale: Her er det at udvikle den kreative og originale løsning på et problem, som driver ildsjælen. Mobiliseringen handler så om, at få andre med på ideen.

Etikeren: Ildsjælens engagement og styrke ligger her i den etiske overbevisning, som efterleves og formidles til andre i håb om at påvirke dem til at gøre det samme. Hos etikeren er det altså sagen og dens udbredelse, der er i fokus.

Der kan muligvis identificeres andre typer, og det må understreges, at det er en teoretisk anskueliggørelse af forskelle, som kan findes i forskellige kombinationer hos konkrete personer. Det giver dog mening at være opmærksom på disse forskelle. Den folkelige type er klart en gevinst,

Jeppe Læssøe er professor og leder af Forskningsprogram for Miljø- og Sundhedspædagogik på Danmarks Pædagogiske Universitetsskole. Han har siden 80-tallet forsket i og skrevet om miljøbevægelsen, lokal borgerdeltagelse, udviklingen i forbrug og livsstil, samt om strategier, aktører og udfordringer i uddannelse for bærekraftig udvikling. Er initiativtager og formann for RCE-Danmark, som er et FN-anerkjendt nationalt netværk for uddannelse for bærekraftig udvikling.

når det handler om folkelig mobilisering til bæredygtig udvikling. Den sociale-kommunikative kompetence har dog brug for at blive suppleret med entreprenørens organisatoriske kompetence, hvis der skal komme ordentlige initiativer i gang, og hvis der skal opnås soliditet i den videre proces. Den originale ildsjæl rummer et kreativt element og kan skabe stor opmærksomhed, men – som jeg har erfaret det – kan sådanne ildsjæle have et problem med at samarbejde og lade andre være med på den originale idé. Tilsvarende er den etisk retskafne ildsjæl heller ikke uproblematisk. For nogen kan de være inspirerende eksempler, mens andre vil finde dem for ubøjelige og hellige.

Jeg har beskrevet ildsjælen som en speeder og som en bremse. I et folkeligt involveringsperspektiv er udfordringen at undgå, at processen bliver præget af ildsjæle, som ”træder på både speederen og bremsen på samme tid”. Det er en kendt gylden regel indenfor arbejde med udviklings- og læreprocesser, at det er en god idé at ”teach the teachers”. Denne regel bør også omfatte og praktiseres i forhold til ildsjælene. Der er som nævnt stor forskel på ildsjæle, men generelt set, er de en usleben ressource, som ofte vil kunne blive langt stærkere af at lære at forholde sig kritisk, selvrefleksivt til deres egen praksis, og i den forstand at forholde sig med en professionel distance til det, de gør. Netop det har de svært ved, og det er en følsom balance, for distancen kan også gå hen og underminere den entusiasme, som på mange måder er så værdifuld.

Litteraturhenvisninger:

- Bråten, Stein (1983):** Dialogens vilkår i datasamfunnet, Universitetsforlaget, Oslo
- Læssøe, Jeppe (2008):** Participation and Sustainable Development: The Role and Challenges of Mediating Agents, in Reid, Alan; Bjarne Bruun Jensen; Jutta Nikel; Venka Simovska (edt): Participation and Learning, Springer
- Læssøe, Jeppe (2009):** Den sundhedsfremmende mediator, I Carlsson, Monica; Venka Simovska; Bjarne Bruun Jensen: Sundhedspædagogik og sundhedsfremme, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus
- Mathiesen, Thomas (1982):** Makt og motmakt, Pax forlag, Oslo

OM LEDELSE OG DUGNAD — I FRIVILLIGE ORGANISASJONER

Av Jørn Bue Olsen

Noen ganger er det all right...

Jeg har mange, mange ganger....Mange, mange, *mange* ganger... hatt lyst til å skrive en artikkel om dugnadsledelse og organisering av "frivilligheten". Til beste for en bærekraftig utvikling. *In the morning!* Det er særlig da jeg tenker på å skrive om det. Om erfaringer fra 70-tallet – da vi bl.a. snakket om *organisering* av organisasjonen – nei jeg mener *bevegelsen* – Framtiden i våre hender (FIVH). Og vi hadde et eget "Skolelaug" med Nybyggerskole med alternativ struktur på Træna – finansiert via Studieorganisasjonen FIVH, og Alternativ Framtid-prosjektet med 18 sprikende "eierorganisasjoner" (bevegelser?), med Stiftelsen Idébanken osv. Og vi diskuterte og vi kranglet – noen ganger.

Men jeg mener, det er'ke lett! Dvs. jeg synes jeg fikk til underoverskriftene. De er sånn:
*Noen ganger er det all right,
noen ganger er det all right,
noen ganger er det helt all right
...In the morning!*

For det er jo også det i frivilligheten. Innimellom. Men jeg tenkte – jeg kan jo sammenlikne frivilligheten litt med arbeidslivet!? Jeg har ganske god greie på det – jeg jobber med det hver dag *nesten* hele året. Det er ofte forferdelig ubehagelig i arbeidslivet. Og sånn er det i frivilligheten også – noen ganger....

"Deledagen" som ledelses- og organisasjonssuksess.

Innledningen her tuftet på Odd Børretzen. Men han var også med - stilte på vårt "Deledags"-arrangementet ved vårjevndøgn i mars i Larvik tidlig på 80-tallet. Dette var jo sammen med "Alternativ framtid-prosjektet" en del av det nordiske samarbeidet i "alternativbevegelsens" arbeid for et bærekraftig Norden. Fra alternativbevegelsens nye "hule" i Bøkeskogen Kultursenter hadde vi organisert en

kjempemønstring med ca. 35 lokale organisasjoner inkludert Framtiden i våre hender - initierte Jutebagaksjonen, Aksjon Medmenneske, Institutt for meningsfull produksjon, Alternativ produksjonsgruppen, Larvik Info-avis, FIVH-Larvik, FIVH-Vestfold – disse med 5-6 deltidsansatte i Larvik. Men også Naturvernforbundet o.a.; til sammen hundrevis av frivillige. Finansieringen av nye sentret var tuftet på inntekter fra Studieorganisasjonen FIVH – der vi bl.a. var så heldige å hyre inn på deltid en svært aktiv "Grønt-Gras'er" fra Universitetet – han het Kai Armann...

Vi hadde stands over halve torget, og vi danset jenka i snøslapset! Odd B. stilte opp på festen om kvelden på dugnad - gratis! Og undertegnede fikk en av sine til da større musikalske opplevelser: akkompagnere selveste Odd B.s slepne jazzige "snakkesynging" - med kontrabass! Men praktisk ledelse: Denne kjempemønstring for et bærekraftig samfunn hadde vi ikke klart uten et sentralt suksesskriterium - deltidsansatte!

Ledelse av frivilligheten – etikk.

Tanken med dette korte debattinnspill er: *Hvordan skal vi forvalte frivilligheten og dugnaden – for et bærekraftig samfunn?* Når Aristoteles bl.a. jobbet med etikk for ca 2500 år siden, stilte han noe tilsvarende spørsmål: *Hvordan skal vi leve og innrette oss for å ha det best mulig? Dvs. dette er et etisk spørsmål!*

Hva betyr dette i så fall mht *styreledelse og daglig ledelse i frivilligheten?* Samfunnet har utviklet seg mye de siste tiår. Det har gjort at ledelse av mange typer frivillige organisasjoner i dag er vanskeligere enn å drive en "proff" bedrift! Her har ikke frivilligheten hengt med! Styrt av (glade) amatører ofte uten relevant kompetanse i ledelse og det å håndtere samhandling mellom mennesker.

Konflikter og lederutfordringer.

Men hva med de dårlige ledelseserfaringene? Dag Hareide i *Nordisk forum for mekling og konflikthåndtering* sier at ideelle og religiøse organisasjoner sliter mer med konflikter enn ordinære bedrifter og myndighetsapparatet. De to viktigste grunner for det anser jeg å være at vi er mer *moralsk engasjerte* i emnet – derved blir forventningsbrudd så sterke. Og vi er mer *naivt amatørmessige* mht ledelse.

Som ansvarlige medmennesker har vi plikt til også å snakke sammen om vanskelige ting. Det er klart at f.eks. noen interessekonflikter må noen organisasjoner igjennom. Som i FIVHs konflikter på 1980-tallet da periferi (lokallagene) sto mot sentrum (Informasjonssentret). Spørsmålet er jo om mer proffe ledere kunne forhindret en del av de bitre tingene – som da folk gikk gråtende fra landsmøtet. Og når Naturvernforbundet på 1990-tallet med den gang nyvalgte og populære eks-leder av Natur & Ungdom Heidi Sørensen "feide inn" som fulltids arbeidende styreleder i Naturvernforbundets administrasjon – ved siden av generalsekretæren. Et krevende rollepar som selv de mest drevne ledere i næringslivet har problemer med. Det gikk da heller ikke særlig bra. Den påfølgende krisa som (ledere i) Naturvernforbundet styrte mot med nesten konkurs i 1998 likeså. Får vi til å snakke om ledelse? Nei! Lederutvikling er en ikke-sak.

Paradokser i "det utvidede kulturbegrep".

I senere tid har jeg brukt mange eksempler på de samme lederutfordringer fra idretten. Jeg behøver ikke gå langt - min egen klubb Asker Skiklubb. Jeg som sponsorsjef for hovedklubben overvar cupfinalen! Askers tradisjonsrike damefotballag vant! Best i Norge! Men parallelt med sportslig suksess sliter (amatør-)styret med både ledelse og økonomisk oversikt. Regnskaper og rapporter til fotballforbundet blir ikke godkjent. Det sittende styret kla-

Jørn Bue Olsen er ekon.dr. fra Handels-högskolan Universitetet i Göteborg (avhandling om ledelse og etikk) og siv.ing. NTH. Han var Studieorganisasjonen FIVHs første styreleder; startet Institutt for meningsfull produksjon; ledet Alternativ produksjonsgruppen i FIVH; rådsordfører i FIVH; og styreleder i FIVH, i Alternativ Framtid og i Stiftelsen Idébanken. Har hatt fag- og adm.stillinger ved NHH og BI. Nå: Selvstendig rådgiver i ledelse og etikk.

rer aldri dette, og klubben får ikke lisens til videre drift. De blir flyttet ned en divisjon. Sportslig sett er de Norges beste; i ledelse og styrearbeid er de i 3. eller 4. divisjon. Litt tidligere hadde Asker skiklubb fått IOC's (Den internasjonale OL-komiteen) frivillighetspris under stor festivitas på Idrettsgallaen det året. Hjemme i Asker holder samtidig hovedklubben på å gå konkurs pga at herrelaget i fotball ikke rår med økonomisk styring.

Jeg merker meg dessverre også en trend jeg ser mange steder: En sak er at vi ikke er kompetente – i tillegg er vi for svake til å be om råd og coaching. Hverken vanlige ledelse i daglig arbeid eller som over - de stolte amatørledere som er i vanskeligheter får seg heller ikke til å be om råd. I Asker satt det tidligere styreledere og økonomiansvarlige i nabolaget – som kunne hjulpet fotballstyret!

Ledertiden som byråkrati?

Gunnar Breivik, professor ved Norges Idrettshøgskole, trekker inn en annen illustrerende metafor: Den gamle store datamaskinen ved Universitetet i Oslo ble rapportert å fungere meget bra – uten driftsproblemer! Flott! Men hva var problemet? Jo, nesten all maskinens kapasitet ble

brukt på selve *driften* av maskinen – *svært lite kom ut!* Han peker på de mellomstore og til dels store idrettsorganisasjonenes bruker 60-70% av kapasiteten til *driften* av selve organisasjonen, konflikter internt, møter.

”Den Gud gir et embede...”

Budskapet blir at vi må arbeide også for kvalitetssikring både av bedre styreledelse og styrearbeid; og arbeide for bedre daglig ledelse og *nok kapasitet* på organisering.

Noen av det vi da må kjempe oss igjennom er antakelsen og praksisen mht at *vi trenger nesten ikke noe ledelse*. Samt troen på at nærmest *alle – også folk uten basiskompetanse i ledelse – kan gå rett inn som gode styreledere eller daglige ledere*. Begynner vi med fjellklatring eller regnskap uten kurs? Revisorer må sågar ha jevnlig oppdateringskurs for å opprettholde retten til jobben! Og generelt – både i arbeidslivet og i frivillighetssektoren: Troen på og praksisen med at høy fagkompetanse/utdanning betyr nærmest automatisk en god leder. Dvs. at en god ingeniør = god leder; den beste læreren = den beste rektor, osv.

Men også ideen om at *”den Gud gir et embede, gir han også forstand”*. Retorikken og den mentale ide om at *”det er typisk norsk å være god”* kan gi nordmenn selvtillit – men er et tveegget sverd: Det er jo viktig å tro på seg selv for å få gjort noe. Og vi skal gjerne sammen tro på ”hårete mål” – det kan løfte oss! Mer når troen langt overstiger egen realkompetanse – hva skjer? Undersøkelser viser at 70-75% av mannlige norske bilførere mener de er bedre enn gjennomsnittet. Et svar her er selvfølgelig *selvinnsikt* og *selverkjennelse*...

Bærebjelker i en frivillig organisasjon.

Hva må til for å sikre god ledelse og forvaltning? Vi kan som her sette opp *sjekkliste* – suksesskriterier. Så må disse *situasjonstilpasses* hver enkelt organisasjon. Dvs. situasjonsbestemt ledelse. Som igjen forutsetter et arsenal av erfaring og lederkompetanse.

Sjekklisten som jeg foreslår blir da som følger:

1. Valgkomité: Jeg anbefaler økt krav til kompetanse i ledelse og organisasjon i valgkomiteen. Disse bestemmer i stor grad hvor gode ledere vi får! Valgkomiteen som skal plukke ut en god styreleder og sette sammen et styreteam med komplementær kompetanse.

2. Styrets oppgave er *verdiskapning*; ikke et kaffeslabberas. Men vi skal også ha det hyggelig – etterpå! Styret skal inneholde bredest mulig *relevant* kompetanse til organisasjonens beste.

3. Styreleder er sammen med daglig leder *organisasjonens viktigste rolle*. Skal ha basis kompetanse i styreledelse (høy utdanning som lege, advokat, suksessfull bedriftsleder, stor selvtillit osv. er bra – men det er *ikke* nok og det gir *ikke* automatisk styrelederkompetanse). Dette er en viktig jobb på både dag- og kveldstid for organisasjonen. En støtte til daglig leder-funksjonen. Honorar skal være en selvfølge bl.a. fordi den skal prioriteres foran mye annet. Men pensjonerte eller andre med tilstrekkelige inntekter kan selvfølgelig si ifra seg det.

4. Styreprosedyrer: Styremøter er standardprosedyrer og ritualer. Dette sikrer effektiv saksbehandling og gode beslutninger – til beste for organisasjonen og medlemmene.

5. Daglig leder – deltids ansatte: Alle organisasjoner bør ha dette. I de minste lagene innehar styreleder denne funksjonen. Lagets kontinuitetssikring. Når laget blir større (over 50 medlemmer?), skal dette være en egen person. Og over f.eks. ca.100 medlemmer og over 1 mill. i omsetning, skal det være en lønnet deltidsstilling (starter med 4 t/uke?). Men fortsatt er det styret og arbeidsdelingen her som driver laget – men daglig leder er en støtte for styret og tar sekretær- og oppfølgingssaker. Har dere ikke råd – sier du? Dette er en overlevert holdning fra forrige århundre som hindrer god forvaltning. Bruk heller da det gamle uttrykket ”En utgift til inntekts ervervelse”.

6. Intern og ekstern revisor (landsmøtevalgt).

a. *Regnskapsrevisor* som før (utenom styret)

b. *Ledelses- og organisasjonsrådgiver*. Dette er for mange noe nytt: Jfr. Forvaltningsrevisjon, internrevisjon; Dette er en intern rådgiver og hjelp for styret.

Kriterier for gode ledere i frivilligheten:

Som hjelpemiddel for gode opplevelser i organisasjonen vil jeg på samme måte foreslå et sett med *kriterier og forutsetninger for å være en god leder*. Dette blir del av valgkomiteens mandat og verktøy mht *rekruttering av styreleder* og styrets mandat i *ansettelse av daglig leder*:

Lederen har ervervet *leder-klokskap* – inkludert evne til selverkjennelse via personlig klokskap og / eller ledererfaring. Han/hun har lært og *disponerer basiskompetanse for en leder*. Og har med seg en stor ”lederverktøykasse” med erfaring fra flere måter å lede på, kan mye om samhandling, motivasjon, kommunikasjon og relasjoner. Har menneskekunnskap med gruppepsykologi og sosiologi, evne til å rekruttere gode medarbeidere. Lederen må kunne litt om alt – også regnskap, jus, osv.

(Foto: Kai Arne Armann)

Lederen har selvfølgelig *oversiktskunnskaper i det fagområdet*, den sektoren eller den frivillige organisasjonen han skal være leder for. Og endelig en viss porsjon personlig *autoritet* og *trygghet*. Personlig *integritet* er viktigere her enn ellers (dvs. stabil etisk moral i alle roller).

Holdningen til alle som er tildelt en funksjon eller tillitsvalgt rolle skal være todelt – dette gjelder jo enten det er i frivilligheten eller i arbeidslivet. Vi skal tenke todelt – både: 1. Helhetsansvar: Alle har et ansvar – et medansvar – for *helheten* der vi er. Og 2. Spesialistansvar: Alle spesialiserer seg ekstra på en del av denne helheten: styreleder, materialforvalter, kasserer, revisor osv.

Et symptom på svikt her er når noen sier ”dette er ikke mitt bord”! Man skjuler seg bak spesialistansvaret. Organisasjoner blir byråkratier som følger regler, men glemmer reglenes intensjon. Fokus blir på organisasjonens drift. Vi bommer på målet – men vi ser det ikke.

Men i praksis sliter vi med følgende paradoks – og det er kanskje det største problemet: At dette er *svar på et spørsmål svært få har stilt*. Dette svaret er derfor ikke ”etterspurt”. Jeg frykter at i store deler av frivilligheten er bevisstheten om lederkvalitet veldig lav. Selv om det selvfølgelig her som ellers finnes gode unntak.

”Gnoti Sation” – og situasjonstilpasning.

Gode ledere har dekning på mye og helst det meste av alt dette over. Men de fleste av oss mangler jo noe! Verst er å mangle *klokskap* – fordi denne kan dekke over flere av manglene. Starten og forutsetningen for det er *selverkjennelse* – vite hva jeg selv er god på og hva jeg er dårlig på. Så kan jeg organisere inn det jeg mangler! Dette som Sokrates viste for 2500 år siden er det svært mange ”moderne” ledere som ikke takler i dag. ”Kjenn deg selv”; ”*Gnoti Saution*”; sto da også inngravert over inngangen til Oraklet i Delfi.

Alternativbevegelsens viktigste prosjekt for bærekraftig utvikling på 80- og 90-tallet var ”Nordisk utredning om en Alternativ Framtid”. Det fikk i sin tid påtvunget en ny leder fra departementet på tross av andre innstillinger fra styret¹ (undertegnede var da styreleder). En dyktig forsker og skribent – Ottar Brox – skulle nå plasseres i en *lederrolle*! Han var dyktig på mye, og var for mange oss en helt! Men kunne han ledelse? Hovedproblemet her starter med en inkompetent (mht lederutvelgelse) ”valgkomité” – departementet. Som påtvinger forskeren Brox en rolle han ikke behersker. Det måtte bli en katastrofe – hele prosjektideen ble ødelagt av departementet. Også Idébanken holdt på å

bli dratt med. Men heldigvis hadde vi flere ”stayere” der som ikke ga opp – bl.a. hr. Armann!

Kriterier for en god styreleder

En god styreleder bidrar som andre ledere med klok aktivitet så organisasjonen får gjort mye med sine oppgaver. Men dårlige og inkompetente styreledere er også i stand til å produsere mye problemer og merarbeid for andre, mye konflikter. Styreledere i alle organisasjoner skal inneha basiskompetanse i faget *styreledelse*. Sunn fornuft er bra – men ikke nok! Noen av kravene til en god styreleder utover lederkriteriene kan være:

Kunnskaper og erfaring vedrørende hva som er styrets oppgaver og ansvar. Kunnskaper og erfaring med styreprosedyrer – og evne til å følge disse (styremøte med agenda, saksbehandling, styremøter, referat, oppfølging, årsmøter). Og i praksis: Styreleder skal på kort varsel kunne prioritere virksomheten. Også her kan klokskap og selverkjennelse til en viss grad bøte på mangler i kompetanse.

”Business as usual” - eller?

Dette understrekes sterkt: *frivilligheten skal være basert på dugnaden – men vi vil forvalte den bedre*. Få mest mulig ut av frivilligheten. Og unngå problemer og konflikter der det er mulig.

Men: I frihetenes navn kan vi velge å ikke gjøre noe. Gjøre som vi har gjort før. Alt går på en eller annen måte! Frivillighetskulturens normer styrer adferd: ”Slik gjør vi det hos oss”. Eller: ”Business as usual”. Jeg mener derimot at vi har en etisk plikt til å ”forvalte vårt pund” på en best mulig måte. Få mest mulig ut av knappe ressurser. Der menneskene alltid er det viktigste.

Veldig all right...

For å avslutte der jeg startet – med Odd Børretzen: Noen ganger virker det nesten hensiktsløst: konflikter, byråkrati, utsettelse, forventningsbrudd, endeløse møter uten resultater, osv.

Jeg tenker: Hvorfor er jeg egentlig her? Og ikke et annet sted! Med mindre konflikter, mindre surr, bedre ledelse og organisering osv.

Men så, andre ganger, tenker jeg.... at noen ganger er det all right – likevel! Kunne jobbe med det en tror på – og se det også blir resultater! Like fint å jobbe som å danse!

Mye glede, venner, naturopplevelser, reiser, engasjement... Heldigvis er det mest av det!

Jo, ofte kan det faktisk være ...

Veldig all right....

